



KOLEGJI UNIVERSITAR “WISDOM”

**REVISTA SHKENCORE
PERIODIKE “WISDOM”**

Nr. 8

© Ndalohet shumëfishimi apo përdorimi i paautorizuar

Janar 2021



Bazuar në nenin 3 të Rregullorës “Për organizimin dhe funksionimin e revistës shkencore “Wisdom”, botim i KU “Wisdom”, *Bordit Shkencor i Revistës Shkencore Periodike “Wisdom”,* përbëhet nga:

1. Prof.Dr. **Lush Perpali**
2. Prof.Dr. **Shamet Shabani**
3. Prof. Asoc.Dr. **Naim Mëçalla**
4. Dr. **Edit Bregu**
5. Prof.Dr. **Ali Bajgora** ¹⁾
6. Prof. **Maria Casola** ²⁾
7. Prof. Emeritus **Sebastiano Tafaro** ³⁾
8. Prof.Asoc.Dr. **Erika Melonashi**
9. Prof.Asoc. Dr. **Shefqet Muçi** ⁴⁾
10. Dr. **Irna Dobi**
11. Prof.Asoc.Dr. **Arjana Muçaj**
12. Dr. **Valbona Softa**
13. PhD. **Irvin Faniko**
14. Dr. **Anisa Subashi**
15. Dr. **Noela Mahmutaj**
16. Msc. **Flutur Shabani**
17. Msc. **Flavia Kenaj**

Kryeredaktor

Prof. As. Dr. **Naim Mëçalla**

Redaktorë shkencor

Dr. Edit Bregu
Dr. Noela Mahmutaj

-
- 1) Rektor i European College of Kosovo
 - 2) Università degli Studi di Bari “Aldo Moro”
 - 3) Università degli Studi di Bari “Aldo Moro”
 - 4) Dekan Fakulteti i shkencave humane UET



KOLEGJI UNIVERSITAR "WISDOM"

Redaksia e Revistës Shkencore Periodike "Wisdom", me ISSN 2410-8472, botim i Kolegjit Universitar "Wisdom", në mbledhjen e datës 01.2021, pasi diskutoi dhe shqyrtoi relacionin e paraqitur nga redaktore shkencore e revistës, Dr. Edit Bregu, vendosi të miratoi për botim në Nr. 8 të Revistës, artikujt e mëposhtëm:

- 1. Fëmijët me aftësi të ndryshme paragjykoen**
(Dr. Edo Sherifi, Autore).
- 2. Lirimi me kusht si një institut me karakter riedukues, human dhe social**
(Prof.Asoc.Dr. Naim Mëçalla, Autor, Dr. Anisa Subashi, Autore).
- 3. Themelimi i shtetit shqiptar dhe përpjekjet për njohjen ndërkombëtare të tij**
(Dr. Edit Bregu, Autore).
- 4. Varësia nga rrjetet sociale**
(Msc. Klevisa Muça, Autore, Zhaklina Paskali, Autore).
- 5. Një hetim mbi faktorët strukturorë me ndikim në projektimin organizativ në disa organizata biznesi në Shqipëri**
(Dr. Ludmilla Shkurti, Autore).
- 6. E drejta për jetën në shqipëri dhe jurisprudenca e Gjykatës Evropiane mbrojtja juridike e së drejtës për jetën**
(Msc. Flutur Shabani, Autore, Dr. Edit Bregu, Autore).

7. **Administrimi dhe filozofia e re e drejtimit të shkollës**
(Dr. Irna Dobi, Autore).
8. **Enigma e procesit të gjenocideve**
(Dokt. Meri Kraja, Autore).
9. **Mbrojtja e jetës private dhe familjare sipas KEDNJ**
(Msc. Flavia Kolleshi, Autore).
10. **Roli dhe sfidat e SHBA-së brenda Aleancës Atlantike të Veriut**
(Dokt. Gerta Gjeta, Autore).
11. **Qasjet konceptuale sovjetike dhe ruse në fazën fillestare të studimit të Luftës së Ftohtë**
(Dr. Noela Mahmutaj, Autore).
12. **Antidiskriminimi dhe autonomia në të drejtën private**
(Msc. Enea Sheqi, Autor).
13. **Garantimi i aksesit në drejtësi nëpërmjet ndihmës juridike falas**
(Av. Msc. Iris Aliaj, Autor).
14. **Noteri publik si garantues i parimit "pacta sunt servanta"**
(Dr. Sajmir Shatku, Autor, Dr. Mimoza Sadushi, Autore).

KOLEGJI UNIVERSITAR “WISDOM”

Rruga “Medar Shtylla”, (Komuna e Parisit), Tiranë,
www.wisdom.edu.al. tel: 042200063; cel: 0676022736

Kolegji Universitar “Wisdom”, është krijuar nga shoqëria “Wisdom” sh.p.k.mbi bazën e Vendimit të Këshillit të Ministrave Nr.672, datë 27.09.2006. Ndërsa me Vendimin e Këshillit të Ministrave Nr.254, datë 27.02.2008, është dhënë leja për zhvillimin e programeve të studimit të ciklit të parë me kohë të plotë në Fakultetin e Drejtësisë dhe atë të Psikologjisë. Me Urdhër Nr.412 datë 25.08.2011 të Ministrit të MASH është miratuar riorganizimi i Shkollës së Lartë Universitare Jopublike “Wisdom University” me dy fakultete, Fakulteti i Drejtësisë dhe Fakulteti i Shkencave Ekonomike e Shoqërore. Me Urdhër Nr.355, datë 25.10.2015 të Ministrit të MAS është bërë Akreditimi i parë Institucional i saj.

Mbështetur në nenin 20, 33 dhe 129 të Ligjit Nr. 80/2015 “Për Arsimin e Lartë dhe Kërkimin Shkencor në Institucionet e Arsimit të Lartë në Republikën e Shqipërisë”, Senati Akademik me Vendimin Nr. 6, datë 03.02.2017 vendosi riorganizimin e Shkollës së Lartë Universitare Jopublike “Wisdom University”. Shkolla e Lartë Universitare Jopublike “Wisdom University” u kthye në Kolegj Universitar, me emërtimin **KOLEGJI UNIVERSITAR “WISDOM”**, miratuar me Urdhër Nr.145, date 31.03.2017 të Ministrit të Arsimit dhe Sportit.

Kolegji Universitar “Wisdom” përbëhet nga dy njësi kryesore. Njësitë përbërëse të Kolegjit Universitar “Wisdom” janë strukturuar sipas nenit 22, të Ligjit Nr.80/2015, Fakulteti i Drejtësisë dhe Fakulteti i Shkencave Ekonomike dhe Shoqërore me njësitë bazë. Struktura akademike e Kolegjit Universitar “Wisdom”, është:

- a) Senati Akademik
- b) Rektori
- c) Rektorati
- d) Këshilli i Etikës
- e) Njësia e Sigurimit të Brendshëm të Cilësisë
- f) Komisioni për garantimin e standartëve të cilësisë
- g) Komisioni për mbarëvajtjen e veprimtarisë

- dhe kurrikulën
- h) Komisioni për marrëdhëniet me studentët, publikun dhe kordinimin.
3. Fakulteti i Drejtësisë me tre njësi bazë,
- a) Departamenti i të Drejtës Publike
 - b) Departamenti i të Drejtës Private
 - c) Njësia e Kërkimit Shkencor dhe Marrëdhënieve me Jashtë.
4. Fakulteti i Shkencave Ekonomike dhe Shoqërore, me tre njësi bazë,
- a. Departamenti i Ekonomisë
 - b. Departamenti i Psikologjisë
 - c. Njësia e Kërkimit Shkencor dhe Marrëdhënieve me Jashtë.

Koleji Universitar “Wisdom” ofron programe të akredituara konform legjislacionit në fuqi si dhe standarteve të përcaktuara nga institucionet e sigurimit dhe garantimit të cilësisë së arsimit të lartë në Republikën e Shqipërisë. Gjatë vitit akademik 2019-2020, ky institucion, i u nënshtrua procesit të riakreditimit periodik institucional nga Agjensia e Sigurimit të Cilësisë në Arsimin e Lartë në vendin tonë, proces ky i cili u finalizua me akreditimin me sukses, Vendimi i BA Nr. 51, Dt.27.11.2020 “Për akreditimin periodik të Institucionit të Arsimit të Lartë, Koleji Universitar “Wisdom”.

Kjo IAL, synon të shndërrohet në një qendër për zhvillimin e dijes në shoqërinë shqiptare, një qendër ekselence në formimin akademik të studentëve tanë, një qendër ekspertize të specializuar në fushën e studimeve juridike, shoqërore dhe ekonomike, si dhe një qendër ekselence për kërkimin shkencor bazë dhe të zbatuar.

Vlen të theksohet se Shoqëria “Wisdom” sh.p.k. ka më shumë se 18 vjet që operon në fushën e mësimdhënies dhe në atë të aftësisimit profesional nëpërmjet organizimit të kurseve të gjuhëve të huaja. Në këtë kuadër, Qendra e Kurseve të Gjuhëve “Wisdom”, zotëron të drejtën dhe organizon rregullisht provimin ndërkombëtar të TOEFL. Që prej vitit 2016 është e licencuar për dhënien e provimit ndërkombëtar të TOEFL-it BT (Internet Based) në Shqipëri.

PËRMBAJTJA E LËNDËS

| | |
|---|-----|
| Fëmijët me aftësi të ndryshme paragjykoen. | |
| <i>Dr. Edo Sherifi.....</i> | 9 |
| Lirimi me kusht si një institut me karakter riedukues, human dhe social. | |
| <i>Prof.Asoc.Dr. Naim Mëçalla, Dr. Anisa Subashi</i> | 35 |
| Themelimi i shtetit shqiptar dhe përpjekjet për njohjen ndërkombëtare të tij. | |
| <i>Dr. Edit Bregu</i> | 53 |
| Varësia nga rrjetet sociale. | |
| <i>Msc. Klevisa Muça, Autore, Zhaklina Paskali</i> | 73 |
| Një hetim mbi faktorët strukturorë me ndikim në projektimin organizativ në disa organizata biznesi në shqipëri. | |
| <i>Dr. Ludmilla Shkurti</i> | 85 |
| E drejta për jetën në Shqipëri dhe jurisprudenca e Gjykatës Evropiane, mbrojtja juridike e së drejtës për jetën. | |
| <i>Msc. Flutur Shabani, Autore, Dr. Edit Bregu</i> | 107 |
| Administrimi dhe filozofia e re e drejtimit të shkollës | |
| <i>Dr. Irna Dobi</i> | 125 |

Enigma e procesit të gjenocideve.

Dokt. Meri Kraja 133

Mbrojtja e jetës private dhe familjare sipas KEDNJ.

Msc. Flavia Kolleshi 151

Roli dhe sfidat e SHBA-së brenda Aleancës Atlantike të Veriut.

Dokt. Gerta Gjeta 169

Qasjet konceptuale sovjetike dhe ruse në fazën fillestare të studimit të Luftës së Ftohtë

Dr. Noela Mahmutaj 205

Antidiskriminimi dhe autonomia në të drejtën private.

Msc. Enea Sheqi 215

Garantimi i aksesit në drejtësi nëpërmjet ndihmës juridike falas.

Av. Msc. Iris Aliaj 231

Noteri publik si garantues i parimit “pacta sunt servanta”.

Sajmir Shatku, Autor,

Dr. Mimoza Sadushi 247



Dr. Edo SHERIFI

Fakulteti i Shkencave Ekonomike dhe Shoqërore

Pedagoge

Kolegji Universitar "Wisdom"

e-mail: edo.sherifi@wisdom.edu.al

edo_sherifi@yahoo.com



FËMIJËT ME AFTËSI TË NDRYSHME PARAGJYKOHEN

Abstrakti

Hyrje. Paragjykimi është një qëndrim negative e i pajustificueshëm, ndaj një grupi dhe anëtarëve të tij, i bazuar vetëm në anëtarësinë e tyre në grup. Ndaj fëmijëve me aftësi të ndryshme, prindërve dhe stafit që i trajton, mbahet qëndrim nënvleftësues dhe mëshirues. Ky përfundim del nga intervistimi 100 personave. 30 prindër të fëmijëve, 20 stafi i Qendrës dhe 50 persona nga komuniteti, të zgjedhur rastësisht.

Qëllimi i studimit. Sensibilizim i komunitetit mbi disa nga format, shkaqet dhe pasojat e paragjykimeve, ndaj fëmijëve me aftësi të ndryshme, prindërve e stafeve që i trajtojnë. Ndërgjegjësimi për reduktimin e paragjykimeve ndaj këtij grupimi social.

Metodologjia: Vëzhgimi me gril vertikal, i zhvilluar në mjediset e fëmijëve, intervistat e strukturuar të zhvilluar me prindërit e stafin dhe fokus grupi, ishin instrumentet e përdorura. Fokus grupi u organizua me specialist të fushës, nga qendra, shoqëria civile, Shërbimi Social dhe qendrat homologe.

Rezultatet. Sipas programit SPSS, 60% e prindërve mendojnë se shkak i paragjykimeve është mungesa e informimit. 55% mendojnë se lobimi shërben, për mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve dhe prindërve. 20% mendojnë, se paragjykimet prishin marrdhëniet në çift. 20% e tyre mendojnë se një nga prindërit, duhet të largohet nga puna, për ti shërbyer fëmijës. 30%, nuk besojnë në aftësitë profesionale të stafeve trajnuese.

Nga të intervistuarit në komunitet, 45%, mendojnë se paragjykimet ulen, nëse fëmijët arsimohen në kopshte e shkolla normale. Stafi, (50%), paragjykimin ndaj tyre e lidh me shkallën e ulët e kulturës së paragjyksesve dhe 40% e tyre, për promovimin e bashkëjetesës harmonike, si instrument shohin teknikën psikologjike edukuese.

Përfundimi. Bashëkpunimi, lobimi i prindërve,

shoqërisë civile, specialistëve që punojnë me fëmijët dhe medias, reduktojnë paragjykimet. Aplikimi i Konventës për të Drejtat e fëmijëve me aftësi të kufizuara mendore dhe miratimi i Ligjit të Integruar, do të ndihmonin në reduktimin e paragjykimeve. Fëmijët, janë të ndryshëm në aftësi, por të barabartë, në të drejta si fëmijët e tjerë. Integrim i fëmijëve me aftësi të ndryshme, edukimin gjithpërfshirës, përshpejton rehabilitimin e tyre psikosocial.

Fjalët kyçe: Paragjykim, reduktim, sensibilizim, ndërëgjegjësim, integrim, rehabilitim.

Abstract

Title: "Children with different abilities are prejudiced"

Introduction. Prejudice is a negative and unjustifiable attitude towards a group and its members, based only on their group membership. Towards children with different abilities, parents and the staff that treats them, a degrading and compassionate attitude is held. interviewing 100 people.30 parents of children, 20 staff of the Center and 50 people from the community, randomly selected.

Purpose of the study. Community awareness on some of forms, causes and consequences of prejudices against children with different abilities, parents and staff who treat them. Awareness of reducing prejudices against this social group.

Methodology: Vertical grid observation, conducted in children's environments, structured interviews conducted with parents and staff and focus group, were the instruments used. The focus group was organized with specialists in the field, from the center, civil society, Social Service and homologous centers.

Results. According to the SPSS program, 60% of parents think that the cause of prejudice is lack of information. 55% think that lobbying serves to protect the rights of children and parents. 20% think that prejudices ruin the relationship in the couple. 20% of them think that one of the parents should leave work to serve the child. 30%, do not believe in the professional skills of the training staff. From the respondents in the community, 45% think that prejudices decrease if children are educated in normal kindergartens and schools. The staff (50%) associates prejudice against them with a low level of prejudiced culture and 40% of them, to promote harmonious coexistence, as instrument see educational psychological technique.

Conclusion. Collaboration, lobbying of parents, civil society, specialists working with children and the media, reduce prejudice. The application of the Convention on the Rights of Children with Mental Disabilities and the adoption of the Integrated Law would help reduce prejudice. Children are different in ability, but equal in rights, like other children. Integration of children with different abilities. Inclusive education, accelerates their psychosocial rehabilitation

Keywords: *Prejudice, reduction, sensitization, awareness, integration, rehabilitation.*

Hyrje

Vitet e fundit janë bërë përpjekje, për hartimin e politikave sociale në mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve me aftësi të kufizuara mendore dhe fizike. Por standardet e shërbimeve në vendin tonë nuk janë sipas Konventës për të Drejtat e Personave me aftësi të kufizuara mendore. Kjo Konventë edhe pse është ratifikuar, për të shërbyer si burim juridik i garantimit të drejtave të tyre; në fushën aplikative ende nuk po realizon qëllimin e saj. Manual. (2015). Miratimi i ligjit integral, do të bënte të mundur që personat me aftësi të ndryshme mendore dhe fizike, të gëzonin të drejtat legjitime.

Ky është një diskriminim ligjor. Ky grupim social vuan peshën e paragjyqimeve, stigmatizimeve dhe etiketimeve, vetëm pse janë me aftësi të ndryshme. Paragjykimi nuk ekziston vetëm për fëmijët, paragjykoen edhe prindërit e tyre dhe punonjësit e shërbimeve sociale. Paragjykimi shtrihet edhe në mohimin e të drejtave të tyre, në fushën e shkollimit dhe punësimit. Punëdhënësit nuk kanë besim te aftësitë e tyre, për rrjedhojë ata paragjykoen edhe si punëmarrës. Paragjykimi, shtrihet si një epidemi kudo, në institucionet e edukimit, në çerdhe, kopshte e shkolla. Manuali, (2015).

Emë, tregon dramën e vet të diskriminimit si nënë e një djali me aftësi të kufizuara: *"Fëmijën nuk na e pranuan në kopësht më vonë edhe në shkollë. Opinioni paragjykuës ishte shokues. Diku edhe na mëshironin. Im shoq nuk mundi ta përballonte këtë situatë dhe bëri divorcin. U detyrova të lë punën dhe t'i përkushtohem djalit. Jeta u bë edhe më e vështirë. Jetoja vetëm me 8.700 lekët që merrja nga kujdestaria për djalin. Mbas shumë vitesh munda ta akomodoja djalin në Qëndrën e Reabilitimit të Fëmijëve këtu në Tiranë. Por mungesa e edukimit në moshë të hershme ka lënë tek im bir gjurmë të pa rikuperueshme. Ai tani është 30 vjeç. I etiketuar hantikap. I paragjykuar si hantikap. I diskriminuar sepse është me aftësi të kufizuara".*

Këtë situatë e përjetojnë shumë familje në Shqipëri. Ende nuk dihet numuri i saktë i tyre dhe i personave me aftësi të kufizuara. Nuk ka një sistem zinxhir institucionesh, që me shërbimet e tyre do të parandalonin lindjen e fëmijëve me aftësi të kufizuar dhe rehabilitimin e tyre. Nuk funksionon edhe një rrjet institucionesh për trajtimin e fëmijëve sipas grupmoshave: 0-3 vjeç; 3-6 vjeç; 6-14 vjeç; 14-18 vjeç, që sipas shkallës së zhvillimit konjitiv fëmijët të trajtohen nga stafe të specializuara. Vetëm 292 fëmijë trajtohen në qendrat shtetërore të Shërbimit Social. Kërkesat për të trajtuar fëmijët me programe rehabilitimi shtohen çdo ditë. Përditë rritet edhe numuri i prindërve të stresuar. Në qendrat e reabilitimit shtetërore dhe ato private kapacitetet janë të limituara. Ballhysa, N. (2010).

Funksionimi i përhrshëm i Qendrave ditore komunitare multidisiplinare, kushtëzohen nga projektet e donacioneve vendase e të huaja. Pushteti vendor nuk e ka prioritet hapjen e qendrave komunitare multidisiplinare pasi dhe fondet janë të limituara. Komuniteti i diferencon, shpesh nuk i pranon në veprimtaritë dhe qendrat sociale dhe i paragjykon këta persona. Paragjykimi buron nga disa faktorë, sa tradicionalë aq kulturorë si edhe nga paaftësia për të komunikuar me këtë kategori. Duke mos zotruar gjuhën e komunikimit i paragjykojmë, i mëshirojmë, i përbuzim, i stigmatizojmë, i etiketojmë dhe diskriminojmë. (Osmanaga, F.2016).

Në intervistën e rastësishme me një përfaqësues të komunitetit, ai dëshmon se promovimi mediatik është instrument shumë ndikues për kufizimin e paragjykimit. Por promovimi i arritjeve të fëmijëve me aftësi të kufizuara bëhet vetëm në 3 dhjetor ditën ndërkombëtare të personave me aftësi të kufizuara. Institucionet shtetërore, komuniteti i prindërve, shoqatat jo fitimprurëse, media, stafet e qendrave reabilituese nëpërmjet proceseve të

advokimit dhe lobimit, mund të bashkojnë energjitë dhe të çlirojnë shoqërinë nga psikologjia paragjykuese. Këta faktorë relevant, mund t'i orientojnë energjitë pozitive, në sigurimin e të drejtave të kësaj kategorie. Kjo metodë do të përshpejtojë procesin e integritit të tyre në shoqëri. Bashkëpunimi i specialistëve të shërbimeve me prindërit, është terapia e pazvendësueshme për reabilitimin e fëmijëve dhe integrimin e tyre në shoqëri.

Nebia, specialiste, që punon me fëmijët me aftësi të kufizuara prej 30-vjetëve, në Qendrën e Rehabilitimit të Fëmijëve Tiranë, tregon se "Më paragjykonin për punën time, të afërmit dhe rrethi shoqëror. Mbarove gjithë atë shkollë dhe punon tek budallenjtë me thoshin.". Fëmijët me aftësi ndryshe janë si gjithë të tjerët. Fëmijët e Qendrës sonë të trajtuar profesionalisht nga ekipi multidisiplinar me Programe Edukative Individuale(PEI), kanë fituar aftësi të veçanta në pikturë, në muzikë, në punë dore, pirografi, makinë qepse, qeramikë, psh Albi dhe Enea kanë fituar çmime ndërkombëtar në konkurse pikturë, si në Finland, Izrael e vende të tjera. Nga eksperiencia ime mendoj se fëmijët me aftësi ndryshe kërkojnë më shumë dashuri, përkushtim dhe profesionalizëm. Këta fëmijë u bënë pjesë e jetës sime".

Studimi rekomandon se rritja e kulturës sociale të shoqërisë, sensibilizimi dhe ndërjegjësimi i opinionit publik ulin fuqinë mbytëse të paragjykimeve ndaj aktorëve dhe faktorëve të fushës së aftësive të ndryshme. Në studim konkludohet se reduktimi i paragjykimeve ndërthur faktorë social, ekonomik, ligjor e edukativë. Lobimi është një ndër instrumentet kryesor për sigurimin e bazës ligjore. Buxheti i Qeverisë qendrore dhe i Pushtetit Vendore duhet të planifikojnë më shumë investimeve. Profesionalizmi i qendrave rezidenciale dhe atyre komunitare do të rrisin cilësinë e shërbimeve ndaj fëmijëve me aftësi të ndryshme. Media duhet të krijojë opinionin e shëndosh për këta fëmijë, të ndryshëm në aftësi, por të barabartë në të drejta. Bashkëpunimi i

specialistve me prindërit është i pazëvendësueshëm për arritjen e suksesit dhe reduktimin e paragjytimeve.

Shqyrtimi i literaturës

Personi quhet me aftësi të kufizuara, kur funksionet e tij fizike, aftësitë intelektuale apo shëndeti mendor, shfaqin dallime nga ato të grupmohës së tyre për një periudhë të caktuar kohore, duke i penguar apo pamundësuar pjesëmarrjen e tij normale në jetën shoqërore. Paragjykimi është mendim i gabuar e i pambështetur nga i cili niset dikush në gjykime e në veprime. (Dragoti, E.2004). Paragjykimi është një qëndrim negativ i pajustificueshëm, kundër një grupi dhe anëtarëve të tij, i bazuar vetëm në anëtarësinë e tyre në grup. (Janaqi, Gerti. Psikologjia Sociale. 2009). Negativ, nënvlerësues e mëshirues është edhe qëndrimi ndaj fëmijëve me aftësi të ndryshme, ndaj prindërve të tyre dhe stafit që i trajton këta fëmijë. Për uljen e nivelit të paragjykimit njihen disa rrugë, ndërmjet të cilave vlerohen si më efikase:

Përdorimi i kontaktit midis paragjykesve e të paragjykuarve, trajtimet konjitive dhe trajtimet edukative. Rritja e mundësisë së kontakteve midis stereotipizuesit dhe të stereotipizuarit, vërtetohet se e ul shumë stereotipin negativ (Anderson, K.2010). Një qëndrim i tillë jo normal mbahet në shumë raste ndaj fëmijëve me aftësi të ndryshme. Nga përvoja e punës me fëmijët me aftësi të vecanta është vërejtur se kontakti i parë për fëmijët është indiferenca ose ndërprerja e bashkëpunimit që është duke u zhvilluar nga edukatorja e tij. Shpesh personat që për herë të parë kontaktojnë një fëmijë të tillë kontraktohen e mëshirojnë fëmijën ose kanë frikë prej tij. (Plous, S. 2011)

Kjo dukuri vërehet sidomos me studentët ose vullnetarët që zhvillojnë praktikën me këta fëmijë. Shpesh na duhet të ndërjegjësojmë personat që kontaktojnë për herë të parë me fëmijët me aftësi të ndryshme, që as të mos i mëshirojnë dhe as të mos i abandonojnë, por të

bashkëveprojnë me dashuri dhe pa barrjera psikologjike. Kooperimi në një aktivitet të përbashkët ku sukcesi varet nga të dy palët është mjaft efektiv. Për të ulur nivelin e paragjytimeve, specialistët e fizioterapisë së fëmijëve me aftësi të ndryshme përgatitën grupin e fëmijëve të qëndrës, dhe prej vitit 2009 u bënë pjesë e Gjimnastradës Dancë, të organizuar me 26 shkolla të arsimit publik dhe privat të qytetit të Tiranës.

Ekipi i fëmijëve të Qendrës së zhvillimit, me lojën e tyre, krijuan shumë emocione dhe dhanë mesazhin të pranishmit, se edhe ne jemi si të gjithë fëmijët e tjerë. Vlerësimi i ekipit të fëmijëve me kupën e gjimnastradës, është kurorëzimi i punës profesionale të stafit e bazuar në metodat moderne të edukimit. Deputimi i çliroi fëmijët nga emocionet dhe uli paragjykimet e të pranishmëve, të cilët e ndiqnin shfaqjen me ovacione, emocione e lotë. Një metodë që mund të ndikojë në uljen e nivelit të paragjytimeve është edhe aplikimi i teorisë së kontaktit. Një fushë ku rezultatet mund të jenë mikse është integrimi në shkollë. (Pango, Ylli. Psikologji Sociale. 2005)

Për t'i ushtruar fëmijët nëpërmjet pikturës në Qendrën e zhvillimit të fëmijëve u organizuan mësimet pikturë me pjesëmarrjen e fëmijëve nga komuniteti. Bashkëpunimi i dy grupeve të fëmijëve, ndikoi në uljen e paragjytimeve dhe në integrimin e fëmijëve me aftësi të kufizuara. Aktiviteti zbuloi dhe zhvilloji aftësitë e veçanta të Albit dhe Eneas. Pikturat e tyre fituan çmime në konkurset ndërkombëtare, të Finlandës dhe Izraelit. Në fillim të çdo viti shkollor, specialistët e qendrës angazhohen për regjistrimin e fëmijëve që kanë vonesë të lehtë mendore në Shkollën "Osman Myderizi.

Por fëmijët nuk janë pranuar që të ushtrohen në aftësimin akademik dhe t'ju zbulohen aftësitë e fshehura, aftësi që vetëm puna e specialistit mund ti evidentojë dhe ti zhvillojë. Në raste të rralla fëmijët janë pranuar thjesht të asistojnë në ambiente të ushtrimit akademik. Integrimi

në shkolla normale i fëmijëve me aftësi të kufizuara nuk është realizuar edhe sepse janë ndeshur në tallje etiketime e stigmatizime të moshatarëve të tyre. Prandaj e drejta e fëmijëve për tu arsimuar, u respektua nga specialistët e Qendrës dhe u aplikuan programe të arsimit special.

Fëmijët me aftësi ndryshe dhe prindërit e tyre përjetojnë diskriminim social. Nano. L.(2016).

Teoria konjitive, psikodinamike, situative, historike e socio-kulturore. *Teoria konjitive (e të menduarit)* bazohet në mënyrën se si njeriu e percepton dhe përpunon informacionin lidhur me objektin e paragjykit. Sipas kësaj teorie fëmijët me aftësi të ndryshme perceptohen si qenie biologjike që i kanë të limituara aftësitë konjitive Ka dy trajtime konjitive. Njera e bazuar në teorinë e atribuimit dhe tjetra në dallimin midis anëtarëve dhe jo anëtarëve të grupit. Pra është të menduarit negativ, baza e qëndrimit negativ nga njerzit paragjykes, për fëmijët me aftësi të ndryshme. *Trajtimi historik* është objekt i stigmatizimit të opinionit shoqëror, në vend që ti ndihmojnë këta persona për tu aftësuar. Dovidio, John; Glick, P & Laurie R..(2006)

Trajtimi socio-kulturor i paragjykitimeve individuale është mjaft i madh. Qëndrimi dhe marrdhëniet ndaj personave me aftësi të kufizuara e kanë bazën të shkalla e kulturës së individit. Sa më e lartë të jetë kultura sociale, aq më e ulët do të jetë shkalla e paragjykitimit dhe e diskriminimit. Ne kemi qenë duke studiuar justifikimin e paragjykitimeve, veçanërisht nëpërmjet vlerave. Stereotipet, dhe llojet e shpjegimeve njerëz të bëjnë për rezultatin e keq. Kur një person është parë të jetë përgjegjës për sjelljen e tij dhe rezultatet e jetës, atëherë diskriminimi, urrejtja dhe trajtimi i përafërt jo vetëm që është e justifikuar por shihet si, etike natyrore dhe e mirë. Psh kur një njeri është kriminel. (Blackwell, Judith, Murray Smith, and John Sorenson.2003)

Trajtimi psikodinamik frojdist shpjegon, se pengesat në nivelin psikologjik të funksionimit, çojnë në paragjykim.

Pettigrew, Thomas.(2010). Kur fëmijët me nevoja të veçanta vlerësohen në mënyrë instiktive e emocionale, qendrimi ndaj tyre është nënvlerësues përçmues, përjashtues e diskriminues. *Trajtimi situativ apo teoritë e të mësuarit social* spjeron mundësinë, se si mjedisi i çastit mund të lindë një paragjykim tek individit (Crandall, C. S & Eshleman, A.(2003).Mendohet që fëmijët i fitojnë paragjykimet nëpërmjet të rriturve, moshatarëve e prindërve,nëpërmjet një procesi përforcimi direkt ose indirekt. Ka disa rrugë efektive për parandalimin e paragjykimit dhe reduktimin e tij.

Njihet metoda e përdorimit të kontaktit midis paragjykyeseve e të paragjykyuarve. Krijta e kontakteve zvogëlon shkallën e paragjykyeve. Inkurajimi i ndërveprimit midis gupeve të fëmijëve me nevoja të veçanta dhe fëmijëve normal ulet. Në grupet e fëmijëve të qendrës së zhvillimit vihet re se, kur fëmijët nuk kanë shumë kohë që njihen me njeri tjetrin, ngacmohen e grinden me njeri tjetrin. Fëmijët me aftësi fizike të kufizuara fizike i përçmojnë fëmijët me aftësi të kufizuar mendore. Kur qëndrojnë bashkë, miqësohen, familjarizohen dhe marrdhëniet e tyre janë bashkëpunuese jo paragjykyese.

Sipas, paragjykim "mund të mos zhvillohet, sepse emocionet pozitive të tilla si admirimi, simpatia, dhe besimi janë të rezervuara për brenda grupit". Gordon Allport trajton paragjykimet dhe të menduarit kategorik. Allport pretendon se paragjykimi është pjesërisht një proces normal për njerëzit. Sipas tij, "mendja" e njeriut duhet të mendojë, me ndihmën e kategorive të formuara. Kategoritë janë bazë për paragjykim normal. Ne nuk mund ta shmangim këtë proces. Në planin tonë konkret, sipas kësaj teorie paragjykimi ndaj fëmijëve me aftësi të ndryshme mund të minimizohet por jo të zhduket.

Metodologjia

Qëllimi i studimit është të evidentojë format, shkaqet e paragjykitimit dhe shkallën e diskriminimit ndaj fëmijëve me aftësi të kufizuar, prindërve dhe stafit akademik që i trajton. Studimi u bazua në këto instrumente metodologjike:

- Fokus grupi.
- Vëzhgimi me gril verikale.
- Intervista të strukturuar.

Me anë të këtyre instrumentave u mblodhën të dhënat e studimit. Kampioni i studimit përbëhej prej 100 personash. Nga të cilët 30 prindër të fëmijëve të Qendrës së Zhvillimit Tiranë, 20 specialist dhe edukatorë që punojnë në këtë qendër dhe 50 individ të zgjedhur në mënyrë rastësore nga komuniteti në qytetin e Tiranës. Pjesëmarrës vullnetarë që punojnë në qendër, ndihmuan për shpërndarjen dhe grumbullimin e intervistave të strukturuar. Informacioni i grumbulluar ishte konfidencial dhe të intervistuarve nuk iu kërkuan informacion personal.

Tabela.1. Të dhëna mbi targetgrupet që u intervistuan.

| <i>Nr</i> | <i>Të dhëna</i> | <i>Stafi</i> | <i>Prindrit</i> | <i>Të intervistuar nga komuniteti</i> | <i>Totali</i> |
|-----------|-----------------------|--------------|-----------------|---------------------------------------|-----------------|
| 1. | <i>Të intervistua</i> | 20 | 30 | 50 | 100 |
| 2. | <i>Gjinia</i> | F-19 | F-10 | F-23 | F- 52 |
| | | M-1 | M-20 | M-27 | M-48 |
| 3. | <i>Arsimi</i> | I lartë – 11 | I lartë - 9 | I lartë - 30 | I lartë 50 |
| | | I mesëm- 9 | I mesëm – 21 | I mesëm - 20 | I mesëm 50 |
| 4. | <i>Statusi.</i> | Të punësuar | Të punësuar 20 | Të punësuar28 | Të punësuar68 |
| | | 20 | Të papunësuar10 | Të papunësuar 22 | Të papunësuar32 |

1. - Intervistat u hartuan të strukturuar: Për target grupet. Për stafin prindërit dhe për të intervistuarit rastësorë nga komuniteti. Sejcila nga intervistat e hartuara për target grupet përkatëse përmbante pyetje për gjininë, statusin dhe arsimin e të intervistuarit. Përmbajtja e çdo interviste trajtonte dy lloje rubrikash. Rubrika e parë përmbledh shumë pyetje për evidencimin e formave, shkaqeve, llojeve dhe mënyrave të ekzistencës së paragjyqimeve ndaj fëmijëve, prindërve të tyre dhe stafit akademik.

Rubrika e dytë përmban pyetje që kanë si qëllim të grumbullojnë informacion mbiteknikat, format, mënyrat, mundësit, praktikat e reduktimit të paragjyqimeve dhe diskriminimeve ndaj fëmijëve me aftësi të kufizuara e stafit trajnues. Disa nga pyetjet që përmbanin intervistat ishin: Cilat janë format e paragjykimit ndaj prindërve të fëmijëve me aftësi të ndryshme. Si mund të reduktojnë prindërit paragjykimet për shkak të fëmijës me aftësi të ndryshme. Cilat janë disa nga shkaqet e paragjyqimeve ndaj prindërve dhe fëmijëve.

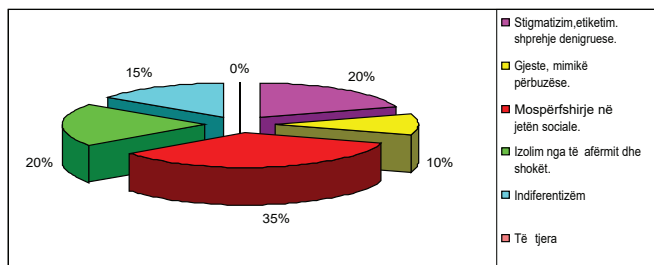
Cilat janë pasojat e paragjykimit. Si paragjykohen nga komuniteti fëmijët me aftësi të ndryshme. Reduktimi i paragjyqimeve ndaj fëmijëve me aftësi të ndryshme. Sipas ligjit në çdo 25 persona të punësuar njeri duhet të jetë me aftësi të kufizuara. Pse nuk zbatohet ky ligj? Si mund të veprojë stafi për reduktimin e paragjyqimeve? Cilat janë teknikat psikologjike, edukuese për promovimin e bashkëjetesës harmonike? Intervistat e strukturuar shërbyen për të grumbulluar informacion shumë specifik për të argumentuar jo vetëm shkallën e lartë të paragjykimit ndaj fëmijëve me aftësi të kufizuara por edhe për të njohur në mënyrë të drejtpërdrejtë këndvështrimet e personave të ndryshëm mbi efektet negative të paragjykimit ndaj fëmijëve me aftësi të kufizuara, prindërve dhe stafit të tyre.

2. - Instrumenti i Fokus grupit u organizua me dymbëdhjet persona njohës të problematikave të sferës së aftësisë së kufizuar. Morën pjesë specialist të punës me fëmijët të Qendrës së zhvillimit, Tiranë. Specialist që punojnë në Fondacionin e aftësisë së kufizuar. Specialist të Departamentit të fëmijëve me aftësi të kufizuar, pranë Shërbimit Social Shtetor. Specialist të organizatës Ndhmoni jetën etj. Fokusgrupi u zhvillua mbi bazë të njëzet pyetjeve ku pjesmarrësit dhanë përgjigje individuale mbi nivelin e paragjyqimeve mbi aktorët e fushës së aftësisë së kufizuar dhe mundësitë që reduktojnë nivelin e paragjyqimeve ndaj fëmijëve me aftësi të ndryshme.

3. - Instrumenti i tretë që u përdorë si pjesë përbërëse e metodologjisë së këtij studimi, ishte vëzhgimi me gril vertikale. Për funksionimin me efektivitet të këtij instrumenti, u hartuan pesë pyetje në formë pohimesh, për paragjykimin që u bëhet për fëmijët me aftësi të kufizuar fizike e fëmijëve me aftësi të kufizuar mendore. Paragjykimet që u bëjnë stafi, prindërve të fëmijëve. Qëndrimi i komunitetit ndaj fëmijëve me aftësi të ndryshme në vendet publike. Stigmatizimi i fëmijëve me aftësi të kufizuar nga moshatarët në shkolla normale. Qëndrimi i studentëve ndaj fëmijëve me aftësi të ndryshme gjatë praktikave mësimore.

Rezultate

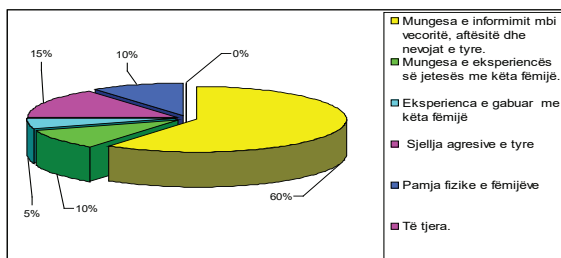
Grafiku 1. Cilat janë format e paragjykimit ndaj prindërve të fëmijëve me aftësi të ndryshme?



| Tabela.Nr.1 | |
|----------------|-----|
| Stigmatizim | 20% |
| Përbuzje | 10% |
| Indiferentizëm | 15% |
| Mëshirë | 35% |
| Izolim | 20% |
| Të jera | 0% |

Në këtë grafik, prindërit që u intervistuan u përgjigjën në masën 35% se mëshirohen dhe përjashtohen nga pjesëmarrja në jetën sociale, sepse paragjyken si prindër që kanë një fëmijë me aftësi të kufizuara. 20% e tyre ndjehen të izoluar nga të afërmit dhe shokët si pasojë e paragjykimit ndaj fëmijës. 20% kanë provuar si formë paragjykimi, stigmatizimin, etiketimin dhe shprehjet denigruese.

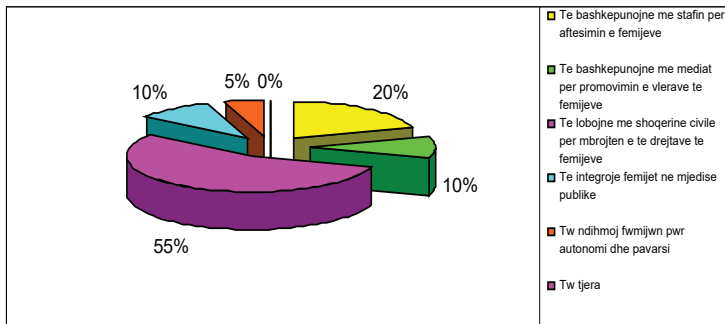
Grafiku 2. Cilat janë shkaqet e paragjyqimeve ndaj tyre dhe fëmijëve simbas prindërve?



| | |
|----------------------|-----|
| Tabela .2 | |
| Mungesë informacioni | 60% |
| Mungesë eksperience | 10% |
| Sjellje agresive | 15% |
| Eksperiencë e gabuar | 5% |
| Pamje fizike | 10% |
| Të tjera | 0% |

Nga intervistat vërehet se 60% e prindërve mendojnë se shkak i paragjyqimeve është mungesa e informimit. 15% mendojnë se janë sjelljet agresive të fëmijëve shkak i paragjyqimeve. 10% mendojnë si shkak mungesën e eksperiencës.

Grafiku 3. Si mund të reduktojnë prindërit paragjyqimet për shkak të fëmijës me aftësi të ndryshme?

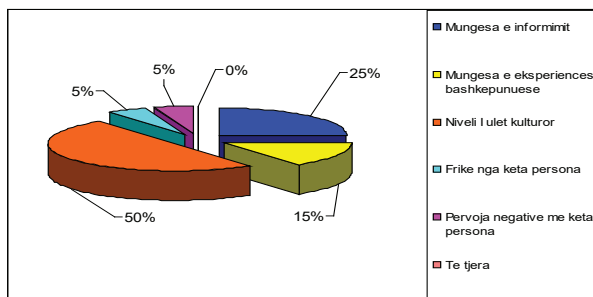


| | |
|---|-----|
| Tabela 3. | |
| Bashkëpunimi me specialistët | 20% |
| Bashkëpunimi me median | 10% |
| Lobim me shoqërinë civile | 55% |
| Integrim i fëmijëve në mjediset publike | 5% |
| Mbështetje fëmijët për autonomi dhe pavarasi. | 10% |
| Të tjera | 0% |

Siç shihet nga paraqitja grafike 55% e prindërve mendojnë se për uljen e nivelit të paragjyqimeve është e

nevojshme të llobohet me shoqërinë civile për mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve. 20% mendojnë se bashkëpunimi me stafin ndikon në reduktimin e paragjyqimeve.

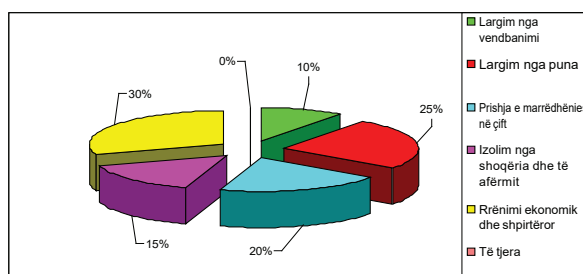
Grafiku 4. Cilat janë disa nga shkaqet e paragjyqimeve ndaj stafit dhe fëmijëve me aftësi të ndryshme?



| | |
|-------------------------|-----|
| Mungesa e bashkëpunimit | 15% |
| Niveli ulët kulturor | 50% |
| Nmungesë informimi | 25% |
| Përvojë negative | 5% |
| Frikë nga fëmijët | 5% |
| Të tjera | 0% |

Kultura profesionale e ulët vlerësohet në masën 50% si shkak për paragjykimin e fëmijëve dhe të prindërve e stafit që punon me fëmijët. 25 % e tyre pohojnë se shkak i paragjykit është mungesa e informimit.

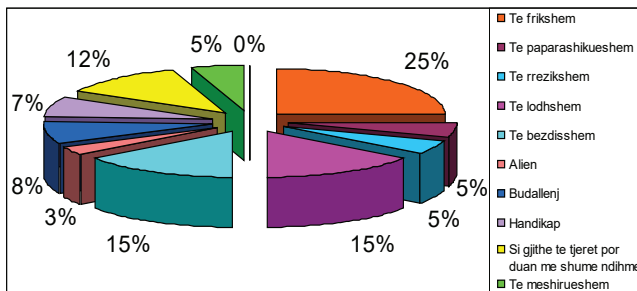
Grafiku 5. Cilat janë pasojat e paragjykit ndaj prindërve të fëmijëve me aftësi të ndryshme



| | |
|-------------------------------|-----|
| Tabela.Nr.5. | |
| Largim nga vendbanimi | 10% |
| Largim nga puna. | 25% |
| Prishje e marrdhënies në çift | 20% |
| Izolim | 15% |
| Rënim ekonomik shpirtëror. | 30% |

Në këtë grafik tregohet se 30% e pasojave të paragjyqimeve janë rrënimet ekonomike e shpirtërore të familjarëve të fëmijës. 25% e njërit nga familjarët duhet të largohet nga puna dhe të kujdeset për fëmijën me aftësi të ndryshme. 20% prej tyre vlerësojnë si pasojë të paragjyqimeve prishjen e marrdhënieve në çift.

Grafiku 6. Si paragjykohen nga komuniteti fëmijët me aftësi të ndryshme?

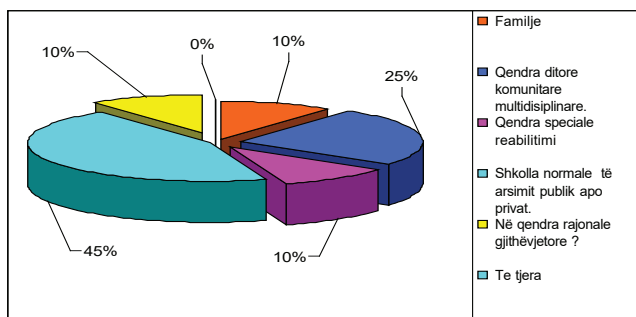


| | |
|---------------------|-----|
| Tabela Nr.6 | |
| Të frikshëm | 25% |
| Të lodhshëm | 15% |
| Alien | 3% |
| Të bezdisshëm | 10% |
| Budallenj | 8% |
| Të paparashikueshëm | 5% |
| Të rrezikshëm | 12% |
| Agresiv | 7% |
| Hantikap. | 15% |

Në këtë grafik tregohet se 25 % e të pyeturve i quajnë këta fëmijë të frikshëm, 15% të lodhshëm,

3% i quajnë alien, 15% i etiketojnë handicap, 10 % i quajnë të bezdisshëm, 8% i quajnë budallenj, 5% të paparashikueshëm, 12% të rrezikshëm, etje.

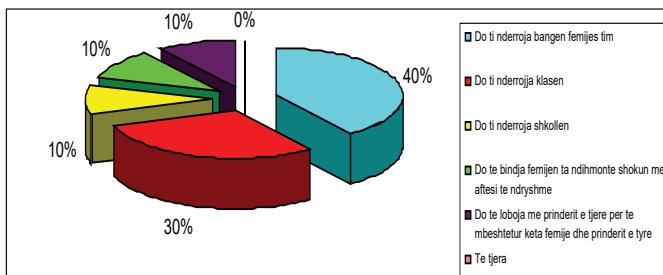
Grafiku 7. A mund të arsimohen fëmijët me aftësi të ndryshme:



| | |
|--------------------------|-----|
| Në familje | 10% |
| Në qendra ditore | 25% |
| Në qendra rezidenciale | 10% |
| Në shkolla normale | 45% |
| Në qendra gjithëvjetrore | 10% |
| Të tjera | 0% |

Kësaj pyetje të intervistuarit i përgjigjen në masën 45% se fëmijët me aftësi të kufizuar duhet të arsimohen në shkolla normale publike apo private.25% mendojnë se qendrat ditore janë institucione rehabilituese të suksesshme për fëmijët me aftësi të kufizuara.

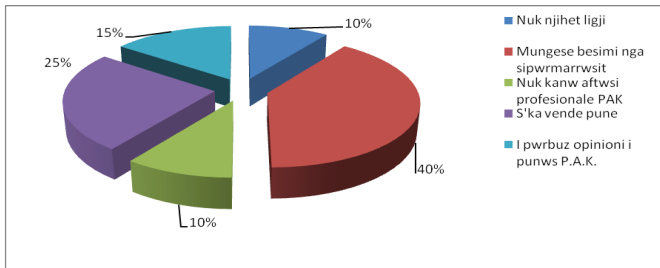
Grafiku 8. A do të pranoni si shok bange të fëmijës suaj një fëmijë me aftësi të ndryshme.



| Tabela.Nr.8 | |
|--|-----|
| Do ti ndërronit bangën fëmijës suaj. | 40% |
| Do ti ndërronit klasën fëmijës suaj | 30% |
| Do ti ndërronit shkollën fëmijës suaj. | 10% |
| Do të ndërgjegjësonit fëmijën të ndihmonte fëmijën me A.K. | 10% |
| Do të lloboje me prindrit e tjerë për të mbështetur familjet dhe fëmijët më A.K. | 10% |

E drejta e këtyre fëmijëve për tu arsimuar privohet sepse ata pargykohe dhe përbuzen prandaj 40% e të pyeturve përgjigjen, se nuk do ta lija fëmijën tim të ulej në një bangë me fëmijën me aftësi të kufizuara 30% përgjigjen se do ti ndërronin klasen e fëmijës së tyre. Por ka dhe prind intelektualë që përgjigjen në masën 10% se do të lobonte me prindërit e tjerë, për mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve.

Grafiku 9. Sipas ligjit në çdo 25 persona të punësuar, njeri duhet të jetë me aftësi të ndryshme. Pse nuk zbatohet ky ligj?

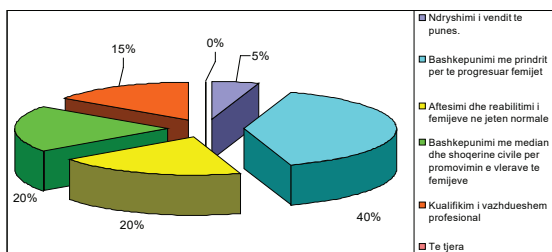


| Tabela Nr.9. | |
|----------------------------------|-----|
| Nuk njihet ligji | 10% |
| Mungese besimi nga sipërmarrësit | 40% |
| Nuk kanë aftësi profesionale PAK | 10% |
| S'ka vende pune | 25% |
| I përbuz opinioni i punës P.A.K. | 15% |

E drejta e këtyre personave për punësim privohet edhe kur ata mbarojnë programet reabilituese në qendra rezidenciale apo javore. 40% e të pyeturve mendojnë se punëdhënësit nuk kanë besim në aftësitë e tyre

profesionale. 25% mendojnë se edhe kur janë trajnuar dhe kanë aftësi e shprehi profesionale ata përbuzen nga punonjësit e tjerë në vendin e punës.

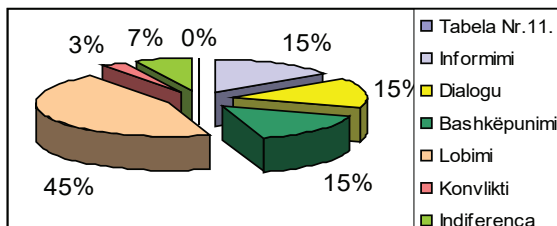
Grafiku 10. Si mund të veprojnë stafi për reduktimin e paragjyqimeve për punën e tij



| Tabela.Nr.10 | |
|--|-----|
| Aftësim i fëmijëve për integrim. | 20% |
| Bashkëpunimi me prindrit për të progresuar fëmijët. | 40% |
| Bashkëpunimi me median dhe shoqërinë civile për promovimin e vlerave të fëmijëve | 20% |
| Kualifikimi profesional i stafit | 20% |

Stafi që punon me fëmijët mendon, se për të ulur paragjykimet për punën e tyre 40 % e tyre mendojnë se duhet bashkëpunuar me prindrit për aftësimin e fëmijëve 20% mendojnë se duhet të bashkëpunojnë me median për të sensibilizuar opinionin për promovimin e vlerave të fëmijëve. 20% mendojnë se duhet të aftësojnë dhe reabilitojnë fëmijët, me qëllim që ata të integrohen në komunitet.

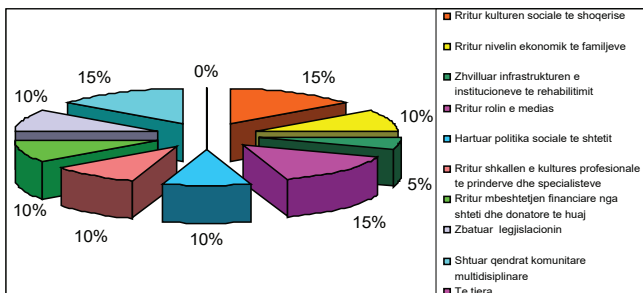
Grafiku 11. Teknikat psikologjike, edukuese për promovimin e bashkëjetesës harmonike.



| | |
|---------------|-----|
| Tabela Nr.11. | |
| Informimi | 15% |
| Dialogu | 20% |
| Bashkëpunimi | 15% |
| Lobimi | 45% |
| Konflikti | 3% |
| Indiferenca | 7% |

Në këtë grafik të pyeturit mbi teknikat psikologjike edukuese për promovimin e bashkëjetesës harmonike përgjigjen në masën 45% se kanë zgjedhur lobimin si mundësi reale me ndikim më të madh në krijimin e një klime vlerësimi ndaj fëmijëve me aftësi të ndryshme. 20% vlerësojnë si teknikë të efekshme dialogu për informimin e opinionit.

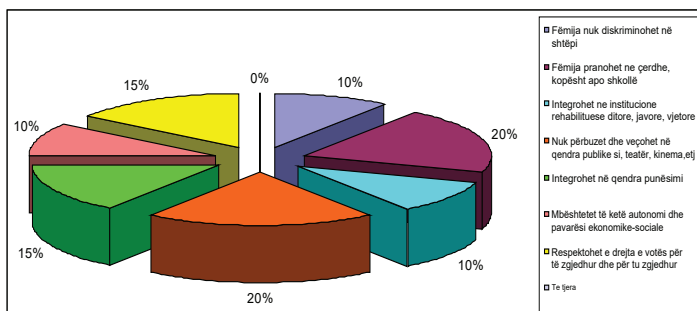
Grafiku 12. Faktorët që ndikojnë në reduktimin e paragjyqimeve, sipas specialistëve.



| | |
|---|-----|
| Tabela Nr.12. | |
| Kultura sociale e shoqërisë | 15% |
| Niveliekonomik i familjeve | 15% |
| Zhvillimi i infrastruktr, së insti, reabili | 5% |
| Roli i medias. | 15% |
| Rritja efinanca, shtet-donorë | 10% |
| Kultura profesionale staf - prind | 10% |
| Zbatimi i ligjit | 10% |
| Hartimi i politikave sociale. | 15% |
| Shtimi i qendrave komunitare, multidisiplinare. | 5% |

Janë shumë faktorë që kanë përcaktuar përgjigjen e pyetjeve. 15% vlersojnë rritjen e kulturës sociale të opinionit. Hartimin e politikave sociale e vlerësojnë si teknikë e rëndësishme në masën 15%. Rritja e kualifikimit profesional vlerësohet në masën 15%, etj

Grafiku 13. Mendoni se në reduktimin e diskriminimit ndikojnë faktorët e mëposhtëm?



| Tabela. Nr.13. | |
|---|-----|
| Nëse fëmija nuk dhunohet në familje | 10% |
| Fëmija pranohet në kopshte e shkolla. | 20% |
| Integrohet në institucione ditore, javore, vjetore. | 10% |
| Nëse nuk përbuzet në mjedise publike | 20% |
| Integrohet në qendra punësimi. | 10% |
| Mbështeten fëmijët për autonomi, pavarësi. | 10% |
| Nëse respektohet ligji i punësimit, i votimit, etj. | 10% |

Në këtë grafik përcaktohen shtatë alternativa si faktorë që ndikojnë për reduktimin e paragjykimeve dhe diskriminimit të fëmijëve me aftësi të ndryshme. 20% mendojnë, se nëse fëmijët pranohen në çerdhe, kopshte e shkolla normale, paragjykimi i opinionit për fëmijët, prindërit dhe specialistët do të ulë ndjeshëm. 20% mendojnë se paragjykimi mund të reduktohet nëse fëmijët ndihmohen dhe jo të përbuzen në mjedise publike, në mjedise argëtimi, çlodhjeje e edukimi.

Përfundime

Nga studimi rezulton se fëmijët me aftësi të ndryshme paragykohen. Të paragykuar janë edhe prindërit e tyre dhe stafet e trajnimit të fëmijëve. Fëmijët me aftësi të ndryshme nuk preferohen në kopshte e shkolla normale për të zhvilluar kapacitetet e tyre të mundshme. Personat me aftësi të ndryshme nuk pranohen në institucione publike e private për tu punësuar, pas përfundimit të programeve aftësuese në qendrat e reabilitimit. Konventa për të Drejtat e Personave me aftësi të ndryshme edhe pse është ratifikuar nuk zbatohet me efektivitet për rritjen e cilësisë së jetës së personave me aftësi të ndryshme dhe familjeve të tyre. Mungon edhe Ligji Integral për mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve me aftësi të ndryshme.

Paragykuesit janë të pa informuar për aftësitë, vlerat dhe nevojat e këtij grupimi social. Kultura e ulët profesionale e stafeve, vlerësohet si një tjetër shkak për paragykimin e fëmijëve dhe prindërve të tyre. Lobimi i prindërve me stafin, me shoqërinë civile, median, aktorët dhe faktorët që punojnë në sferën e aftësisë së kufizuar, nuk po shndërrohet në një praktikë normale. Kualifikimi i stafit dhe sidomos i prindërve nuk është i vazhdueshëm. Mungojnë politika social - ekonomike nga shteti për mbështetjen e familjeve të fëmijëve me aftësi të ndryshme. Rrjeti i mjediseve çlodhëse, social argëtuese e aftësuese për fëmijët me aftësi të ndryshme është i limituar. Familjet me fëmijë me aftësi të ndryshme, ndjehen të diskriminuara, të pa mbrojtura e të stresuara. Nuk ka një rrjet institucionesh të sinkronizuara sipas grupmoshave që sipas shkallës së zhvillimit konjitiv fëmijët të trajtohen nga stafe të specializuara.

Në të gjithë vendin trajtohen vetëm 292 fëmijë në qendrat e shërbimit social, që janë në varësi të Shërbimit Social Shtetëror. Nuk dihet numri i saktë i fëmijëve me aftësi të kufizuara, mendore e fizike në shkallë vendi. Mendohet se ka një prirje për tu rritur numuri i tyre, çka nënkupton se vështirësitë ekonomike dhe vuajtjet shpirtërore të familjarëve të personave me aftësi të ndryshme është një fenomen shqetësues. Është koha të mbështeten fëmijët me aftësi

të ndryshme, familjet e tyre, stafet që i trajtojnë dhe jo të paragjykohen e të diskriminohen.

Rekomandime

Është e nevojshme që perceptimi, përfytyrimi, përjetimi, qëndrimi dhe vlerësimi ndaj fëmijëve me aftësi të ndryshme të jetë human. Të shmangët nga çdo individ psikologjia paragjyquese, ndaj këtij grupimi. Media të promovojë aftësitë dhe të drejtat e fëmijëve me aftësi të ndryshme. Të aplikohet Konventa për të Drejtat e Personave me aftësi të kufizuara mendore dhe fizike. Të miratohet Ligji Integral për mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve me aftësi të ndryshme.

Të rriten investimet, për të rritur cilësinë e shërbimeve ndaj fëmijëve me aftësi të ndryshme. Të forcohet bashkëpunimi i gjithë aktorëve dhe faktorëve vendimarrës, i shoqërisë civile, donatorëve të huaj dhe vendas, i prindërve dhe stafeve, që të reduktohet niveli i paragjykimeve ndaj këtyre fëmijëve. Fëmijët të integrohen në arsimin gjithpërfshirës, në arsimin publik dhe privat. Të zgjerohet rrjeti i qendrave ditore multidisiplinare në të gjithë vendin, sipas grupmoshave. Të respektohet ligji mbi punësimin, ku në çdo 25 persona një të jetë me aftësi të kufizuara. Të hartohen politika sociale në mbështetje të fëmijëve dhe familjeve të tyre. Të rritet shkalla e kualifikimit të stafit dhe prindërve për përsheptimin e ritmit të zhvillimit të fëmijëve me aftësi të ndryshme. Të rritet cilësia e aplikimit të programeve bashkëkohore në funksion të rehabilitimit dhe integritit të fëmijëve.

Të ndërtohet një sistem zinxhir institucional për parandalimin, diagnostikimin dhe trajtimin e fëmijëve me aftësi të ndryshme, për: 0-3 vjeç, 3-6 vjeç, 6-14 vjeç, 14-18 vjeç. Pas kësaj moshe të integrohen në qendra punësimi komunitare, të monitoruara nga shoqëria civile. Të rritet roli i mediave për sensibilizimin dhe ndërgjegjësimin e komunitetit mbi nevojën e minimizimit të paragjykimeve ndaj fëmijëve me aftësi të ndryshme, prindërve të tyre dhe specialistëve që i trajtojnë. Shoqëria civile të llojë për mbrojtje e të drejtave të fëmijëve me aftësi të ndryshme dhe familjeve të tyre.

Literatura:

- Manual zbatimi i standardeve të shërbimeve për personat me aftësi të kufizuara, (2015).
- Përfshirja e fëmijëve me aftësi të kufizuara në shkollë. Manuali i procedurave të shkollës në ndihmë të gjithëpërfshirjes së nxënësve me aftësi të kufizuara. (2015).
- Anderson, K.(2010). *Benign Bigotry: The Psychology of Subtle Prejudice*, Cambridge University Press, p.198.
- Ballhysa, N. (2010). *The Implementation of Inclusive Educational Programmes for Children with Special Needs in Albania*.p.30 - 69, 126 - 148; 154-168
- Blackwell, J., Murray, S., & Sorenson, J. (2003). *Culture of Prejudice: Crandall, C. S & Eshleman, A. Arguments in Critical Social Science*. Toronto: Broadview Press, p, 145,146.413.
- Cardwell, M., Meldrum, C.(1998). *Psychology, Collins Educational*. London, p.544-548; 602-607).
- Crandall, C. S. & Eshleman, A. (2003). *A justification-suppression model of the expression and experience of prejudice*. *Psychological Bulletin*, p.129, 414-446.
- Dovidio, J.Glick, P & Rudman, L.(2005). *On the Nature of Prejudice*. Malden: p.108,154. 413.
- Dragoti, E. (2004). *Social Psychology*. Tirana, p. 242-247)
- Janaqi, G. (2009). *Social Psychology*. UFO. p.177-189;195-202.
- Nano, L(2016). *Për një njohje më të thellë të nxënësve me nevoja të vecanta*. Alb Juris
- Osmanaga, F(2016). *Edukimi Gjithpërfshirës*. Vllamasi. Tiranë,p.77-96;104-111;124
- Pango, Y. (2005). *Social Psychology*. Iliar, p. 175-178, 190-194.
- Pettigrew, T.(2010). *Personality and Social Psychology*. *Perspective and prejudice*, p,143- 236,
- Plous, S.(2011). *The Psychology of Prejudice - Understanding Prejudice*. p. 56.



Prof. As. Dr. Naim MËÇALLA
*Zo.Rektor, Dekan Fakulteti i Drejtësisë,
Kolegji Universitar "Wisdom"*
e-mail: naim.mecalla@wisdom.edu.al
mecalla1963@gmail.com



Dr. Anisa SUBASHI
*Drejtoresh e Shërbimit Social Bashkia Tiranë,
Pedagoge*
Kolegji Universitar "Wisdom"
e-mail: anisubashi@yahoo.com

LIRIMI ME KUSHT SI NJË INSTITUT ME KARAKTER RIEDUKUES, HUMAN DHE SOCIAL

Abstrakt

Instituti i lirimit me kusht klasifikohet në Kodin Penal si një nga alternativat e dënimit me burgim. Ai është një institut me karakter riedukues, human, dhe social. Ndërkohë që dënimi penal në vetvete, përmban elementë ndëshkues dhe parandalues të kimit, orientimi i tanishëm në shumë legjislacione penale evropiane, sidomos në lidhje me periudhën e fundit të vuajtjes së dënimit, fokusohet në riedukimin e të dënuarit. Lirimi me kusht duhet të konsiderohet si instrumenti më efektiv dhe konstruktiv, i cili jo vetëm ul kohën e burgimit, por edhe kontribuon në mënyrë thelbësore në ri integrimin e të dënuarit në komunitet. Një rëndësi të veçantë, ky institut merr aktualisht në kushtet e përhapjes së pandemisë së Covid-19, për parandalimin dhe kufizimin e përhapjes së tij. Në këtë punim një vend të rëndësishëm i kushtohet kuptimit dhe interpretimit të shprehjes "*arsye të veçanta*" në përputhje me qëllimin e parashikuar nga ligjvënësi, që është riedukimi dhe ri integrimi i të dënuarit në shoqëri. I dënuari me burgim mund të lirohet me kusht, nga vuajtja e dënimit *vetëm për arsye të veçanta*, nëse me sjelljen dhe punën e tij tregon se me dënimin e vuajtur i është arritur qëllimit për edukimin e tij, si dhe ka plotësuar kushtet objektive ligjore të përcaktuara në nenin 64 të Kodit Penal. Në fund të punimit analizohen elementët kryesor që duhen të merren parasysh nga gjykata gjatë shqyrtimit të kërkesës për lirim me kusht.

Fjalët kyçe: Lirimi me kusht, arsye të veçanta, riedukimi, ri integrimi në shoqëri, etj.

Abstract

The conditional release institution is classified in the Criminal Code as an alternative to the imprisonment process. This is an institute of rehabilitation, human, and social character. While the criminal conviction itself contains punitive and deterrent elements of the crime, the current orientation in many of the European criminal legislation, especially in relation to the last period of detention, focuses on rehabilitating the prisoners. Conditional release should be considered as the most effective and constructive instrument, which not only reduces the time of imprisonment, but also contributes substantially to the reintegration of the prisoners into the community. This institute is currently taking a particular importance, especially in the situation of the spread of the Covid-19 pandemic, to prevent and limit its spread. In this paper an important place is contributed to the meaning and interpretation of the expression of the "special reasons" in accordance with the purpose provided by the legislator, which is the re-education and reintegration process of the prisoners into society. A person sentenced to imprisonment, may be released on conditions from serving the sentence only for special reasons, if by his behavior and work, he shows that with serving the sentence, the goal for his education has been achieved, as well as he has fulfilled the objective of the legal conditions defined in Article 64 of the Criminal Code. At the end of the paper, are analyzed the main elements to be taken into account by the court in considering a release with condition application.

***Keywords:** Conditional release, special reasons, reeducation, reintegration into society, etc.*

1. Instituti i lirimit me kusht, kuptimi dhe qëllimi i tij

Instituti i lirimit me kusht është një institut me karakter riedukues, human, dhe social. Ai klasifikohet në Kodin Penal si një nga alternativat e dënimit me burgim. Elementi "ri edukativ" i ligjvënësit është lehtësisht i kuptueshëm dhe dallohet qartë nga vetë teksti i nenit 64 të Kodit Penal, i cili parashikon se *"I dënuari me burgim mund të lirohet me kusht nëse me dënimin e vuajtur i është arritur qëllimit për edukimin e tij"*.¹⁾ Pra duket qartë se objektivi kryesor i lirimit me kusht është riedukimi i të dënuarit, me kusht që të ketë plotësuar kërkesat specifike të parashikuara në nenin 64 të Kodit Penal.²⁾

Ndërkohë që dënimi penal në vetvete, përmban elemente të teorive ndëshkuese dhe parandaluese të krimit, orientimi i tanishëm në shumë legjislacione penale evropiane, sidomos në lidhje me periudhën e fundit të vuajtjes së dënimit, fokusohet në riedukimin e të dënuarit.³⁾ Ky orientim bazohet në uljen e rrezikshmërisë shoqërore të të dënuarit dhe riedukimin e tij, nëpërmjet punës dhe programeve të ndryshme brenda dhe jashtë institucioneve të vuajtjes së dënimit, me qëllim dekurajimin e kryerjes së veprave të tjera penale, si dhe ri integrimin në shoqëri të të dënuarve. Karakteri "human" i lirimit me kusht lidhet me

- 1) Neni 64 i Kodit Penal i republikës së Shqipërisë. I dënuari me burgim mund të lirohet me kusht, nga vuajtja e dënimit vetëm për arsye të veçanta, nëse me sjelljen dhe punën e tij tregon se me dënimin e vuajtur i është arritur qëllimit për edukimin e tij.
- 2) Ibed. Të ketë vuajtur: - jo më pak se gjysmën e dënimit të dhënë për kundërvajtje penale;- jo më pak se dy të tretat e dënimit të dhënë për krime me masa dënimi gjer në pesë vjet burgim;- jo më pak se tre të katërtat e dënimit të dhënë për krime me masa dënimi mbi 5 vjet deri në maksimumin e parashikuar nga ligji, me përjashtim të parashikimeve në paragrafin 3 të këtij neni.
- 3) Vinter dhe të tjerë k. Mbretërisë së Bashkuar, Dhoma e Madhe, Aplikimet nr. 66069/09, 130/10 dhe 3896/10, Vendim i datës 09.07.2013, në paragrafin 115.

shmangien e ndëshkimit të panevojshëm dhe është pasqyrim i drejtpërdrejtë i një prej parimeve të Kodit Penal, parashikuar shprehimisht në nenin 1/c të tij.⁴⁾

Elementi ndëshkues në teorinë e së drejtës penale nuk duhet të konsiderohet si një "*hakmarrje*" e shoqërisë kundrejt autorit të veprës penale, por më tepër si një shprehje e shpagimit të veprës penale në lidhje me sjellje të patolerueshme për një shoqëri civile dhe demokratike. Në kushtet e arritjes së qëllimit kryesor të dënimit penal, pra riedukimit të të dënuarit, si dhe plotësimit të kushteve objektive të parashikuara nga neni 64 i Kodit Penal,⁵⁾ vazhdimi i vuajtjes së mëtejshme të dënimit do të konsiderohej si i panevojshëm dhe i padobishëm për shoqërinë. Për më tepër, edhe vetë masa e dënimit penal, është në vetvete një "*parashikim*" nga ana e gjykatës i kohës që konsiderohet e mjaftueshme për të arritur në riedukimin e të dënuarit, në raport kjo me rrezikshmërinë e veprës së kryer dhe të autorit të saj. Kjo kohë e mjaftueshme, mund të jetë e ndryshme për persona të ndryshëm, pikërisht për këtë arsye ligjvënësi ka parashikuar mundësinë e lirimit me kusht për këtë kategori të dënuarish, të cilët, pasi kanë vuajtur një pjesë të konsiderueshme të dënimit të dhënë, janë riedukuar plotësisht dhe nuk ekziston më nevoja për t'i mbajtur në institucionet e ekzekutimit të vendimeve penale.

Studime të shumta kanë treguar se zbatimi i lirimit me kusht është një nga mënyrat më efektive në arritjen e qëllimit ndëshkues, parandalues dhe ri edukativ

-
- 4) Neni 1/c (Parimet e Kodit Penal): Kodi Penal bazohet në parimet kushtetuese të shtetit të së drejtës, të barazisë përpara ligjit, të drejtësisë në caktimin e fajësisë dhe të dënimit, të mbrojtjes së interesit më të lartë të fëmijëve, si dhe të humanizmit.
- 5) Kushtet objektive lidhen me i) vuajtjen e një pjese të dënimit në varësi të llojit të veprës penale të kryer; ii) të mos ketë qenë përsëritës për krime të kryera me dashje; dhe të mos jetë dënuar për vepra të veçanta në nenet 78/a, 79/a, 79/b, 79/c apo paragrafi i tretë i nenit 100.

të dënimit penal.⁶⁾ Vlen këtu të përmendet edhe Rekomandimi Nr. R(99)22 i Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës në lidhje me Mbipopullimin e Burgjeve sipas të cilit *"...lirimi me kusht duhet të konsiderohet si instrumenti më efektiv dhe konstruktiv, i cili jo vetëm ul kohën e burgimit, por edhe kontribuon në mënyrë thelbësore në ri integrimin e të dënuarit në komunitet".*⁷⁾ Një rëndësi të veçantë, aplikimi i këtij instituti merr aktualisht në kushtet e përhapjes së pandemisë së Covid-19, për parandalimin dhe kufizimin e përhapjes së tij.

2. Kuptimi dhe interpretimi i shprehjes "arsye të veçanta"⁸⁾

Ndonëse në Kodin Penal nuk gjendet një përkufizim se çfarë do të kuptohet me shprehjen *"arsye të veçanta"*, parashikuar në nenin 64 të tij, janë Kolegjet e Bashkuara⁹⁾ që i japin përgjigje kësaj pyetje duke u bazuar në (i) qëllimin e institutit të lirimit me kusht; (ii) interpretimit tekstual të dispozitës në fjalë; si dhe në (iii) etapat dhe elementët e nevojshme që gjykatat duhet të mbajnë në konsideratë në gjykimet me objekt lirim me kusht.

6) Manual per aplikimin e alternativave te denimit me kusht, OSCE -2010. Shpjegues i Rekomandimit Rec(2003)22 të Komitetit të Ministrave mbi Lirimin me Kusht, faqe 11.

7) Këshilli i Evropës, Komiteti i Ministrave, Rekomandimi nr.R(99)22 i Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës në lidhje me Mbipopullimin e Burgjeve dhe Inflacionin e Popullatës së Burgjeve, datë 30.09.1999, parag. 24.

8) Neni 64 i Kodit Penal. Lirimi me kusht. I dënuari me burgim mund të lirohet me kusht, nga vuajtja e dënimit vetëm për arsye të veçanta, nëse me sjelljen dhe punën e tij tregon se me dënimin e vuajtur i është arritur qëllimit për edukimin e tij,...

9) Nr.1 i Regj. Themeltar Nr.2 i Vendimit. në seancën e datës 25.05.2015, mori në shqyrtim çështjen penale me nr.Akti 52601-01615-00-2014

Neni 64 i Kodit Penal, në tërësinë e tij përfshin edhe "arsyet e veçanta", prandaj interpretimi i tyre duhet të bëhet në përputhje me qëllimin e parashikuar nga ligjvënësi, që është riedukimi dhe ri integrimi i të dënuarit në shoqëri. I dënuari me burgim mund të lirohet para kohe me kusht, nga vuajtja e dënimit vetëm për arsye të veçanta, nëse me sjelljen dhe punën e tij tregon se me dënimin e vuajtur i është arritur qëllimit për edukimin e tij, si dhe të ketë vuajtur:¹⁰⁾

- *jo më pak se gjysmën e dënimit të dhënë për kundërvajtje penale;*
- *jo më pak se dy të tretat e dënimit të dhënë për krime me masa dënimi gjer në pesë vjet burgim; - jo më pak se tre të katërtat e dënimit të dhënë për krime me masa dënimi mbi 5 vjet deri në maksimumin e parashikuar nga ligji, me përjashtim të parashikimeve në paragrafin 3 të këtij neni. Në masën e dënimit të vuajtur nuk llogaritet koha e përfutur me amnisti ose falje. Nuk lejohet lirimi me kusht për të dënuarin përsëritës për krime të kryera me dashje si dhe për të dënuarit për kryerjen e veprave penale të parashikuara në nenet 78/a, 79/a, 79/b, 79/c apo paragrafi i tretë i nenit 100.*

Lirimi me kusht revokohet nga gjykata, kur i dënuari për një vepër penale të kryer me dashje, gjatë kohës së kushtit, kryen një vepër tjetër penale me dashje, duke u zbatuar dispozitat për bashkimin e dënimeve. Pra, mundësia e lirimit me kusht pas vuajtjes së gjysmës së dënimit të dhënë do të lejohej vetëm për kundërvajtjet penale, ndërsa për krimet, koha e nevojshme për zbatimin e institutit të lirimit me kusht rritej, përkatësisht me dy të tretat dhe tre të katërtat, në varësi të rrezikshmërisë së veprës penale dhe rrjedhimisht të masës së dënimit. Gjithashtu, me reformën e vitit 2001, lirimi me kusht do të revokohej vetëm në rastin e përsëritjes së veprave

10) Ibed.

penale të kryer me dashje, dhe jo çdo lloj vepre penale, siç ishte parashikuar me Kodin e vjetër.

Në vitin 2008, me anë të ligjit Nr. 10023, datë 27.11.2008, nga instituti i "lirimit para kohe me kusht" u hoqën fjalët "para kohe", si dhe në paragrafin e fundit, heqja e fjalëve "*po aq të rëndë ose më të rëndë se e para*", për sa i përket revokimit të lirimit me kusht në rast të kryerjes së ndonjë vepre tjetër penale gjatë kohës së kushtit. Gjithashtu, ky ligj parashikoi edhe krijimin e shërbimit të provës, i cili është 'organi shtetëror që mbikëqyr zbatimin e dënimeve alternative, paraqet informacion dhe raporte para prokurorit ose gjykatës, dhe ndihmon në ekzekutimin e dënimit alternativ, si dhe ndihmon personin e dënuar në kapërcimin e vështirësive për ri integrimin social.¹¹⁾ Më së fundmi, neni 12 i ligjit 144, datë 02.05.2013, eliminoi përfundimisht mundësinë e aplikimit të lirimit me kusht të të dënuarve për çdo lloj vepre penale të vrasjes me dashje, duke shtuar fjalët "*si dhe për të dënuarit për kryerjen e veprave penale të parashikuara në nenet 78/a, 79/a, 79/b, 79/c apo paragrafi i tretë i neni 100*".¹²⁾

Çfarë kuptojmë me shprehjen "*arsye të veçanta*", në këndvështrimin e qëllimit dhe tekstit të neni 64 të Kodit Penal?

Në shumë çështje gjyqësore me objekt lirimin me kusht, janë pretenduar si "*arsye të veçanta*" rrethana të tilla si për shembull: gjendja familjare e rënduar e të dënuarit; sëmundja e rëndë e prindërve apo e të afërmve të tjerë; apo qenia me fëmijë të mitur dhe me bashkëshortë në ngarkesë të të dënuarit. Në

11) Neni 10 i ligjit nr.10023, datë 27.11.2008, i cili shton nenin 31/7 të Ligjit nr.8331, datë 21.04.1998 "*Për Ekzekutimin e Vendimeve Penale*".

12) Neni 64 i Kodit Penal, ndryshuar me ligjin nr. 144/2013, datë 2.5.2013

vlerësimin e Kolegjeve të Bashkuara,¹³⁾ kjo qasje është e papranueshme dhe e gabuar. Kjo pasi në interpretimin që i kanë bërë shprehjes "*arsye të veçanta*", gjykatat më të ulëta efektivisht kanë shtuar me pa të drejtë një kriter të jashtëm të paparashikuar nga ligji si kusht ndalues për efekt të pranimit të kërkesës për lirim me kusht. Megjithatë, Kolegjet vlerësojnë se rrethanat që kanë të bëjnë me familjarët e të dënuarit mund të merren parasysh nga ana e gjykatave, jo si kusht thelbësor, por si rrethanë që shkon në favor të kërkesës për lirim me kusht, në drejtim të analizës së gjykatës për ri integrimin e plotë të të dënuarit pas lirimimit.

Së pari, orientimi i zgjedhur nga gjykatat më të ulëta që kushtëzon zbatimin e lirimimit me kusht me praninë e domosdoshme të një kriteri jashtë kontrollit të të dënuarit, siç mund të jetë gjendja e rënduar e familjarëve të tij, mohon pa të drejtë mundësinë e lirimimit me kusht të një të dënuari të riedukuar plotësisht vetëm për arsyen se familjarët e tij nuk ndodhen në gjendje ekonomike apo shëndetësore të rënduar. Kjo jo vetëm që shkon kundër qëllimit të institutit të lirimimit me kusht, pasi prania apo jo e këtyre kushteve të jashtme nuk ndikon drejtpërdrejt në uljen e rrezikshmërisë së të dënuarit, por vetëm në trajtimin më human të të dënuarve, por edhe i vendos të dënuarit në pozita pabarazie përpara ligjit. Nëse do të pranohej përqasja e faktorëve të jashtëm nga puna dhe sjellja e të dënuarit, në mënyrë paradoksale, një i dënuar, ndonëse i riedukuar, do të duhej të "shpresonte" në ndodhjen e një fatkeqësi familjarëve të tij në mënyrë për t'u liruar me kusht.

Së dyti, ky orientim i gjykatave më të ulëta mbetet i pambështetur edhe për sa i përket interpretimit tekstual

13) Nr.1 i Regj. Themeltar Nr.2 i Vendimit. në seancën e datës 25.05.2015, mori në shqyrtim çështjen penale me nr. Akti 52601-01615-00-2014, pg. 25

të tij. Nëse "arsyet e veçanta" do të konsideroheshin si të pavarura nga "sjellja dhe puna" e të dënuarit, edhe teknika legislative do të ishte ndryshe dhe do të kishte shtuar lidhësen "dhe" pas shprehjes "arsye të veçanta". Pra dispozita do të lexohej: "I dënuari me burgim mund të lirohet ... vetëm për arsye të veçanta, dhe nëse me sjelljen dhe punën e tij tregon se Mosprania e lidhëses "dhe" bën që "arsyet e veçanta" të jenë tekstualisht dhe logjikisht të lidhura me "sjelljen dhe punën e të dënuarit".

"Arsyet e veçanta" janë të lidhura ngushtë me riedukimin dhe nuk kanë të bëjnë me elementë apo faktorë jashtë kontrollit të të dënuarit. Shtimi i shprehjes "arsye të veçanta", me ndryshimet e nenit 64 të Kodit Penal nga ligji nr. 8733, datë 24.01.2001, ka pasur si qëllim "sçarimin" e aplikimit të lirit me kusht dhe pranimin e tij vetëm në rast se i dënuari, nëpërmjet rrethanave konkrete që lidhen me punën dhe sjelljen gjatë vuajtjes së dënimit, ka treguar se është arritur qëllimi i riedukimit të tij. Në rastin e "arsyeve të veçanta" qëllimi i ligjvënësit ka qenë, kontrolli më rigoroz nga ana e gjykatës dhe dhënia e arsyeve objektive, konkrete dhe specifike mbi rezultatin e sjelljes dhe punës së të dënuarit në drejtim të riedukimit dhe gatishmërinë e tij ose saj për t'u ri integruar në shoqëri.

Pra, "arsyet e veçanta" nuk duhen nënkuptuar si një kusht shtesë, por si një kusht i vetëm, i përbërë nga fakte të cilat provojnë se është arritur qëllimi i dënimit penal në rastin konkret për edukimin e të dënuarit dhe ai/ajo është i/e gatshëm të ri integrohet në shoqëri.¹⁴⁾

14) Gjykata e Lartë, Kolegji Penal, vendim nr.10, datë 10.01.2012, para 17; Gjykata e Lartë, Kolegji Penal, vendim nr.72, datë 07.03.2012, para 21; Gjykata e Lartë, Kolegji Penal, vendim nr.125, datë 02.05.2012, faqe 3; Gjykata e Lartë, Kolegji Penal, vendim nr.155, datë 16.11.2011, faqe 4; Gjykata e Lartë, Kolegji Penal, vendim nr.160, datë 08.06.2012, para. 15.

"Arsyet e veçanta" nuk kanë të bëjnë me elementë apo faktorë të jashtëm nga puna dhe sjellja e të dënuarit, por me riedukimin dhe ri integrimin e tij në shoqëri.¹⁵⁾

3. Shqyrtimi gjyqësor i kërkesave me objekt lirimin me kusht

Lirimi me kusht rregullohet nga neni 64 i Kodit Penal, si dhe neni 31/6 i Ligjit nr. 8331, datë 21.4.1998 "Për Ekzekutimin e Vendimeve Penale", ndryshuar me ligjin nr. 10024, datë 27.11.2008. Neni 31/6, i këtij të fundit parashikon ndër të tjera se: *"Pas paraqitjes së kërkesës për lirimin me kusht, drejtori i institucionit të ekzekutimit të vendimeve penale paraqet në gjykatë një kopje të dosjes personale të personit të dënuar dhe një raport për të. Në raport përcaktohen natyra e veprës penale të kryer, qëndrimi i personit të dënuar ndaj veprës penale dhe ndaj viktimës apo familjes së viktimës, ndonjë veprë e mëparshme penale, e kryer prej tij, gjendja fizike dhe psikologjike e personit të dënuar, si dhe dinamika e sjelljes së tij në institucionin e ekzekutimit të vendimeve penale. Gjykata i kërkon shërbimit të provës të paraqesë një raport për kushtet familjare dhe prejardhjen shoqërore të të dënuarit, si dhe për planet konkrete, për të mundësuar ri integrimin e plotë të tij pas lirimit"*¹⁶⁾. Siç vërehet, ligji nr.8331, datë 21.4.1998 "Për Ekzekutimin

- 15) Faqe 8 e konkluzioneve të Prokurorisë së Përgjithshme: "Nëse do të pranohet këtë interpretim atëherë do të duhej që Gjykatat të mos vendosnin lirimin para kohe të një të dënuari totalisht i rehabilituar thjesht sepse ai nuk do të kishte familjarë të sëmurë apo nëse familjarët e tij do të ishin në gjendje të mirë ekonomike. Ky lloj interpretimi duket se përmban një eksces krejtësisht të paarsyeshëm dhe aspak relevant me logjikën e lirimimit para kohe të një të dënuari, pasi në këtë mënyrë do të arrihej në mohimin e lirimimit para kohe të një të dënuari të riedukuar plotësisht dhe ai të mbahej në burg për rrethana që nuk varen aspak prej tij dhe as kanë lidhje me qëllimet e dënimit".
- 16) 31/6 i Ligjit nr.8331, datë 21.4.1998 "Për Ekzekutimin e Vendimeve Penale", Shtuar me ligjin nr.10 024, datë 27.11.2008.

e Vendimeve Penale" i ka përcaktuar qartë detyrat dhe kompetencat si të drejtorit të IEVP-së, ashtu edhe të Shërbimit të Provës. Ndërkohë që i pari ka për detyrë paraqitjen e një raporti për të ndihmuar gjykatën të kuptojë nëse i dënuari, me sjelljen dhe punën e tij është riedukuar, raporti i të dytit nevojitet për të ndihmuar gjykatën në parashikimin, me sa të jetë e mundur, të suksesit të riintegrit të të dënuarit në shoqëri.

Cilët janë elementët kryesore që duhet të merret parasysh nga ana e gjykatës në shqyrtimin e kërkesës për lirim me kusht?

Elementët më të rëndësishëm që duhen të merren parasysh nga gjykata gjatë shqyrtimit të kërkesës për lirim me kusht janë:

1) Natyra e veprës penale të kryer është një nga elementët më të rëndësishëm që duhet të merret parasysh nga ana e gjykatës në shqyrtimin e kërkesës për lirim me kusht. Sa më e lartë të jetë rrezikshmëria shoqërore e veprës penale të kryer, aq më i thellë duhet të jetë hetimi gjyqësor në lidhje me riedukimin e të dënuarit. Gjithashtu, edhe rrethanat e kryerjes së veprës penale, duhet të mbahen në konsideratë. Një vepër penale e kryer në bashkëpunim, me paramendim, apo me dhunë tregon për një shkallë të lartë rrezikshmërie të të dënuarit, çka duhet të shtyjë gjykatën për të qenë veçanërisht e kujdesshme në pranimin e kërkesës për lirim me kusht. Në këto raste, gjykata duhet të jetë pothuajse plotësisht e bindur, nëpërmjet fakteve dhe rrethanave konkrete, se i dënuari nuk do të jetë burim rreziku për shoqërinë nëse lirohet.

2) Qëndrimi i personit të dënuar ndaj veprës penale dhe ndaj viktimës apo familjes së viktimës është elementi i dytë që ligji parashikon për t'u trajtuar në

raportin e Drejtorit të IEVP-së. Pendimi i të dënuarit duhet të rezultojë nga të dhëna objektive. Në këtë kuptim, nuk mjafton vetëm deklarimi i të dënuarit para gjykatës se shpreh pendesë për veprën e kryer, por ky qëndrim pendues të ketë rezultuar edhe gjatë vuajtjes së dënimit, në raport me bashkëvuajtësit e tjerë, personelin e institutit penitenciar, me familjarët e tij, marrjen pjesë në aktivitete riedukuese, dëshirën për të punuar, etj. Për sa i përket normalizimit të marrëdhënieve me viktimën/ të dëmtuarin apo familjarët e tij, nëse rezulton të ketë ndodhur, gjykata duhet natyrisht ta marrë parasysh si element në favor të kërkuarit. Megjithatë, ndërsa në vetvete normalizimi i marrëdhënieve nuk është kusht i domosdoshëm për pranimin e kërkesës për lirim me kusht, me rendësi është të paktën tentativa e të dënuarit për të kërkuar faljen dhe normalizimin e marrëdhënieve me personin e dëmtuar/viktimën dhe familjen e tij, si dhe zëvendësimi i dëmit të shkaktuar nga vepra penale ose ndihma aktive për të zhdukur ose pakësuar pasojat e veprës penale.

3) Ndonjë vepër e mëparshme penale, e kryer prej të dënuarit. Në rast se i dënuari rezulton përsëritës për krime të kryera me dashje, gjykata, në bazë të nenit 64(3) të Kodit Penal, do të jetë e detyruar të rrëzojë kërkesën, pasi ky element konsiderohet si ndalues i dhënies së lirit me kusht. Në rastet e tjera, hetimi mbi gjendjen gjyqësore të të dënuarit duhet të vlerësohet në perspektivën e rrezikut të recidivizmit të tij.

4) Gjendja fizike dhe psikologjike e personit të dënuar. Për sa i përket gjendjes fizike të të dënuarit, Kolegjet vlerësojnë se nëse i dënuari ka një gjendje të rënduar fizike apo moshë të madhe, kjo rrethanë do të konsiderohet në favor të të dënuarit, jo vetëm për arsye humanitare, por edhe pasi rrezikshmëria shoqërore në

këtë rast do të cilësohet si më e ulët. Ndërkohë, në qoftë se i dënuari gëzon gjendje të mirë fizike, kjo rrethanë do të konsiderohet si neutrale nga ana e gjykatës, por jo në disfavor të kërkuarit. Kjo pasi, qëllimi i ligjvënësit nuk është neutralizimi i të dënuarit, por ri integrimi i tij në shoqëri.

5) Dinamika e sjelljes së të dënuarit në IEVP është, së fundmi, një element kyç në lidhje me provën e riedukimit të të dënuarit. Ky i fundit, jo vetëm që është i detyruar për të zbatuar me korrektesinë maksimale rregulloren e brendshme të IEVP-së, por edhe të tregojë konkretisht, se gjatë periudhës së vuajtjes së dënimit, sjellja e tij ka qenë e tillë sa për të çuar drejt përfundimit se i dënuari vërtet ka treguar pendim, duke u sjellë me korrektesë me bashkëvuajtësit; autoritetet e IEVP-së; ka mbajtur ose ka tentuar të mbajë marrëdhënie të rregullta me familjaret e tij; ka normalizuar ose ka tentuar t'i normalizojë marrëdhëniet me personin e dëmtuar/viktimën dhe familjen e tij, si dhe ka zëvendësuar dëmin e shkaktuar nga vepra penale ose ka ndihmuar aktivisht për të zhdukur ose pakësuar pasojat e veprës penale; si dhe ka marrë pjesë në aktivitete pune, trajnuese, kulturore dhe edukative. Në vështrim të sa më sipër, raporti i autoriteteve të IEVP-së në të cilën vuan dënimin kërkuar, është me rëndësi për gjykatën për sa i përket analizës së saj në lidhje me riedukimin e të dënuarit. Për t'u konsideruar si i riedukuar, i dënuari nuk duhet thjesht dhe vetëm të këtë respektuar rregulloren e IEVP-së gjatë vuajtjes së dënimit, por të jetë aktivizuar duke marrë pjesë në aktivitete riedukuese, kulturore, trajnuese, punësimi, përmes të cilave të kuptohet pendimi i të dënuarit në raport me veprën e kryer dhe riedukimi i tij.

6) Shërbimi i Provës. Ndërkohë, ligjvënësi ka parashikuar që, përveç kontrollit nëse i dënuari është

riedukuar apo jo, gjykata duhet të analizojë edhe mundësinë, nëse i dënuari do të ri integrohet me sukses në shoqëri dhe nuk do të rezultojë më përsëritës veprash penale. Për këtë analizë, ndonëse të drejtuar drejt së ardhmes, gjykata ndihmohet nga raporti i Shërbimit të Provës. Sipas nenit 31/6, pika 3 e ligji nr.8331, datë 21.4.1998 "Për Ekzekutimin e Vendimeve Penale", "Gjykata i kërkon shërbimit të provës të paraqesë një raport për kushtet familjare dhe prejardhjen shoqërore të të dënuarit, si dhe për planet konkrete, për të mundësuar ri integrimin e plotë të tij pas lirimit".¹⁷⁾ Roli i Shërbimit të Provës nuk duhet të ngatërrohet me rolin e autoriteteve të IEVP-së. Ndërkohë që raporti i këtyre të fundit i shërben gjykatës për të vendosur nëse vuajtja e dënimit ka arritur qëllimin e riedukimit të të dënuarit, raporti i Shërbimit të Provës, shërben vetëm për të ndihmuar gjykatën në një analizë të riskut të shmangies së recidivizmit dhe të mirë integritit të të dënuarit në shoqëri pas lirimit të tij.

Si përfundim

- Ligjvënësi duke përdorur shprehjen "arsye të veçanta" ka bërë një vlerësim të përgjithshëm, pa i nominuar ato e duke e lënë në vlerësim të gjykatës sipas rrethanave konkrete që i paraqiten.
- "Arsye të veçanta" nuk janë të pavarura dhe duhet të jenë të lidhura ngushtë me qëllimin e institutit të lirimit me kusht i cili ka të bëjë me riedukimin dhe ri integrimin në shoqëri të të dënuarit.
- Arsyet e veçanta nuk janë gjë tjetër veçse rrethana konkrete, të cilat provojnë se me dënimin e vuajtur është arritur qëllimi për edukimin dhe

17) Neni 31/6, pika 3 e ligji nr.8331, datë 21.4.1998 "Për Ekzekutimin e Vendimeve Penale"

i dënuari është i gatshëm të ri integrohet në shoqëri.

- Ky interpretim i paragrafit të parë të nenit 64 të Kodit Penal të çon në konkluzionin logjik se kemi të bëjmë me një kusht të vetëm dhe "arsyet e veçanta" nuk janë gjë tjetër veçse fakte të cilat provojnë se me pjesën e dënimit të vuajtur është arritur qëllimi i dënimit penal në rastin konkret për edukimin e të dënuarit dhe ai është i gatshëm të ri integrohet në shoqëri.

Literatura:

- Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë
- Ligji nr.8331, datë 21.4.1998 "Për Ekzekutimin e Vendimeve Penale", ndryshuar me ligjin nr.10 024, datë 27.11.2008.
- Vinter dhe të tjerë k. Mbretërisë së Bashkuar, Dhoma e Madhe, Aplikimet nr. 66069/09, 130/10 dhe 3896/10,
- Nr.1 i Regj. Themeltar Nr.2 i Vendimit. në seancën e datës 25.05.2015, mori në shqyrtim çështjen penale me nr.Akti 52601-01615-00-2014
- Manual per aplikimin e alternativave te denimit me kusht, OSCE -2010. Shpjegues i Rekomandimit Rec(2003)22 të Komitetit të Ministrave mbi Lirimin me Kusht.
- Këshilli i Evropës, Komiteti i Ministrave, Rekomandimi nr.R(99)22 i Komitetit të Ministrave të Këshillit të
- Evropës në lidhje me Mbipopullimin e Burgjeve dhe Inflacionin e Popullatës së Burgjeve, datë 30.09.1999, parag. 24.
- Ligji nr.10024, datë 27.11.2008, i cili shton nenin 31/7 të Ligjit nr.8331, datë 21.04.1998 "Për Ekzekutimin e Vendimeve Penale".
- Gjykata e Lartë, Kolegji Penal, vendim nr.10, datë 10.01.2012.
- Gjykata e Lartë, Kolegji Penal, vendim nr.72, datë 07.03.2012.
- Gjykata e Lartë, Kolegji Penal, vendim nr.125, datë 02.05.2012,
- Gjykata e Lartë, Kolegji Penal, vendim nr.155, datë 16.11.2011,
- Gjykata e Lartë, Kolegji Penal, vendim nr.160, datë 08.06.2012
- Konkluzioneve të Prokurorisë së Përgjithshme.



Dr. Edit BREGU

*Zv. Dekane Fakulteti i Drejtësisë,
Pedagoge - Kryetare NjSBC
Kolegji Universitar "Wisdom"
e-mail: edit.bregu@wisdom.edu.al
edit_kane@yahoo.com*



**THEMELIMI I SHTETIT
SHQIPTAR DHE PËRPPJEKJET
PËR NJOHJEN
NDËRKOMBËTARE TË TIJ**

Abstrakti

Kohë përpara se të nisnin Luftërat Ballkanike të viteve 1912-1913 ishte bërë e qartë se ditëve të otomanëve në Ballkan po u vinte fundi. Politika e osmanizimit e ndjekur nga xhonturqit ndryshoi vetëm fytyrën sepse në thelb do të ruante edhe më me fanatizëm përmbajtjen e mëparshme. Por krahas popujve ballkanikë edhe vetë Fuqitë e Mëdha filluan t'a konsideronin të shpejtë ditën e shembjes së Perandorisë. Rusia ishte padiskutim njëra prej tyre. Politika e Rusisë u bë e qartë në fillim të vitit 1912 kur, ndërmjet shteteve ballkanikë u lidhën një varg traktatesh dhe aleancash kundër Turqisë. Më 8 tetor 1912, Mali i Zi i shpalli luftë Turqisë. Kjo datë merret si fillimi i Luftës së Parë Ballkanike. Lufta megjithëse filloi për çlirimin e popujve të Ballkanit nga Perandoria Osmane, degjeneroi edhe vetë në luftë pushtuese. Ushtritë serbe, malazeze dhe greke hynë në Shqipëri dhe synuan territore të saj.

Kryengritjet e vitit 1910-1912, çetat e armatosura në jug të vendit, mbajtja e Kongresit të Manastirit, hapja e shkollave në gjuhën shqipe, botimi jashtë vendit i gazetave dhe revistave, krijimi i klubeve kulturore dhe shoqërive patriotike, si dhe veprimtaria diplomatike pranë Fuqive të Mëdha sollën një ringjallje të kulturës kombëtare.

Fjalë kyçe: Fuqitë e mëdha, ballkan, luftëra, osmanët, qeveria, kongresi etj.,

ESTABLISHMENT OF THE ALBANIAN STATE AND EFFORTS FOR ITS INTERNATIONAL RECOGNITION

Abstract

Long before starting the Balkan Wars of 1912-1913 it had become clear that the days of the Ottomans in the Balkans were coming to an end. The Ottomanisation policy pursued by the Young Turks only changed the face, because it would basically preserve even more fanatically the previous content. But apart the Balkan peoples, also the Great Powers themselves began to consider that the day of the Empire collapse was more present. Russia was indisputably one of them. Russia's policy became clear in early 1912 when a series of treaties and alliances were concluded between the Balkan states against Turkey. On October 8, 1912, Montenegro declared war on Turkey. This date is taken as the beginning of the First Balkan War. Although the war started for the liberation of the Balkan peoples from the Ottoman Empire, it degenerated into a war of conquest. Serbian, Montenegrin and Greek armies entered Albania and targeted its territories. The uprisings of 1910-1912, the armed detachments in the south of the country, the holding of the Congress of Manastir, the opening of schools in the Albanian language, the publication abroad of newspapers and magazines, the establishment of cultural clubs and patriotic societies, as well as a diplomatic activity with the Great Powers, brought a revival of national culture.

***Keywords:** Great Powers, Balkans, wars, Ottomans, government, congress, etc.*

Kohë përpara se të nisnin Luftërat Ballkanike ishte bërë e qartë se ditëve të otomanëve në Ballkan po u vinte fundi. *"Vendosja e kushtetutës dhe ligji i ri i shërbimit të detyrueshëm ushtarak u dha fund privilegjeve që shqiptarët gëzonin nën sultan Abdyl Hamitin"*¹⁾.

Përmasat e privilegjeve ishin të tilla, saqë: *"Është një gjë e pakuptueshme – raportonte ambasadori austriak, se si mund të bëhet që Isa Boletini t'a ketë në dorë krejt fuqinë e të zotërojë në Mitrovicë, kurse te pragu i qytetit gjenden dy divizione ushtarësh të rregullt. Në këto vise ngjanin dhe këto anomali dhe nuk duhet të maten me masën europiane"*²⁾. Politika e osmanizimit e ndjekur nga xhonturqit ndryshoi vetëm fytyrën sepse në thelb do të ruante edhe më me fanatizëm përmbajtjen e mëparshme.

Krahas popujve ballkanikë edhe vetë Fuqitë e Mëdha filluan t'a konsideronin të shpejtë ditën e shembjes së Perandorisë. Rusia ishte padiskutim njëra prej tyre. Politika e Ruisë u bë e qartë në fillim të vitit 1912 kur, ndërmjet shteteve ballkanikë u lidhën një varg traktatesh dhe aleancash kundër Turqisë. Më 8 tetor 1912, Mali i Zi i shpalli luftë Turqisë. Kjo datë merret si fillimi i Luftës së Parë Ballkanike. Lufta megjithëse filloi për çlirimin e popujve të Ballkanit nga Perandoria Osmane, degjeneroi edhe vetë në luftë pushtuese. Ushtritë serbe, malazeze dhe greke hynë në Shqipëri dhe synuan territore të saj.

Kryengritjet e vitit 1910-1912, çetat e armatosura në jug të vendit, mbajtja e Kongresit të Manastirit, hapja e shkollave në gjuhën shqipe, botimi jashtë vendit i gazetave dhe revistave, krijimi i klubeve kulturore dhe shoqërive patriotike, si dhe veprimtaria diplomatike

- 1) Akademia e Shkencave e RPSSH & Instituti i Historisë, *Historia e Shqipërisë*, Vëll.II, (Tiranë: 1965), 299.
- 2) *Korrespondenca diplomatike e Austro-Hungarisë 23 Korrik 1908- 12 Tetor 1912*, 77. (Cituar në: Xhaferr Sadiku, *Shqipëria 1878-1928, roli i elitës politike*, Tiranë: Mirgeeralb, 2014, 111).

pranë Fuqive të Mëdha sollën një ringjallje të kulturës kombëtare.

Në themel të gjithë kësaj veprimtarie atdhetare mbizotëronte kërkesa për autonomi të Shqipërisë. Njëkohësisht, në mbështetje të kësaj kërkesë u thirrën disa kuvende brenda vendit siç ishin Kuvendi i Gërçës, në Malësinë e Mbishkodrës, në qershor 1911; Kuvendi i Sinjës, në korrik 1912; Kuvendi i Vlorës, në gusht 1912.

Si rezultat i këtyre përpjekjeve lëvizja patriotike shqiptare u unifikua nga Veriu në Jug, ku u përpoq të parashtronte kërkesat e shqiptarëve përballë Perandorisë Osmane si dhe Fuqive të Mëdha. Fillimi i luftës së shteteve ballkanike kundër Perandorisë Osmane e vuri lëvizjen kombëtare shqiptare përballë detyrës së ripozicionimit dhe ripërcaktimit të qëndrimit të saj, si dhe rrezikut më të ri dhe njëkohësisht më emergjent që po shfaqej, fqinjët ballkanikë. Për shqiptarët kjo situatë u bë e papërbalueshme.

Së pari, marshimet e forcave ushtarake ballkanike u shoqëruan edhe me veprime terroriste e gjakatare kundër popullsisë shqiptare.

Së dyti, u konstatua qartë se me rënien e Perandorisë Osmane do të aneksoheshin edhe viset shqiptare, duke u konsideruar si pjesë e saj. Rrethet atdhetare, brenda dhe jashtë vendit, në përgjithësi u shprehën kundër luftës ballkanike sepse interesat e të dyja palëve ndërluftuese binin ndesh me interesat dhe të ardhmen e kombit shqiptar.

Ndërkohë Perandoria Osmane po shkonte drejt humbjes së sigurt të territoreve në Ballkan. Si rrjedhim, ajo nuk ishte më e aftë t'i mbronte shqiptarët.

Të gjithë shqiptarët, deri tek njerëzit e thjeshtë të popullit ishin të gatshëm të sakrifikonin çdo gjë për mbrojtjen e vendit nga lakmitë e shteteve ndërluftuese ballkanikë gjatë Luftës së Parë Ballkanike që sapo kishte nisur.

Kjo duket qartë në një telegram të disa shtetasve shqiptarë nga Gjirokastra dhe Saranda dërguar Kryetarit të Bashkisë së Gjirokastrës, si dhe Ekrem bej Vlorës dhe Avni bej Delvinës në Vlorë, ku ndër të tjera, u shkruajnë atyre se "...janë gati të sakrifikojnë për mbrojtjen e vendit"³⁾.

Në këtë situatë u formësua dhe u konsolidua vendimi për shkëputjen e Shqipërisë nga Stambolli dhe shpalljen e pavarësisë së saj. Në këtë kohë krize për Shqipërinë dhe shqiptarët spikat zgjuarsia dhe vizioni politik i Ismail Qemalit, si një atdhetar dhe lider vizionar e largpamës. Veprimtaria diplomatike e tij në mbrojtje të Çështjes Shqiptare është shumë e gjerë. Nga fundi i tetorit të vitit 1912, Ismail Qemali udhëtoi për në Bukuresht ku, më 5 nëntor 1912, u organizua një mbledhje e rëndësishme historike posaçërisht për çështjen shqiptare, më pas një tjetër në Vjenë, në nëntor po të vitit 1912. Në këto takime Ismail Qemali shprehu kërkesën për pavarësi të Shqipërisë dhe kërkoi mbështetjen e qeverive të tyre për këtë pavarësi. Këto qëndrime pasqyrohen në deklaratën që ai lëshoi në çastin e nisjes me anijen "Bryn" ku, pasi u pyet se çfarë do të ndodhë pas mbërritjes së tij në Shqipëri, ai u shpreh: "*Shpalljen e pavarësisë së atdheut tonë. Ne duam t'i paraqesim Evropës faktin e kryer... Jemi ne që filluam luftën kundër qeverisjes së keqe të turqve të rinj, duke pushtuar këtë verë Shkupin, kemi qenë ne, që kemi bërë luftëra të vazhdueshme për vite e vite dhe është e drejta që aspiratat tona të konkretizohen në realitet*"⁴⁾ Me mendimin dhe shpresën se balanca nga këto takime ishte inkurajuese dhe premtuese për mbështetje, më 21 nëntor 1912 Ismail Qemali mbërriti në Shqipëri. Ideja e shpalljes së pavarësisë gjeti përkrahjen e plotë të popullit shqiptar. Qytetet shqiptare si Elbasani, Tirana, Durrësi, Kavaja, Peqini, Lushnja shpallën pavarësinë, duke ngritur flamurin shqiptar.

3) AQSH. Fondi Kryesia e Qeverisë së Përkohshme të Vlorës, (Nr. 145), Dosja III 11/1, Fleta 5, dt. 5.12.1912.

4) *Kujtime, Ismail Qemal Bej Vlora*, (Tiranë: GRAND PRINDT 2007). 350.

Më 28 nëntor 1912, u zhvillua mbledhja historike e Kuvendit Kombëtar, që zgjati deri më 7 dhjetor 1912. Aty morën pjesë 75 delegatë nga të gjitha territoret shqiptare (që nga Kosova e deri në Çamëri). Kuvendi zgjodhi njëzëri si kryetar të Kuvendit I. Qemalin. Kuvendi i Vlorës, pas diskutimesh në lidhje me gjendjen e krijuar, vendosi që: *"Pas fjalëvet që tha Z. Kryetari, Ismail Kemal Beu, me të cilat tregoi rrezikun e madh në të cilin ndodhet sot Shqipëria, të gjithë delegatët me një za venduan që Shqipëria me sot të bahet në vehte, e lirë e mosvarme"*.⁵⁾

Këtë vendim e nënshkruan të gjithë delegatët e pranishëm. Pas kësaj, u krijua Qeveria e Përkohshme e shtetit shqiptar. Kryetar i Qeverisë së përkohshme u zgjodh I. Qemali, i cili ishte njëkohësisht edhe ministër i Punëve të Jashtme ad interim. Krahas të tjerash u vendos për dërgimin e një delegacioni pranë Fuqive të Mëdha për të mbrojtur çështjen shqiptare.

Pas shpalljes së pavarësisë, Ismail Qemali ndërmori disa hapa diplomatikë. Më 29 Nëntor 1912, Ismail Qemali njoftoi Fuqitë e Mëdha, Portën e Lartë dhe shtetet fqinje për ndryshimin e ndodhur në Shqipëri, për njohjen ndërkombëtare të shkëputjes së plotë nga Turqia, njohjen e shtetit të ri shqiptar dhe të qeverisë së parë kombëtare.

Në një telegram të Ismail Qemalit drejtuar ministrave të punëve të jashtme të Malit të Zi, Serbisë, Bullgarisë dhe Greqisë, me anën e të cilit ai njofton për shpalljen e pavarësisë së Shqipërisë, krahas të tjerave thuhej: *"Shqipëtarët gëzohen që mundën të hyjnë në familjen e popujve të lirë të orientit, duke mos patur qëllim tjetër veçse*

5) *Qeveria e Përkohëshme e Vlorës dhe veprimtaria e saj*, 34. Shih edhe Nevila Nika, *Përmbledhje dokumentesh mbi kryengritjet shqiptare (1910-1912)*, (Prishtinë: KGT 2003), Dok. 261, 378. Më poshtë në dokument vijonin firmat e disa prej nënshkruesve të Deklaratës së Pavarësisë së Shqipërisë. (Shih për këtë edhe *Përmbledhjen me dokumente të titulluar Akte të Rilindjes Kombëtare*, Tiranë 1972).

të jetojë në paqe me të gjitha shtetet fqinjë...".⁶⁾ Në telegram, përfaqësuesit e Shqipërisë deklaruan pozitën asnjëansore të Shqipërisë në konfliktin turko-ballkanik.

Qeveria e Përkohshme e Vlorës filloi punën në një situatë tejet të vështirë politike, megjithatë ajo punoi për unitetin territorial dhe bashkimin kombëtar në një kohë kur Evropa ishte shumë e ndjeshme ndaj përçarjes dhe konflikteve të brendshme në Shqipëri. Fillimisht në shtetin shqiptar përfshihej vetëm trekëndëshi Vlorë-Berat-Lushnjë, për shkak se viset e tjera veriore dhe jugore shqiptare ishin pushtuar nga trupat serbe, malazeze dhe greke. Kjo gjendje shteronte një pjesë të madhe të energjisë së Qeverisë së Përkohshme Shqiptare. Në një telegram drejtuar kryeministrit grek Venizellos, më 4 dhjetor 1912, Ismail Qemali kërkonte që: "...të merreshin masa për t'iu dhënë fund këtyre veprimeve luftarake të padrejta dhe pa arsye".⁷⁾ Shqiptarët kishin tashmë shtetin e tyre, i cili ishte deklaruar asnjëansore. "Asnjëansoria ishte zgjidhja më e arsyeshme dhe më e mundshme në rrethanat e asaj kohe".⁸⁾ Shumë pak kohë pasi erdhi në pushtet, qeveria e I. Qemalit u ballafaqua edhe me tendencën e lëvizjeve separatiste, siç ishte ajo e Esat Toptanit në Shqipërinë e Mesme.

Disa ditë pasi Perandoria Osmane kërkoi armëpushimin me aleatët ballkanikë, më 3 dhjetor 1912, ambasadorët e gjashtë Fuqive të Mëdha, Anglisë, Francës, Gjermanisë, Austro-Hungarisë, Italisë, Ruisë, u mbledhën në një konferencë ndërkombëtare në Londër, që ka hyrë në histori si Konferenca e Ambasadorëve e Londrës.

Ajo kryesohej nga Ministri i Jashtëm i Britanisë së Madhe, Sër Eduard Grey dhe zgjati nga 17 dhjetori 1912 deri më 11 gusht 1913. Qëllimi i saj ishte t'i jepte zgjidhje të gjitha problemeve që lindën në Ballkan pas luftës së shteteve ballkanike kundër Turqisë.

6) *Historia e Popullit Shqiptar, Vëll. I, 170.*

7) *Qeveria e Përkohshme e Vlorës dhe veprimtaria e saj..., 129.*

8) *Puto, Shqipëria politike 1912-1939, 46.*

Çështja shqiptare u shndërrua shumë shpejt në çështjen kryesore të Konferencës e cila, krahas vendimeve, krijoi edhe organizma të posaçme për realizimin e vendimeve që u morën lidhur me të ardhmen e Shqipërisë. Paralel me Konferencën e Londrës zhvillonte punimet dhe një konferencë tjetër, ajo e palëve ndërluftuese në Luftërat Ballkanike, domethënë e aleatëve ballkanas dhe e Turqisë.

Në Konferencën e Londrës, çështja shqiptare u shtrua për diskutim që ditën e parë të saj. Në të u trajtuan tri momente të rëndësishme të çështjes shqiptare, Statusi i Shqipërisë, Organizimi i Shtetit shqiptar, Caktimi i kufijve.

Për problemin e Statusit të Shqipërisë, Fuqitë e Mëdha, që në fillim, vendosën të njihnin parimin e "autonomisë shqiptare". Shqipëria pranohej si shtet, por nën vasalitetin (jo më principatë, por shtet i varur nga Porta) e Sulltanit. Në pranverë të vitit 1913, qëndrimi i Austro-Hungarisë ndryshoi nga autonomi - në pavarësi të Shqipërisë.

Vjena dhe Roma ishin të interesuara për të mos lejuar një mbizotërim të influencës sllave në Ballkan. Më 30 maj 1913, u nënshkrua traktati i Paqes ndërmjet Turqisë me shtetet aleate ballkanike. Turqia i lëshonte aleatëve ballkanikë "gjithë territoret e perandorisë... në kontinentin evropian në përfundim të vijës nga Enos në detin e Zi, me përjashtim të Shqipërisë".

Çështja e "...kufijve të Shqipërisë, si dhe çdo çështje tjetër që ka të bëjë me Shqipërinë, lihej në dorë të Fuqive të Mëdha". Më 15 korrik 1913, Vjena dhe Roma paraqitën "projektin" e dytë për Shqipërinë, i cili dhe u miratua më 29 korrik 1913 nga Konferenca e Londrës.

Sipas këtij vendimi, Shqipëria sanksionohej si "Principatë autonome, sovraane dhe e trashëgueshme"; përjashtohej "çdo lidhje suzereniteti e Shqipërisë me Turqinë" dhe Shqipëria bëhej shtet "asnjanës" dhe "nën garancinë e kontrollin" e Fuqive të Mëdha.

Ky status i ri i Shqipërisë, edhe "i pavarur" edhe "nën një kontroll ndërkombëtar", ka të bëjë si me statusin ende

delikat të pavarësisë së Shqipërisë dhe të organizimit të shtetit shqiptar, ashtu edhe me rivalitetet e brendshme midis Fuqive të Mëdha për të frenuar ndikimin e njëra tjetrës mbi Shqipërinë. Më në fund edhe Rusia e pranoi këtë status të pavarësisë dhe të neutralitetit të Shqipërisë. Konferenca e Londrës nuk e njohu Qeverinë e Vlorës si qeveri përfaqësuese të të gjithë Shqipërisë. Projekti që paraqiti Vjena dhe Roma në Konferencën e Ambasadorëve për organizimin e shtetit shqiptar në mes të korrikut 1913, parashihte dhe kontrollin që do të ushtronin Fuqitë e Mëdha mbi administratën civile dhe financat e Shqipërisë. Ky kontroll do të ushtrohej nga një Komision i quajtur Komisioni Ndërkombëtar i Kontrollit.

Në krye të Shqipërisë do të vihej një Princ, që do të caktohej brenda gjashtë muajve. Deri sa të caktohej princi, veprimtaria e të gjitha autoriteteve lokale ekzistuese, ku përfshihej dhe Qeveria e Vlorës që qeverisnin vendin përkohësisht dhe "de facto" do të kalonte nën kontrollin e Komisionit Ndërkombëtar. Ky Projekt për organizimin e shtetit shqiptar u miratua edhe nga Konferenca e Ambasadorëve në Londër më 29 korrik 1913. Problemi i kufijve të Shqipërisë me shtetet fqinje u diskutua më gjatë në Konferencën e Londrës, nga dhjetori 1912 - maj 1913.

Dy ishin kriteret ku u mbështet Konferenca për çështjen e kufijve. Ato ishin kriteri "etnik" dhe kriteri i së "drejtës së fituesit në luftë". Variantet që u paraqitën ishin disa, duke filluar që nga Projekti austro-hungarez, Projekti Rus, Memorandumi grek dhe Memorandumi serb.

Më datën 3 janar 1913, edhe qeveria e Vlorës paraqiti një Memorandum për çështjen e kufijve të Shqipërisë, i cili mbështetej në kërkesa etnike. Memorandumin e paraqiti në Konferencën e Londrës, Rasih Dino,⁹⁾ diplomat në Paris, me porosinë e Ismail Qemalit.

Memorandumi jepte një varg statistikash për popullsinë shqiptare në viset shqiptare, që nga Mitrovica e deri

9) *Qeveria e Përkohëshme e Vlorës dhe veprimtaria e saj...*, 82.

në Luras e Paramithi të Çamërisë. Por, në variantin e Memorandumit shqiptar përfshiheshin disa territore të huaja joshqiptare.

Në fakt, menjëherë pasi u bë e njohur që do të mbledhej Konferenca e Ambasadorëve në Londër, Ismail Qemali mendoi ta drejtonte vetë delegacionin që do të përfaqësonte Shqipërinë në Konferencë, por kjo ide e tij hasi në kundërshtimin e Fuqive të Mëdha.

Përzgjedhja e kësaj figure politike si dhe Mehmet Konicës e Filip Nogës u bë për arsye se duke jetuar jashtë kufijve të atëhershëm të Shqipërisë ata kishin mundësi fizike të paraqiteshin në Londër.

Ndërkohë që Qeveria e Vlorës e kishte të pamundur ta realizonte këtë për arsye se pengohej nga flota detare greke. *"Por për të ngritur zërin në mbrojtje të çështjes shqiptare, shkuan në Londër dhe Faik Konica në emër të diasporës shqiptare të Amerikës. si dhe Fan. S. Noli në emër të Kishës autoqefale të themeluar në Amerikë. Para se të shkonin në Londër, këta dy personalitete shkuan në Vjenë, ku u përpoqën të sensibilizonin opinionin evropian në të mirë të çështjes shqiptare dhe më vonë, në Trieste, për të marrë pjesë në Kongresin e Triestes".¹⁰⁾*

Ky Kongres u mbajt më 4 Mars të vitit 1913. Ushtaraku Italian në rezervë dhe studiues i historisë së shqiptarëve Paolo Muner, shprehet mbi këtë kongres: *"Një ngjarje pak e njohur kjo edhe sot e kësaj dite në Shqipëri, meriton të kujtohet në mos për rezultatet e arritura, të paktën për sasinë-dhe cilësinë-e personaliteteve shqiptare mbërritur nga e gjithë bota, rëndësinë e temave të trajtuara, e sidomos për veçantinë e situatës së shqiptarëve në atë moment"¹¹⁾*. Sipas po këtij autori mendohej se Kongresi u inkurajua nga qeveria austriake *"...me gjasa të mëdha edhe u financua nga qeveria (austriake) për shkak të garës që ajo kishte me Mbretërinë Italiane, e cila shfaqej prej kohësh "në ballë" të emancipimit shqiptar"¹²⁾*.

10) Valentina Duka, *Dokumente Britanike për Shqipërinë dhe Shqiptarët tetor – dhjetor 1913*, (Tiranë: TOENA, 2012), 14.

11) Paolo Muner, *Shpresa e Shqypëriis*, (Durrës: Jozef 2015), 205.

12) Po aty.

Aty morën pjesë personalitete dhe intelektualë shqiptarë nga Shqipëria dhe nga diaspora si: Aleksandër Stavre Drenova (Asdreni), Fan Noli, Nikollë Ivanaj, Pandeli Evangjeli, Faik Konica, Ali Shefqeti (Shkupi), Idriz Manushi, Haki bej Follorina, Vasil Dodani, Kristo Meksi, Stefan Kaçulini, etj. Po sipas P. Muner, organizatori "faktik" i Kongresit ishte Stefano Zurani, "...agjenti detar Stefano Zurani, lindur në Shkodër, i cili më vonë kthehet në atdhe ku merr edhe detyra të rëndësishme (në fillim të viteve '20 bëhet ministër i Ekonomisë në një prej qeverive kryesuar nga Iliaz Vrioni"¹³⁾.

Kryetar i Kongresit u zgjodh atdhetari, politikani dhe poeti i njohur Hil Mosi, ndërsa nënkryetar Faik Konica dhe Dervish Hima. "Fjalimin kryesor në Kongres e mbajti Fan Noli që ishte përfaqësuesi i Kishës Ortodokse të Shqiptarëve të Amerikës. Duke paraqitur dokumenta politikë, ekonomikë dhe etnikë Noli theksoi se Kosova në Veri dhe Janina në Jug duhet të përfshiheshin në kufijtë e shtetit shqiptar. Shqiptarët e mbledhur në Trieste, gjithashtu hartuan një memorandum drejtuar Konferencës së Londrës, ku shpreheshin për krijimin e shtetit shqiptar, që do të përfshinte territoret e katër vilajeteve të kohës së sundimit Osman dhe për qeverisjen e Shqipërisë prej një Princi Europian".¹⁴⁾

Në kundërshtim me parimin e kombësisë dhe pa marrë parasysh vullnetin e popullsisë shqiptare, nga territori shqiptar u shkëputën krahina të tëra si Kosova, Rrafshi i Dukagjinit, dhe tokat shqiptare të pjesës perëndimore të Maqedonisë.

Popullsia e këtyre territoreve përbënte rreth gjysmën e popullsisë shqiptare dhe kalonte nga sundimi osman në

13) Paolo Muner, *Vep. për.*, 207-211. Cituar sipas "L'indipendente"-s së 1 Marsit 1913 ai ishte "agjent i një kompanie të madhe lundrimi, e cila duket qartë që ka marrëdhënie të ngushta me ministrinë austriake të Punëve të Jashtme". Tek "kompania e madhe e lundrimit" është mëse e lehtë të shquash Lloyd-in Austriak.

14) V. Duka, *Dokumente Britanike për Shqipërinë dhe Shqiptarët...*, 14-15.

atë serb e malazez. Për caktimin në terren të vijës kufitare jugore të Shqipërisë u caktua një Komision Ndërkombëtar i posaçëm.

Lidhur me çështjen e Fuqive të Mëdha dhe vendimin e tyre për Shqipërinë, nga një bisedë me ambasadorin Sër Gerard Lowther, të Britanisë së Madhe në Kostandinopojë, në fillim të vitit 1913, Aubrey Herbert shkruan: *"Takova ambasadorin dhe biseduam gjerë e gjatë rreth Shqipërisë. Tha se Fuqitë e Mëdha po vendosin lidhur me këtë çështje, ndoshta krejt të painformuara; askënd nuk kanë pyetur këtu, por sidoqoftë, çfarë do të ndodhë kur një fshat shqiptar t'ia caktojnë Serbisë dhe shqiptarët nuk do të pranojnë? Mendoj se rrugëdalja e vetme është të luftojnë deri në fund"*¹⁵⁾.

Fuqitë e Mëdha pjesëmarrëse të Konferencës urdhëruan qeveritë serbe e malazeze të tërhiqnin ushtritë e tyre nga territoret e shtetit shqiptar të sapoformuar. Sipas studiuesve serb D. Tucoviq, rrallë ndonjë kombi i janë bërë aq pengesa e vështirësi në hapat e parë të jetës së tij të pavarur dhe të organizimit politik. Sipas tij *"Populli shqiptar po tregon një fuqi, qëndrueshmëri dhe aftësi që e habit njeriun. Ne mendojmë se vendimi për ultimatum është i shpejtuar nëse jo edhe i provokuar me qëndrimin barbar të qeverisë sonë dhe të komandës sonë ushtarake ndaj popullit në Shqipëri"*¹⁶⁾. Po sipas këtij autori, të dhënat mbi atë që ka bërë ushtria serbe janë të tmerrshme. *"Atje po bëhen plaçkitje, shkatërrime, djegie, rrënime, therje, zhdukje që në mugullim. Dhe Austria, me një ultimatum, po i jep fund këtij shkatërrimi të rrufeshëm dhe të pamëshirshëm të një kombi"*¹⁷⁾ Malazezët, pas shumë ndërhyrjesh, u tërhoqën nga Shkodra. Po kështu bënë edhe serbët. Pati vetëm një rast që u duk si një fije shprese për Ismail Qemalin në këtë periudhë. Duka Monpasie, i cili jo rastësisht kalon dhe zbret në brigjet shqiptare në atë moment të rëndësishëm për kauzën tonë.

15) Bejtullah Destani, Jason Tomes, *Vep. për.*, 119.

16) *Serbia e Shqiptarët*. Instituti i Historisë Prishtinë, Libri i Parë, (Prishtinë: 2011), 20-21.

17) *Serbia e Shqiptarët. Vep.për.*, 21

Natyrisht, jo për interesat e shqiptarëve, por se ishte një ndër figurat që kishin shpallur kandidaturën për fronin e Shqipërisë. "*Kryetari i qeverisë së Vlorës e dinte mirë pozitën e tij, çështja e princit ishte në dorë të Fuqive. Qëllimi i tij ishte të shfrytëzonte rastin, të zinte vend në jahtin e Dukës dhe të dilte në Evropë*".¹⁸⁾

Më 30 mars 1913, Ismail Qemali së bashku me Luigj Gurakuqin dhe Isa Boletinin ndërmorën rrugën për në Evropë me qëllim realizimin e përpjekjeve diplomatike në mbrojtje të çështjes shqiptare, që në fakt ishte bërë akoma më e vështirë se disa kohë më parë.

Pa harruar faktin që Roma dhe Vjena e kishin shpalosur haptazi qëndrimin e tyre për këtë aksion diplomatik të Ismail Qemalit, "e quanin një ndërmarrje të kotë".¹⁹⁾

Menjëherë pasi informohen për këtë nismë të re të Ismail Qemalit ato dalin me deklarata në shtypin e kohës ku bënin të ditur se nuk do të pranonin një kandidaturë të mundshme të Dukës francez për fronin e shqiptarëve.

Kuptohej që pas këtyre qëndrimeve fshiheshin synimet e e austriakëve dhe italianëve për Vlorën dhe Shkodrën.

Një gjë të tillë e pohon edhe Z. Ow Beirne në një telegram për Ministrin e Punëve të jashtme Britanike Sër Eduart Grei (Shën Petërburg, 6 Tetor 1913), ku "*ai shpreh qartë shqetësimin e tij për mundësinë që Qeveria Britanike të tërheqë kontigjentin e saj duke e bërë Austrinë praktikisht padrone të Londrës*".²⁰⁾

Ow Beirne në telegramin e tij parashtron se: "*...Mund të ketë një dakortësi, në rast të këtij eventualiteti, mes Austrisë dhe Italisë. Kjo e fundit mund të pushtojë Vlorën, teksa Austria pushton Shkodrën, ose mund të ketë një forcë të përzierë austro-italiane në Shkodër*".²¹⁾

Më tej, Ow Beirne vazhdon duke theksuar se: "*..Në cilindo rast, qeveria shqiptare do të binte tërësisht nën*

18) Puto, *Shqipëria politike 1912-1939*, 88.

19) Po aty, 86.

20) Duka, *Dokumente Britanike për Shqipërinë dhe Shqiptarët...*, 128.

21) Po aty, 128-129.

dominimin austro-italian dhe karakteri ndërkombëtar i zgjidhjes për Shqipërinë do të humbiste. Ministri në detyrë i Punëve të Jashtme është tepër i shqetësuar që ta mbajë këtë karakter dhe sugjeron që në momentin kur Komisioni i Kontrollit të krijohet, admiralët të shkojnë së bashku me skuadriljen detare për ta takuar atë në Vlorë dhe, në atë rast, Rusia do të ishte e gatshme të dërgonte një luftanije (fregatë)".²² Krahas këtyre qëndrimeve Ismail Qemali nuk e ndërpreu veprimtarinë e tij diplomatike në shërbim të çështjes shqiptare. Takimet e tij vazhduan duke shpalosur qëndrimet dhe synimet e bëra të qarta tashmë edhe në mënyra dhe situata të tjera. Ai pati takime në Romë e më pas në Vjenë ku, pas bisedës me Bertoldin (Berchtold)²³ në të cilën ai paraqet shqetësimet

22) Po aty, 128.

23) Leopold (Anton Johann Sigismund Josef Korsinus Ferdinand) Graf Berchtold (18 Prill 1863 – 21 Nëntor 1942), ka qenë një politikan austro-hungarez, diplomat dhe burrë shteti i cili ka shërbyer si Ministër i Jashtëm i Austro-Hungarisë deri në shpërthimin e Luftës së Parë Botërore. Si Ministër i Jashtëm, Konti Berchtold u fokusua pothuajse ekskluzivisht në Ballkan, ku qëllimet e tij të politikës së jashtme ishin për të ruajtur paqen, për t'iu përmbajtur parimit të mosndërhyrjes dhe të ruhej status-quo-ja territoriale. Luftërat Ballkanike të viteve 1912-1913, megjithatë, e kthyen shpejt në një iluzion këtë politikë. Në fillim të luftërave ballkanike, Konti Berchtold ndoqi një politikë të "vijës së ashpër" dhe "flirtoi" me idenë e një lufte kundër Serbisë, por u lëkund dhe u tërhoq pas nga ndërhyrja në momentin e fundit. [Holger H. Herwig & Neil M. Heyman, Fjalori Biografik i Luftës së Parë Botërore, London, Greenwood Press, 1982, f. 84] Edhe pse me politikën që ndoqi Berchtold-i arriti të parandalonte daljen në Detin Adriatik të Serbisë nëpërmjet mbështetjes së dhënë për krijimin e Shqipërisë, si pasojë e Luftërave Ballkanike, politikën dhe qëllimet e tij për të frenuar rritjen e ndikimit rus në Ballkan dhe pengimin e ambicieve serbe për një shtet të bashkuar jugosllav, rezultuan një dështim. [George P. Blum, 'Berchtold von und zu Ungarschitz, Fratting und Pullitz, Leopold Count von (1863–1942)', in Spencer C. Tucker (ed.), Fuqitë Europiane në Luftën e Parë Botërore: Një Enciklopedi, New York, Garland, 1996, f. 123f.] Kjo do të thotë humbje diplomatike për Austro-Hungarinë dhe gjithashtu një reputacion si politikan i dobët dhe i pavendosur për kontin Berchtold. [Holger H. Herwig & Neil M. Heyman, Fjalori Biografik i Luftës së Parë Botërore, London, Greenwood Press, 1982, f. 84]

e tij në lidhje me trajtimin që po i bëhej çështjes shqiptare në Konferencën e Londrës, ai mori si shkëmbim idenë që shpëtimi i trojeve shqiptare nga copëtimi, tashmë mbase mund të quhej një kauzë e humbur.

Aty nga fundi i prillit së bashku me delegacionin shoqëruar, Ismail Qemali arriti në Londër, por sërish rezultati i pritur nuk u arrit. *"Të zhytur në një depresion të thellë, - shkruan ai, - tek po e shikonim të ardhmen e vendit kaq të errësuar, e qetësonim veten me fjalët që na u thanë se na ishte dashur të bëheshim fli për interesat e përgjithshme të Evropës".*²⁴⁾

Më 11 gusht 1913, Konferenca e Ambasadorëve në Londër mori vendim për kufijtë jugorë të Shqipërisë. Korça, rripi bregdetar deri në Ftelia t'i jepej Shqipërisë, ndërkohë që fati i Gjirokastrës dhe i disa zonave të tjera brenda vijës Korçë - Ftelia mbetej në duar të një Komisioni të Posaçëm.

Me vendimin e 11 gushtit 1913, Konferenca e Ambasadorëve në Londër i mbylli punimet e saj. Konferenca e Ambasadorëve në Londër sanksionoi pavarësinë e shtetit të ri shqiptar, por në të njëjtën kohë, me copëtimin e territoreve shqiptare e dëmtuan shtetin e ri ekonomikisht, politikisht e psikologjikisht.

Sipas këndvështrimit të autorit Wadham Peacock, ish-in fuqitë aleate ballkanike ato që përfituan nga Luftërat Ballkanike, duke u zmadhuar në kurriz të Turqisë, por natyrisht jo vetëm, sidomos Shqipërisë.

Peacock vëren dhe përfundon se: *"Ata nuk u lejuan ta coptojnë krejtësisht Shqipërinë, kështu nga trupi që kishte mbetur pasi i ish-in hequr gjymtyrët për të kënaqur Aleatët, Europa nëpërmjet diplomatëve filloi krijimin e një shteti të ri, të fundit ndër ata që ish-in ndërtuar prej copave të Perandorisë së Bizantit dhe Perandorisë Turke"*²⁵⁾ Kurse në vijim ai

24) *The memoirs of Ismail Kemal Bey*, edited by Sommerville Story; with a preface by William Morton Fullert Published 1920, 377.

25) Wadham Peacock, *Shqipëria shteti jetim i Evropës*. (Tiranë: PLEJAD, 2012) 169.

përkufizon me një gjuhë të figurshme se: "Ky është shteti i fundit që mund të fabrikohet nga materiali i lashtë i Europës..."²⁶⁾. Për rrjedhojë Lufta e Dytë Ballkanike tregoi qartë se objektivi i Aleatëve Ballkanikë kishte qenë babëzia e dukshme për të përfituar territore në kurriz të fqinjëve.

Kësisoj, sipas vlerësimit të autorit të mësipërm: "Europa, përfundimisht vendosi që do të ketë një principatë të Shqipërisë dhe Aleatët (Ballkanas E. K. B) nuk guxuan të bënin një refuzim të drejtpërdrejtë. Por, ata ravijëzuan një Shqipëri në hartë, e cila do ti mbyllte shqiptarët brenda zones së ngushtë të maleve dhërripit më të varfër bregdetar dhe shtuan shumë arsye të besueshme etnologjike, gjeografike dhe historike se përse raca e lashtë duhej t'ia dorëzonte qytetet dhe ultësirat e saj Sllavëve dhe Grekëve..."²⁷⁾.

Në një dokument, që daton 2 Janar 1914, vetë Kryetari i Qeverisë dhe i Shtetit Shqiptar të Pavarur, dërguar nga Vlora për Prefektin e Elbasanit, shpreh merakun e tij lidhur me shtetin dhe sovranitetin e shtetit të brishtë shqiptar.

Mes të tjerave I. Qemali shkruan: "...mbi rëndësinë e Shqipërisë në planin ballkanik dhe Evropjan, mbi mungesën e bashkimit të saj, mbi frymën e Qeverimit dhe mbi nevojën e Sovranit për Shqipërinë që të vendosin të mëdhenjtë të mirë me shtetet e Evropës"²⁸⁾.

Që një aktor politik shtetëror të konkurronte atëkohë për rezultate në marrëdhëniet ndërkombëtare duhej që të kishte një ushtri, forcë ekonomike, popullsi, territor e hapësirë të konsiderueshme në raport me të tjerët. Ismail Qemali nuk zotëronte asnjë prej këtyre karakteristikave. Por ai kishte diçka më të madhe, artin e qeverisjes dhe të diplomacisë si dhe shpirtin e patriotizmit.

26) Peacock, *Vep. për.*, 169.

27) Peacock, *Vep. për.*, 171.

28) AQSH. Fondi 145, Dosja III-6.6/1, Fleta 99,287-289, datë 2.1.1914.

Me mjeshtëri diplomatike ai arriti të bëjë mrekullinë dhe të mbajë gjallë shtetin e sapoformuar shqiptar, i cili kishte "statusin e një foshnje" dhe ishte bërë objekt i dëshirueshëm për aneksim nga jashtë, ndërkohë që ishte i pakonsoliduar nga brenda.

Bibliografia

- Valentina Duka, Dokumente Britanike për Shqipërinë dhe Shqiptarët tetor – dhjetor 1913, (Tiranë: TOENA, 2012).
- Lord Kinross, The Ottoman Centuries, The rise and the fall of the Turkish Empire. New York 10022: Perennial, An Imprint of Harper Collins Publishers, 2002.
- Wadham Peacock, Shqipëria shteti jetim i Evropës. (Tiranë: PLEJAD, 2012) 169.
- AQSH. Fondi 145, Dosja III-6.6/1, Fleta 99,287-289, datë 2.1.1914.
- Holger H. Herwig & Neil M. Heyman, Fjalori Biografik i Luftës së Parë Botërore, London, Greenwood Press, 1982.
- Serbia e Shqiptarët. Instituti i Historisë Prishtinë, Libri i Parë, (Prishtinë: 2011).
- AQSH. Fondi Kryesia e Qeverisë së Përkohshme të Vlorës, (Nr. 145), Dosja III 11/1.
- Paolo Muner, Shpresa e Shqypërii, (Durrës: Jozef 2015).
- Kujtime, Ismail Qemal Bej Vlora, (Tiranë: GRAND PRINDT 2007). 350.
- Nevila Nika, Përmbledhje dokumentesh mbi kryengritjet shqiptare (1910-1912), (Prishtinë: KGT 2003), Dok. 261, 378.
- Përmbledhje me dokumente të titulluar Akte të Rilindjes Kombëtare, Tiranë 1972.
- Historia e Popullit Shqiptar, Vëll. I, 170.
- Akademia e Shkencave e RPSSH & Instituti i Historisë, Historia e Shqipërisë, Vëll.II, (Tiranë: 1965).
- Korrespondenca diplomatike e Austro-Hungarisë 23 Korrik 1908- 12 Tetor 1912.
- Xhaferr Sadiku, Shqipëria 1878-1928, roli i elitës politike, Tiranë: Mirgeeralb, 2014.
- Kujtime, Ismail Qemal Bej Vlora, (Tiranë: GRAND PRINDT 2007).
- Arben Puto. Shqipëria politike 1912-1939. Shtëpia Botuese: Toena. ISBN : 978-99943-1- 467 - 6.
- Aubrey Herbert, Bejtullah Destani, Jason Tomes, Noel Malcom, "Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the Making of Modern Albania: Diaries and Papers 1904-1923". Publisher : I.B. Tauris & Co Ltd (June 15, 2011).



Msc. Klevisa MUÇA
*Departamenti i Psikologjisë, Fakulteti i Shkencave Ekonomike
dhe Shoqërore - Lektore
Kolegji Universitar "Wisdom"
e-mail: klevisa.muca@wisdom.edu.al*



Zhaklina PASKALI
*Programi Msc në "Psikologji Shkollore dhe Edukimi"
Fakulteti i Shkencave Ekonomike dhe Shoqërore - Studente
Kolegji Universitar "Wisdom"
e-mail: zhaklina.paskali@wisdom.edu.al*

VARËSIA NGA RRJETET SOCIALE

Abstrakt

Hyrje: Varësia nga rrjetet sociale është një sjellje që karakterizohet nga një dëshirë e shtuar për të kaluar kohë në to. Varësia nga rrjetet sociale shoqërohet me humbjen e interesit për aktivitete të tjera, shmangien e përgjegjësive, kontrollimin e rrjeteve sociale sapo zgjohemi në mëngjes dhe para gjumit. Përdorimi i teknika imazherike si f-MRI apo PET CT ka lehtësuar punën e studiuesve në evedentimin e ndryshimeve që ndodhin në cerebrum si pasojë e varësisë nga rrjetet sociale.

Qëllimi: Të vlerësojmë praninë e varësisë ndaj rrjeteve sociale tek të rinjtë shqiptarë.

Materiale dhe metoda: 114 përdoruesve të rrjeteve sociale iu shpërnda një pyetësor i hartuar në google form, i ngjashëm me BSMAS. Pyetësori u plotësua nga grupmosha 13-30 vjeç.

Rezultatet: 30.9% e të anketuarëve pohojnë se koha që kalojnë në rrjetet sociale është më shume se koha që kalonin një vit më parë, 45.5% e të anketuarve deklaruan që shpesh ju ndodh të kalojnë më shumë kohë në rrjetet sociale sesa kishin planifikuar. Koha mesatare që 31.6% e të anketuarëve kalojnë në rrjetet sociale është 3-5 orë në ditë, 85.1% e të anketuarëve pohuan që i përdorin rrjetet sociale shpesh përpara gjumit. Nga të anketuarit, 56.1 % u shprehën se shpesh kalojnë kohë në rrjetet pa ndonjë qëllim të caktuar.

Përfundime: Nga të dhënat e studimit u pa që varësia nga rrjetet sociale është një problem i cili shoqërohet me ndryshime fiziologjike dhe që ekziston në një përqindje të lartë tek të rinjtë shqiptar.

Fjalë kyçe: Rrjete sociale, varësi.

SOCIAL MEDIA ADDICTION

Abstract

Introduction. Social media addiction is a behavior characterized by an increased desire to spend time in the social networks. Social media addiction is associated with loss of interest in other activities, avoidance of responsibilities, controlling social networks as soon as waking up in the morning and before bedtime. The use of imaging techniques such as f-MRI or PET CT has facilitated the work of researchers in identifying changes which occur in the cerebrum due to dependence on social networks.

Purpose. To evaluate the presence of social media addiction among Albanian youth
Material and methods .114 social media users completed and submitted a questionnaire on Google Forms. The questionnaire was created in accordance to BSMAS. The questionnaire was completed by the group age 13-30 years old.

Results . 30.9% of respondents claim they spend more time scrolling through social media than the time they used to spend a year ago. 45.5% of respondents stated that it often happens to them to spend more time on social networks than they planned. The average time that 31.6% of respondents spend on social networks is 3-5 hours. 85.1% of respondents claim they often use social networks before bedtime. 56.1% of the respondents stated they often spend time online without any specific purpose.

Conclusions. The data analysed at this article set out the idea that social media addiction is a real problem which is associated with physiological changes and exists in a high percentage among Albanian youth

Keywords: Social media, addiction

Hyrje

Në 10 vitet e fundit prevalenca e përdorimit të rrjeteve sociale është rritur ndjeshëm. Sipas një studimi të zhvilluar nga Phil Longstreet dhe STONEY Brooks "Technology in Society" thuhet se 210 milion njerëz në botë vuajnë nga varësia nga interneti dhe rrjetet sociale. Varësia nga rrjetet sociale është një sjellje që karakterizohet nga një dëshirë e shtuar për të kaluar kohë në rrjetet sociale si dhe nga koha e tepërt që një individ kalon në këto rrjete. Varësia nga rrjetet sociale edhe pse është një term që përdoret gjerësisht nga studiuesit nuk është klasifikuar ende si një çrregullim DSM-5 pasi nevojiten studime të mëtejshme për të përshkruar praninë e këtij çrregullimi. Megjithatë, përdoren gjashtë kritere kryesore për evidentimin e varësisë ndaj rrjeteve sociale (Griffiths, 2005; Kuss & Griffiths, 2011b) që janë : ndryshim i humorit i indikuar nga përdorimi i rrjeteve sociale, preokupim kognitiv, bihejvioral dhe emocional ndaj përdorimit të rrjeteve sociale, shtim i kohës së kaluar në rrjetet sociale, përjetim i simptomave të pakëndshme fiziologjike kur nuk përdoren rrjetet sociale, konflikt (ndërpersonal dhe intrapsikik) si pasojë e përdorimit të rrjeteve sociale, relaps (përdorim i shtuar i rrjeteve sociale pas një periudhe të ndërprerjes së përdorimit). Psikofiziologjia e fitimit të varësisë ndaj rrjeteve sociale është e njëjtë me psikofiziologjinë e varësisë ndaj substancave adiktive. Kur dikush merr një shpërblim ose përdor një substancë adiktive, niveli i dopaminës tek ky individ fillon edhe rritet. Kështu truri "shpërblehet" dhe e lidh ndjenjën e kënaqësisë me përdorimin e substancës adiktive. Sipas kërkuesit të Universitetit të Harvard Trevor Haynes, kjo vihet re edhe kur përdorim rrjetet sociale. Kur një individ merr një pëlqim në rrjetet sociale, neurotransmetuesi i quajtur dopaminë dërgohet në stratum ventrale, i cili konsiderohet si zona e shpërblimit të trurit, duke bërë që individi të përjetojë ndjenjën e lumturisë. Zonat e shpërblimit në tru janë më aktive kur ne flasim për veten.

Në jetën e përditshme në flasim për veten rreth 30-40% të kohës, ndërsa në rrjetet sociale, koha që flasim për veten është më e madhe, rreth 80% të kohës. Kjo bën që aktiviteti i zonave të trurit të rritet dhe për rrjedhojë niveli i dopaminës do të jetë i lartë dhe koha që individit do të kalojë në këto rrjete do të jetë më e madhe. Deri më sot mendohet se rrjetet sociale kanë efekte të kufizuara në funksionimin e trurit, por studimet e kohëve të fundit po tregojnë të kundërtën. Përdorimi i teknika imazherike si f-MRI apo PET CT e ka lehtësuar punën e studiuesve në evidentimin e ndryshimeve që ndodhin në cerebrum si pasojë e varësisë nga rrjetet sociale. Ndryshimi kryesor që vihet re në cerebrum, Sipas Zhou 2011, Yuan 2011, Weng 2013, është atrofia e lëndës gri, kryesisht në lobin frontal, zonë përgjegjëse për planifikimin, organizimin, dhe kontrollin e impulseve. Nga skanimi i cerebrumit, është parë se cerebrumi i individëve me suspekt varësie nga rrjetet sociale është i ngjashëm me cerebrumin e individëve me varësi nga droga. Këto skanime tregojnë që ka një ndryshim të dukshëm në regjionet e trurit që janë përgjegjëse për kontrollin e emocioneve, vëmendjen dhe marrjen e vendimeve. Vihet re një dëmtim i insulës, strukturë e trurit që është përgjegjëse për aftësinë tonë për të përjetuar empati dhe dhemshuri për të tjerët. Zona Ventrale tegmentale është një strukturë e trurit të mesëm e cila përmban neurone dopaminenergjiqe, të cilat kalojnë nga VTA në pjesët e tjera të trurit. Kur një individ është përdorues i drogave vihet re një nivel i lartë i neuroneve të VTA. Ky aktivizim i Zonës ventrale tegmentale vihet re edhe tek përdoruesit e rrjeteve sociale, çka na bën të besojmë se rrjetet sociale kanë efekte fiziologjike të ngjashme sikundër edhe përdorimi i drogave. Varësia ndaj rrjeteve sociale është një çështje që kërkon akoma më tepër kohë për t'u studiuar, pasi të dhënat janë ende të pakta dhe besueshmëria e vlefshmëria e këtyre të dhënave nuk është provuar ende.

Rezultatet

Pyetësori u plotësua nga 114 përdorues të rrjeteve sociale. Në këtë pyetësor 25 ishin meshkuj dhe 89 femra.

Të dhënat për pyetjet e pyetësorit paraqiten në tabelën e mëposhtme.

| Pyetja | Gjithmonë | Shpesh | Rrallë | Asnjëherë |
|--|-----------|--------|--------|-----------|
| Më pëlqen më shumë të kaloj kohë në rrjetet sociale sesa të lexoj | 10 | 57 | 38 | 9 |
| Kaloj më shumë kohë në rrjetet sociale sesa kisha planifikuar | 16 | 51 | 40 | 7 |
| Familja, miqtë ankohen për kohën që unë kaloj në rrjetet sociale | 9 | 15 | 56 | 34 |
| I përdor rrjetet sociale për të larguar vëmendjen ng ankthi, mërzia që ndjej | 9 | 49 | 40 | 19 |
| I kontrolloj rrjetet sociale sapo zgjohem në mëngjes | 29 | 43 | 19 | 13 |
| I përdor rrjetet sociale para gjumit | 51 | 46 | 15 | 2 |
| I përdor rrjetet sociale edhe kur jam me miqtë, familjarët | 8 | 43 | 53 | 10 |
| Mund të kaloj një javë pa përdorur rrjetet sociale, pa përjetuar distres | 27 | 28 | 30 | 29 |
| Pasi postoj në rrjetet sociale, kontrolloj menjëherë komentet dhe pëlqimet | 19 | 39 | 36 | 20 |
| Më ndodh të kaloj kohë në rrjete social pa asnjë qëllim të caktuar | 22 | 64 | 16 | 12 |

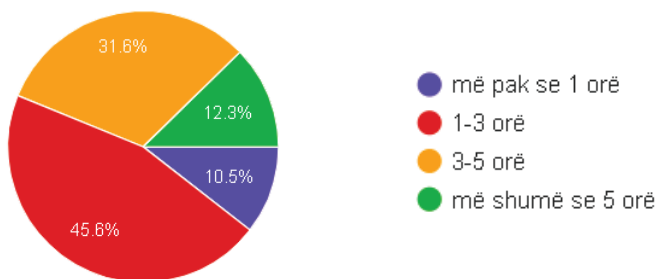
Tabela 1. Të dhëna mbi rezultatet e pyetësorit

Pjesëmarrësit në këtë studim dhanë përgjigje mbi kohën që kalojnë në rrjetet sociale, si dhe konstatuan ndryshim të sasisë së kohës që kalojnë në këto rrjete, krahasuar me një vit më parë. Të dhënat për këto dy pyetje paraqiten në grafikët e mëposhtëm:

Grafiku 1. Koha që kalojnë pjesëmarrësit në rrjete sociale, në krahasim me një vit më parë.



Grafiku 2. Koha që kalojnë pjesëmarrësit në rrjete sociale çdo ditë



Diskutim

Qëllimi i këtij studimi ishte të evidentonte praninë ose jo të varësisë ndaj rrjeteve sociale tek të rinjtë shqiptarë, duke pasur parasysh kriteret e klasifikimit

që përdorin studiuesit për përshkrimin e kësaj varësie. Nga shqyrtimi i literaturës u vu re se rrjetet sociale fillojnë të përbejnë një problem kur individit i përdor si mekanizma mbrojtës ndaj stresit. Në studimin tonë rreth 40.4% deklaruan se i përdorin shpesh rrjetet sociale si një mjet për të zhvendosur vëmendjen nga ankthi dhe stresi. Përdorimi i rrjeteve sociale në këto raste bën që individit të marrë nivelin e kënaqësisë që nuk i sigurohet në jetën reale. Kur në mjedisin real mungojnë stimujt shpërblyes, individit tenton që të gjejë mënyra kompensuese për të përjetuar kënaqësinë që vjen nga shpërblimi (stimulim i jashtëm për sekretimin e dopaminës). Një nga këto mënyra është edhe shtimi i kohës së kaluar në rrjetet sociale. Në studimin tonë, rreth 31.6% e pjesëmarrësve kalojnë më shumë kohë në rrjetet sociale se një vit më parë, fakt ky që na bën të supozojmë mbi praninë e varësisë ndaj rrjeteve sociale tek këta individë. E dhënë shqetësuese e grumbulluar nga ky studim është numri i lartë i pjesëmarrësve që deklarojnë se i kontrollojnë rrjetet sociale menjëherë pasi publikojnë një postim në to. Ky fakt është tregues i tri elementëve të rëndësishëm. Së pari, këta individë kanë nevojë për konfirmimin social. Së dyti, ndodh një zgjim fiziologjik në momentin që janë duke pritur për feedback-un e miqve të tyre virtual. Së treti, ky është një indikator që tregon për aktivizimin e zonave të shpërblimit në momentin që individit poston. Sipas TED rreth 5-10% e përdoruesve nuk mund të kontrollojnë se sa kohë kalojnë në rrjetet sociale. Në studimin tonë rreth 14% deklaruan se gjithmonë shpenzojnë në rretjet sociale më shumë kohë sesa kishin planifikuar. Kjo ndodh pasi një individ që poston në rrjetet sociale, merr menjëherë një feedback, postimi shpërblehet me komentet dhe pëlqimet e miqve virtualë, dhe në këtë moment çlirohet dopamina. Shpërblimi është i shpjetë, çka bën që individit të jetë në kërkim të vazhdueshëm të

përjetimit të këtij emocioni të shpejtë dhe lehtësisht të arritshëm. Varësia ndaj rrjeteve sociale e bën të vështirë që individët të kalojnë një kohë të gjatë pa përdorur rrjetet sociale, pa përjetuar distress, duke sjell kështu rritjen e nivelit të kortizolit. Në studimin tonë rreth 23.7 % e të anketuarëve pohuan se mund të shkëputen nga rrjetet sociale pa përjetuar distress. Një nga elementët e pyetësorit që duhet t'i kushtohet vëmendje është edhe përqindja e lartë e individëve që kalojnë kohë në rrjetet sociale përpara gjumit dhe sapo zgjohen në mëngjes. Këto dy elementë nuk janë vetëm tregues të përdorimit të shtuar të rrjeteve sociale nga të rinjtë shqiptarë, por edhe tregues që mund të analizohen për të parë, sesi përdorimi i rrjeteve sociale para gjumit ndikon në cilësinë e ciklit të gjumit, ndjenjën e lodhjes tek individët. Nga ana tjetër, përdorimi i shtuar i rrjeteve sociale në mëngjes, mund të studiohet duke pasur parasysh sesi kjo sjellje ndikon në humorin e përdoruesit, qëndrimin pozitivë apo negativ ndaj ditës së re të sapo nisur.

Të dhënat e grumbulluara nga ky studim janë mjaft ndihmuese për të thelluar studimin e varësisë së rrjeteve sociale në kontekstin shqiptar dhe impaktin që kanë këto rrjete në cilësinë e jetës së individit. Megjithatë, të dhënat e marra nga ky studim nuk mund të përgjithësohen, pasi mostra e marrë në shyrtime është relativisht e vogël, dhe kërkohet që të kryhen studime me një kampionim më të madh.

Përfundime

Rrjetet sociale gjithnjë e më tepër po zënë vend në jetën e gjithsecilit prej nesh. Ato përdoren masivisht nga të gjithë madje edhe nga fëmijët nën 18 vjeç. Edhe pse shoqëria është e vetëdijshme për përfitimet që

vijnë nga përdorimi i rrjeteve sociale, shumë pak janë të ndërgjegjshëm mbi pasojat negative që ato sjellin në jetën reale. Nga studimi i paraqitur më sipër mund të themi se:

- Varësia ndaj rrjeteve sociale është një çrregullim real që ekziston tek të rinjtë shqiptarë në nivele të larta.
- Cerebrumi i një individi me simptoma të varësisë nga rrjetet sociale ka karakteristika të ngjashme me cerebrumin e një individi me varësi nga droga.
- Varësia ndaj rrjeteve sociale duhet të trajtohet dhe t'i kushtohet një vëmendje e veçantë, pasi pasojat që ka në zhvillimin psikosocial (kryesisht tek adoleshentët) janë mjaft negative, duke sjellë deformim të konceptit mbi veten, humbje të interesit për mjedisin rrethues, mungesën e empatisë.

Bibliografia

- Griffiths, M. D. (2005). A 'components' model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10, 191-197. doi:10.1080/14659890500114359
- Griffiths, M. D. (2012). Facebook addiction: Concerns, criticisms and recommendations. *Psychological Reports*, 110, 518-520.
doi:10.2466/01.07.18.PR0.110.2.518-520
- Griffiths, M. D. (2013). Social networking addiction: Emerging themes and issues. *Journal of Addiction Research & Therapy*, 4, e118. doi:10.4172/2155-6105.1000e118
- Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2011b). Online social networking and addiction – A review of the psychological literature
- Nesi, J. & Prinstein, M. J. Using social media for social comparison and feedback-seeking: gender and popularity moderate associations with depressive symptoms. *J. Abnorm. Child. Psychol.* **43**, 1427-1438 (2015)
- Pontes, H. M., Andreassen, C. S., & Griffiths, M. D. (2016). Portuguese validation of the Bergen Facebook Addiction Scale: An empirical study. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 14, 1062-1073. doi:10.1007/s11469-016-9694
- Wang, C. W., Ho, R. T., Chan, C. L., & Tse, S. (2015). Exploring personality characteristics of Chinese adolescents with internet-related addictive behaviors: Trait differences for gaming addiction and social networking addiction. *Addictive Behaviors*, 42, 32-35. doi:10.1016/j.addbeh.2014.10.039
- Wegmann, E., Stodt, B., & Brand, M. (2015). Addictive use of social networking sites can be explained by the interaction of Internet use expectancies, Internet literacy, and psychopathological symptoms. *Journal of Behavioral Addictions*, 4(3), 155-162. doi:10.1556/2006.4.2015.021
- Yaakobi, E., & Goldenberg, J. (2014). Social relationships and information dissemination in virtual social network systems:

- An attachment theory perspective. *Computers in Human Behavior*, 38, 127–135. doi:10.1016/j.chb.2014.05.025
- Yuan K, Qin W, Wang G, Zeng F, Zhao L, et al. (2011) Microstructure abnormalities in adolescents with internet addiction disorder. *PLoS One* 6: e20708.
- Zou Y, Lin FC, Du YS, Qin LD, Zhao ZM, et al. (2011) Gray matter abnormalities in Internet addiction: A voxel-based morphometry study. *Eur J Radiol* 79: 92–95.



Dr. Ludmilla SHKURTI
Departamenti i Ekonomisë
Kolegji Universitar "Wisdom"
e-mail: ludmilla.shkurti@wisdom.edu.al



**NJË HETIM MBI FAKTORËT
STRUKTURORË ME NDIKIM NË
PROJEKTIMIN ORGANIZATIV NË
DISA ORGANIZATA BIZNESI NË
SHQIPËRI**

Abstrakt

Në kushte e një pandemie botërore si ajo e COVID-19, me efekte devastante, jo vetëm për shëndetin e popullsisë, por gjithashtu për ekonominë e të gjitha vendeve të përfshira nga vala e infektiveve, organizatat e biznesit, janë shtrënguar të reagojnë në disa mënyra për të garantuar burimet e duhura financiare.

Në Shqipëri 47% e tyre e ndaluan plotësisht aktivitetin ndërsa 53% vazhduan pjesërisht ose plotësisht.¹⁾ Ndërkohë që 80% e kompanive vlerësojnë se do të kenë më shumë se 20% rënie të qarkullimit vjetor të tyre.²⁾

Në këto kushte disa prej organizatave të biznesit në Shqipëri po përpiqen të zvogëlojnë kostot me të gjitha mënyrat e mundshme (largim punonjësish nga puna, ulje prodhimi, etj).³⁾ Në këtë kuadër disa prej tyre ju është dashur edhe të riprojektojnë dhe përshtasin strukturat e tyre organizative për të mbijetuar apo ruajtur statuskuonë.

Por lind pyetja, nëse në këto përpjekje të organizatave të biznesit në Shqipëri për t'u ristrukturuar, udhëhiqen nga kontributet teorike shkencore të projektimit organizativ dhe ndryshimit të strukturës dhe nëse janë dimensionet strukturorë dhe kontekstualë (referuar teorisë) ato që influencojnë vendimarrjet e detyruara.

Në këtë artikull i cili do të jetë pjesë e një studimi më të gjerë, ku tashmë janë analizuar nëse dimensionet kontekstuale të projektimit organizativ⁴⁾, në kontekst krize dhe globalizmi, synoj të analizoj vetëm Faktorët Strukturorë me ndikim tek Projektimi Organizativ, referuar kontributeve shkencore, që evidentojnë pikërisht dimensionet strukturorë.

-
- 1) Gjetjet kryesore të Anketës "COVID-19 MBI BIZNESET" Sekretariati i Këshillit të Investimeve, 14 prill 2020
 - 2) Po aty
 - 3) Po aty
 - 4) Shkurti, Ludmilla. (2018). Impakti i Konkurrencës mbi Projektimin Organizativ.

Synimi është që (referuar studimeve teorike) t'i jepet përgjigje pyetjes kërkimore, nëse janë Faktorët Strukturore teorikë dhe nëse po, cilët prej tyre konkretisht, që ndikojnë aktualisht më shumë, vendimarrjet e disa organizatave të biznesit në Shqipëri, për ndryshimin e strukturës organizative.

***Fjalëkyç:** Dimensione Strukturore, Projektim Organizativ, Strukturë Organizative, Aftësi Financiare, Kompleksitet.*

Abstract

In the face of a global pandemic like COVID-19, with devastating effects not only on the health of the population but also on the economies of all countries affected by the wave of infections, business organizations have been forced to react in several ways to guarantee adequate financial resources.

In Albania 47% of firms completely stopped the activity while 53% of them continued partially or completely⁵⁾, while 80% of companies estimate that they will have more than 20% decreases in their annual turnover⁶⁾.

In these conditions, some of the business organizations in Albania are trying to reduce costs in all possible ways (dismissal of employees, reduction of production, etc.).⁷⁾ In this context, some of them had to redesign and adapt their organizational structures to survive or maintain their status quo.

But the question arises, whether in these efforts of business organizations in Albania to be restructured, they are guided by the theoretical scientific contributions of organizational design and structural change, and

5) Main Findings of the Survey "COVID-19 ON BUSINESSES" Secretariat of the Investment Council, 14 April 2020

6) idem

7) idem

the structural and contextual dimensions (referring to theory) are influential in these forced decision-making.

In this article, which will be part of a wider study, where the contextual dimensions in contexts of crisis and globalization of organizational design have already been analyzed,⁸⁾ I intend to analyze only the Structural Factors influencing the Organizational Design, referring to the scientific contributions when they identify precisely the structural dimensions.

The aim is (referring to theoretical studies) to answer the research question, whether they are theoretical Structural Factors and which of them specifically, which currently influence more, the decisions of some business organizations in Albania, to change the organizational structure.

***Keywords:** Structural Dimensions, Organizational Design, Organizational Structure, Financial Ability, Complexity.*

Hyrje

Ky artikull synon të hetojë dhe evidentojë si operojnë disa organizata biznesi në Shqipëri lidhur me projektimin organizativ në kushtet e situatave kritike, në rastin konkret krijuar nga COVID-19, e për pasojë të zbulojë, nëse janë dimensionet teorike strukturore, bazë për vendimmarrjen menaxheriale për ndryshimin e strukturës dhe nëse jo, cilët janë ata faktorë që menaxherët apo sipërmarrësit i perceptojnë si më të rëndësishëm dhe impaktues për vendimmarrjen e tyre, në vend të dimensioneve strukturore të sjella nga teoria organizative. Në kushte e një pandemie botërore si ajo e COVID-19 dhe krizës ekonomike që e shoqëron

8) Shkurti, Ludmilla. (2018). Impact of Competition on Organizational Design.

organizatat e biznesit janë detyruar të rishikojnë strategjitë e tyre dhe të ndryshojnë mënyrën se si ato operojnë duke u përballur me sfida të shumta e duke u përpjekur shpesh si pasojë të strukturojnë, për të mbijetuar dhe për të arritur suksesin. Këto sfida duhet të menaxhohen me kujdes për të ndërtuar dhe mbajtur një organizatë me performancë të lartë, për ti bërë ballë konkurrencës së ashpër. Hulumtimi tregon se disa sipërmarrësve dhe menaxherëve ende u mungon një kuadër praktik dhe sistematik për të drejtuar zgjedhjet e tyre të strukturës organizative në të tilla situata.⁹⁾ Vihet re re, në disa raste se strukturimi është realizuar në mënyrë të nxituar. Gjetja e një qasje praktike për projektimin organizativ mund të jetë e vështirë dhe ende nuk kuptohet në mënyrë të drejtë se struktura dhe projektimi organizativ, duke diktuar lidhjen e roleve në një organizatë, pra dhe si funksionojnë njerëzit, mund të jetë shpesh shkak i performances së ulët¹⁰⁾.

Qasja Metodologjike e Studimit

Në këtë studim u përdor metoda sasiore për realizimin e kërkimit, përmes një qasjeje ontologjike e epistemologjike pozitiviste, duke ngritur pyetje për kërkimin dhe prezantuar tre hipoteza dhe më tej, duke përdorur teknikën e pyetësorëve për mbledhjen e të dhënave, u bë i mundur zbulimi, evidentimi dhe matja e rëndësisë së faktorëve të ndryshimit të strukturës, përmes perceptimeve, qëndrimeve dhe opinioneve të të anketuarve. Ky model qasje është motivuar nga literatura empirike e cila ka identifikuar disa nga këta faktorë si dimensione të rëndësishëm të strukturimit organizativ. Për mbledhjen e të dhënave u shpërndanë

9) idem

10) Shkurti, Ludmilla. (2018). Impact of Competition on Organizational Design.

pyetësorë pranë disa bizneseve që operojnë në Tiranë. Shpërndarja e 220 pyetësorëve pranë këtyre bizneseve u realizua nëpërmjet kontakteve personale në biznese duke përdorur postën elektronike. Numri i pyetësorëve të mbledhur ishte 210, por të mundshëm për t'i futur në analize, rezultuan vetëm 200. Analiza e tyre u realizua përmes metodave statistikore dhe ekonometrike.

Rishikimi i literaturës - Dimensionet strukturorë të strukturës

Përgjigjet tradicionale për pyetjen se "çfarë janë dimensionet e strukturës", përfshijnë variabla të tilla si nivelet hierarkike, hapësirën e kontrollit, kompleksitetin, formalizimin dhe centralizimin. Në të vërtetë, numri i përgjigjeve të mundshme është mjaft i madh, duke pasur parasysh një ekzaminim më të gjerë të literaturës. Për shembull, Pugh, Hickson, Minings dhe Turner (1968), (cit. Blackburn, S.R., 1982) sugjerojnë katër dimensionet e strukturës. James dhe Jones (1976) dhe Child (1975) (cit. Blackburn, S.R., 1982) sugjerojnë respektivisht shtatë dhe tetë dimensionet. Montanari (1978) (cit. Blackburn, S.R., 1982) propozon se ka 16 dimensionet e mundshme të strukturës. Me sa duket një përgjigje definitive në çështjen e dimensionalitetit strukturor është e vështirë për tu siguruar. Gjithsesi Robbins (1989), Daft (1983) dhe Hall (1983), i kanë grupuar dimensionet strukturorë në këto kategori:

1. Kompleksiteti
2. Formalizimi
3. Specializimi
4. Centralizimi
5. Standardizimi
6. Hierarkia e Autoritetit

Rishikimi i literaturës ka synimet e veta ku më kryesori është të sjellë kontributin e studjueses në

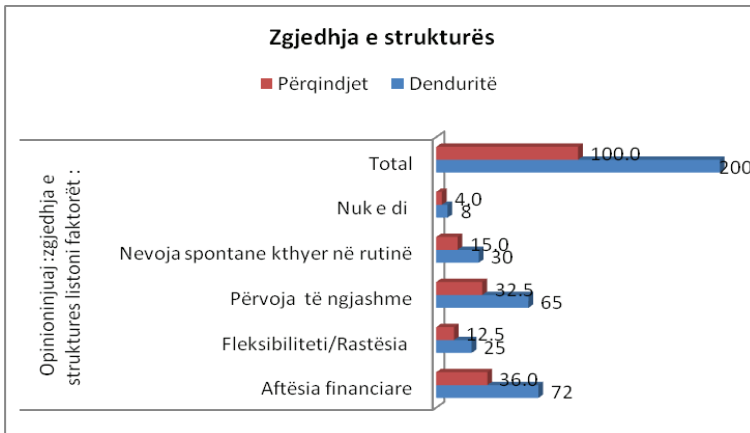
hulumtimin e fushës së studimit, duke eksploruar kërkime e studime të ndryshme mbi strukturën dhe projektimin organizativ dhe dimensionet e tyre, modele e tipologji për të krijuar një kuadër teorik të dobishëm dhe konturuar bazat mbi të cilat mund të ndërtohet një model i propozuar që mund të ndiqet edhe në praktikën e bizneseve shqiptare.

Analiza për Faktorët strukturorë Përcaktues në Ndryshimin e Strukturës Organizative

Për të gjetur arsyet se pse organizatat strukturojnë në këtë mënyrë a në një tjetër, a janë udhëhequr ato në ndryshimin e strukturës nga dimensionet strukturorë të evidentuar nga literatura, studimi u përpoq ta gjejë përmes përgjigjeve që të anketuarit i dhanë pyetjeve të pyetësorit. Sigurisht u synua që fillimisht të kuptohej nëse dimensionet strukturorë janë pjesë e vendimmarjes për strukturimin organizativ dhe pyetësori kishte për këtë qëllim një pyetje të hapur ku ftoheshin respondentët të listonin disa faktorë që ata i kishin konsideruar në zgjedhjen e strukturës. Të anketuarit dhanë faktorët e tyre ku nuk konstatuam asnjë që të kishte të bënte me dimensionet teorikë strukturorë. Pyetjes *a mund të listoni disa faktorë që keni konsideruar në ndryshimin e strukturës*, të intervistuarit i dhanë përgjigje (në përqindjet e raportuar nga Grafiku Nr.1) se *Struktura e organizatës ishte bazuar në: Aftësinë financiare të organizatës, fleksibiliteti/rastësia dhe kopjuar nga përvoja/organizata të ngjashme*. Pasi u konstatua mungesa e faktorëve strukturorë të sugjeruar nga rishikimi i literatures, u renditën faktorët e listuar prej të anketuarve dhe u formulua një pyetje e re ku ju kërkua respondentëve të jepnin opinionin e tyre për faktorin më të rëndësishëm duke i renditur nga 1 në 10. Pra nisur nga pyetësori (pyetja 14) "*Listoni faktorët më të rëndësishëm (strukturorë nga të cilat jeni nisur për*

ndryshimin e strukturës dhe më tej jepni mendimin tuaj për rëndësinë e secilit faktor, të listuar në lidhje me ndikimin e tij në ndryshimet në strukturë (vlerësimi më i lartë 10 dhe më i ulët 1),”u arrit të identifikoheshin faktorët e raportuar nga të anketuarit, u krahasuan me dimensionet strukturorë të përfuara nga rishikimi i literaturës dhe peshave të tyre faktoriale. (Tabela 1)

Grafiku Nr.1. Faktorët e raportuar me impakt në ndryshimin e strukturës



Faktorët strukturorë që ju kanë udhëhequr në strukturimin organizativ, matur nëpërmjet 4 pyetjeve të mëposhtme dhe të vlerësuara sipas shkallës Likert (1-Nivel shumë i ulët deri në 5- Nivel shumë i lartë):

- Aftësia financiare e organizatës
- Rastësi/Fleksibilitet (shumë detyra)
- Përvoja e organizatave të ngjashme
- Spontanitet i kthyer në përvojë/rutinë

Tabela 1. Faktorët e raportuar dhe Peshat faktoriale

| Faktorët | Peshat faktoriale |
|--|-------------------|
| 1. Aftësia financiare e organizatës | .935 |
| 2. Rastësi/Fleksibilitet (shumë detyra) | .982 |
| 3. Përvoja e organizatave të ngjashme | .983 |
| 4. Spontaniteti i kthyer në përvojë/rutinë | .978 |

Në seksionin që vijon u synua zbulimi i rëndësisë së faktorëve strukturorë me ndikim tek ndryshimi i strukturës dhe sigurimi i përgjigjes për *Pyetjen Kërkimore*: A udhëhiqen organizata e biznesit në Shqipëri nga kontributet teorike shkencore në ndryshimin e strukturës, a janë dimensionet strukturorë dhe cili/cilët prej tyre është/janë më i/të rëndësishëm në vendimarrjen e tyre. Për këtë studim ngre tre hipoteza:

Hipoteza H01: Vendimarrja e disa organizatave të biznesit në Shqipëri për ndryshimin e strukturës impaktohet prej faktorëve /dimensioneve strukturorë, të artikuluar nga teoria organizative e projektimit organizativ.

Hipoteza H02: Vendimarrja e disa organizatave të biznesit në Shqipëri për ndryshimin e strukturës nuk impaktohet prej faktorëve /dimensioneve strukturorë, të artikuluar nga teoria organizative e projektimit organizativ, por nga faktorë të tjerë diktuar nga sfidat që përbalhin aktualisht organizatat e biznesit në Shqipëri. (si psh. COVID-19)

Hipoteza H03: Forma të reja strukturash organizative fleksibël, në përgjigje të sfidave që disa organizata të biznesit në Shqipëri përballin, janë duke u zhvilluar.

Për vërtetimin hipotezave do të na shërbejë Analiza e Variancës. Analiza e variancës bën krahasimin e mesatareve të variablave dhe është teknikë që zbatohet në një bashkësi të përbërë nga p-ndryshore e nga një numër të madh të dhënash (në analizën statistikore shumë përmasore). Kjo teknikë synon të zvogëlojë numrin e ndryshoreve fillestare duke llogaritur një numër më të vogël ndryshoresh të reja të cilat quhen faktorë.

Së pari ndërtohet matrica e korrelacioneve për të parë se secili variabël ka ndikim të rëndësishëm mbi të tjerët, pra për të përcaktuar komponentin kryesor. Në qoftë se nuk vërehet ndonjë faktor i tillë, atëherë duhet të analizojmë rëndësinë e secilit prej faktorëve. Për këtë, ndërtohet grafiku me shirita i mesatareve dhe i intervaleve të besimit, 95% dhe shihet cili faktor është më i rëndësishëm.

| Correlations | | | | | |
|--|------------------------|--|---|---|--|
| | | faktori "aftësi financiare" në ndryshimin e strukturës fillestare të organizatës suaj | faktori "rastësi/ fleksibilitet në ndryshimin e strukturës fillestare të organizatës suaj | faktori "përvojë e kopjuar nga organizata të ngjashme" në ndryshimin e strukturës fillestare të organizatës suaj | faktori "nevojë spontane të kthyer në përvojë/rutinë në ndryshimin e strukturës fillestare të organizatës suaj |
| faktori "aftësi financiare" në ndryshimin e strukturës | Pearson Correlation | 1 | -.009 | -.455 | -.076 |
| | Sig. (2-tailed) | | .895 | .000 | .284 |
| | N | 200 | 200 | 200 | 200 |
| faktori "rastësi/ fleksibilitet" në ndryshimin e strukturës | Pearson Correlation | -.009 | 1 | .093 | -.046 |
| | Sig. (2-tailed) | .895 | | .189 | .519 |
| | N | 200 | 200 | 200 | 200 |
| faktori "përvojë e kopjuar nga organizata të ngjashme" në ndryshimin e strukturës | Pearson Correlation | -.455 | .093 | 1 | .107 |
| | Sig. (2-tailed) | .000 | .189 | | .130 |
| | N | 200 | 200 | 200 | 200 |
| faktori "nevojë spontane të kthyer në përvojë/ rutinë" në ndryshimin e strukturës | Pearson Correlation | -.076 | -.046 | .107 | 1 |
| | Sig. (2-tailed) | .284 | .519 | .130 | |
| | N | 200 | 200 | 200 | 200 |

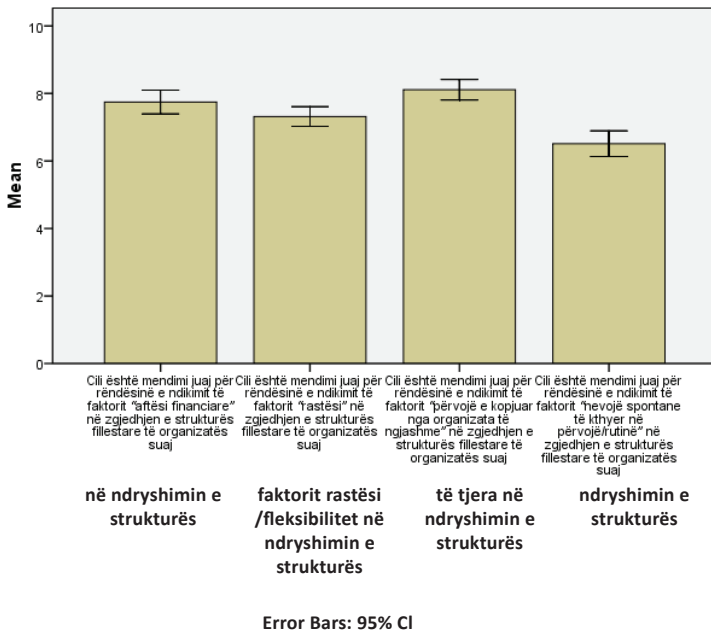
Nga matrica e korrelacioneve (tabela më sipër), duket se çdo njëri prej variablave nuk ka ndikim të

rëndësishëm mbi të tjerët, prandaj duhet të analizojmë rëndësinë e secilit prej faktorëve.

Për këtë, ndërtojmë së pari grafikun me shirita të mesatareve dhe intervaleve të besimit, 95% dhe shohim cili është më i rëndësishëm (grafiku më poshtë).

Nga grafiku nuk duket qartë se cili është variabli që ndikon dukshëm më tepër se të tjerët Përvoja e kopjuar nga organizata të ngjashme (P 14.3) apo aftësia financiare (P 14.1) , pastaj faktori i rastësisë/ fleksibilitetit (P_14.2) e në fund nevoja spontane e kthyer në rutinë (P_14.4), prandaj kërkojnë një analizë më të hollësishme të tyre.

Për këtë kryejmë krahasimin e mesatareve të tyre me anë të Paired-Samples t Test.



Ndërtuam grafikun e gabimeve (me intervalet e besimit 95%) të 4 faktorëve (grafiku më sipër).

| Paired Samples Statistics | | | | | |
|---------------------------|---|------|-----|----------------|-----------------|
| | | Mean | N | Std. Deviation | Std. Error Mean |
| Pair 1 | Cili është mendimi juaj për rëndësinë e ndikimit të faktorit "aftësi financiare" në ndryshimin strukturës së organizatës suaj. | 7.74 | 200 | 2.540 | .180 |
| | Cili është mendimi juaj për rëndësinë e ndikimit të faktorit "përvojë e kopjuar nga organizata të ngjashme" në ndryshimin strukturës së organizatës suaj. | 8.11 | 200 | 2.189 | .155 |

Paired Samples Correlations

| | | N | Correlation | Sig. |
|--------|---|-----|-------------|------|
| Pair 1 | Cili është mendimi juaj për rëndësinë e ndikimit të faktorit "aftësi financiare" në ndryshimin strukturës së organizatës suaj. | 200 | -.455 | .000 |
| | Cili është mendimi juaj për rëndësinë e ndikimit të faktorit "përvojë e kopjuar nga organizata të ngjashme" në ndryshimin strukturës së organizatës suaj. | | | |

Paired Samples Test

| | Paired Differences | | | | | t | df | Sig. (2-tailed) |
|--|--------------------|----------------|-----------------|---|-------|--------|-----|--------------------|
| | Mean | Std. Deviation | Std. Error Mean | 95% Confidence Interval of the Difference | | | | |
| | | | | Lower | Upper | | | |
| Pair 1 faktori "aftësi financiare" faktori "përvojë e kopjuar nga organizata të ngjashme | -.365 | 4.038 | .286 | -.928 | .198 | -1.278 | 199 | .203 |

Nga Tabela e parë vëmë re se ato kanë mesataret përkatësisht 7.74 dhe 8.11 dhe shmangie standarde përkatësisht 2.54 dhe 2.19 me gabim standard mesatar përkatësisht 0.180 dhe 0.155.

Nga Tabela e dytë vëmë re se ato kanë korrelacionin -0.455 dhe sinjifikancën 0.000 që do të thotë se nuk janë shumë të lidhura (korreluara).

Nga tabela e tretë vëmë re se Mesatarja/Mean = -0.365, $t = -1.278$ dhe $p = 0.203 > 0.005$.

Probabiliteti i dyanshëm për vlerësimin e aftësisë financiare në përcaktimin e strukturës fillestare (P_14.1) është shumë i lartë ($p = .203$) dhe në të vërtetë ai na tregon se ka 20.3% shanse që një vlerë e t të mund të jetë e madhe nëse është e vërtetë hipoteza zero, prandaj, kjo t nuk është e rëndësishme sepse është më e madhe se .05. Fakti që vlera t është numër negativ na tregon se kushti i parë (aftësisë financiare në ndryshimin e strukturës (P_14.1) e ka mesataren më të vogël se e dyta (përvoja e e kopjuar nga organizatat e ngjashme në ndryshimin e strukturës (P_19.3) dhe kështu P_14.3 nuk na bind për vlerësim më të lartë se P_14.1. Prandaj, nuk mund të nxjerrim përfundimi se pyetja mbi rëndësinë e faktorit aftësi financiare (P_14.3) nuk jep një vlerësim

me sinjifikancë më të madhe se sa ajo mbi rëndësinë e aftësisë financiare në ndryshimin e strukturës fillestare (P_14.1), $t = -1.278$ dhe $p = 0.203 > 0.005$. Ky rezultat u parashikuar nga grafiku me shirita për gabimin.

Tani kalojmë në krahasimin e mesatareve të P_14.3 dhe P_14.2 me anë të Paired-Samples t Test.

Paired Samples Statistics

| | | Mean | N | Std. Deviation | Std. Error Mean |
|--------|--|------|-----|----------------|-----------------|
| Pair 1 | faktori "përvojë e kopjuar nga organizata të ngjashme" (P_14.3) | 8.11 | 200 | 2.189 | .155 |
| | faktori "rastësi/fleksibilitet" në ndryshimin strukturës së organizatës suaj. (P_14.2) | 7.32 | 200 | 2.092 | .148 |

Paired Samples Correlations

| | | N | Correlation | Sig. |
|--------|---|-----|-------------|------|
| Pair 1 | faktori "përvojë e kopjuar nga organizata të ngjashme" (P_14.3) faktori "rastësi/fleksibilitet" në ndryshimin strukturës së organizatës suaj. | 200 | .093 | .189 |

Paired Samples Test

| | | Paired Differences | | | | | t | df | Sig. (2-tailed) |
|--------|--|--------------------|----------------|-----------------|---|-------|-------|-----|-----------------|
| | | Mean | Std. Deviation | Std. Error Mean | 95% Confidence Interval of the Difference | | | | |
| | | | | | Loëer | Upper | | | |
| Pair 1 | faktori "përvojë e kopjuar nga organizata të ngjashme (P_14.3) - faktori rastësi/fleksibilitet" (P_14.2) | .795 | 2.883 | .204 | .393 | 1.197 | 3.899 | 199 | .000 |

Nga Tabela e parë vëmë re se ato kanë mesataret përkatësisht 8.11 dhe 7.32 dhe shmangien standarde përkatësisht 2.189 dhe 2.092 me gabim standard mesatar përkatësisht 0.155 dhe 0.148.

Nga Tabela e dytë vëmë re se ato kanë korrelacionin 0.093 dhe sinjifikancën 0.189 që do të thotë se nuk janë të lidhura (korreluara).

Nga tabela e tretë vëmë re se Mesatarja/Mean = 0.795, $t = 3.899$ dhe $p = 0.000 < 0.005$.

Probabiliteti i dyanshëm për vlerësimin e faktorit "përvojë e kopjuar nga organizata të ngjashme" (P_14.3) është shumë i ulët ($p = .000$) dhe në të vërtetë ai na tregon se nuk ka aspak shanse që një vlerë e t të mund të jetë e madhe nëse është e vërtetë hipoteza zero, prandaj, kjo t është e rëndësishme sepse është më e vogël se 0.05. Fakti që vlera t është numër pozitiv na tregon se kushti i parë (vlerësimin e faktorit "përvojë e kopjuar nga organizata të ngjashme" (P_14.3) e ka mesataren më të madhe se e dyta (faktorit "rastësi/fleksibilitet" (P_14.2) dhe kështu P_14.3 na bind për vlerësim më të lartë se P_14.2. Prandaj, mund të nxjerrim përfundimin se pyetja mbi rëndësinë e faktorit "përvojë e kopjuar nga organizata të ngjashme" (P_14.3) jep një vlerësim me sinjifikancë më të madhe se sa ajo mbi rëndësinë e vlerësimit të faktorit "rastësi/fleksibilitet" (P_14.2), $t = 3.899$ dhe $p = 0.000 < 0.005$.

Tani kalojmë në krahasimin e mesatareve të P_14.2 dhe P_14.4 me anë të Paired-Samples t Test.

| Paired Samples Statistics | | | | | |
|---------------------------|--|------|-----|----------------|-----------------|
| | | Mean | N | Std. Deviation | Std. Error Mean |
| Pair 1 | Rëndësia e ndikimit të faktorit "rastësi/fleksibilitet" (P_14.2) | 7.32 | 200 | 2.092 | .148 |
| | Rëndësia e ndikimit të faktorit "nevojë spontane të kthyer në përvojë/rutinë" (P_14.4) | 6.51 | 200 | 2.731 | .193 |

| Paired Samples Correlations | | | | |
|-----------------------------|--|-----|-------------|------|
| | | N | Correlation | Sig. |
| Pair 1 | Rëndësia e ndikimit të faktorit "rastësi/fleksibilitet" (P_14.2) Rëndësia e ndikimit të faktorit "nevojë spontane të kthyer në përvojë/rutinë" (P_14.4) | 200 | -.046 | .519 |

| Paired Samples Test | | | | | | | | | |
|---------------------|---|--------------------|----------------|-----------------|---|-------|-------|-----|-----------------|
| | | Paired Differences | | | | | t | df | Sig. (2-tailed) |
| | | Mean | Std. Deviation | Std. Error Mean | 95% Confidence Interval of the Difference | | | | |
| | | | | | Lower | Upper | | | |
| Pair 1 | Rëndësia e ndikimit të faktorit "rastësi/fleksibilitet" (P_14.2) - Rëndësia e ndikimit të faktorit "nevojë spontane të kthyer në përvojë/rutinë" (P_14.4) | .805 | 3.516 | .249 | .315 | 1.295 | 3.238 | 199 | .001 |

Nga Tabela e parë vëmë re se ato kanë mesataret përkatësisht 7.32 dhe 6.51 dhe shmangien standarde

përkatësisht 2.092 dhe 2.731 me gabim standard mesatar përkatësisht 0.148 dhe 0.193.

Nga Tabela e dytë vëmë re se ato kanë korrelacionin -0.046 dhe sinjifikancën 0.519 që do të thotë se nuk janë të lidhura (korreluara).

Nga tabela e tretë vëmë re se Mesatarja/Mean = 0.805, $t = 3.238$ dhe $p = 0.001 < 0.005$.

Probabiliteti i dyanshëm për vlerësimin e faktorit "rastësi" (P_14.2) është shumë i ulët ($p = .001$) dhe në të vërtetë ai na tregon se ka vetëm 0.1% shanse që një vlerë e t të mund të jetë e madhe nëse është e vërtetë hipoteza zero, prandaj, kjo t është e rëndësishme sepse është më e vogël se 0.05. Fakti që vlera t është numër pozitiv na tregon se kushti i parë (vlerësimin e faktorit "rastësi" (P_14.2) e ka mesataren më të madhe se e dyta (faktori "nevojë spontane" (P_14.4) dhe kështu P_14.2 na bind për vlerësim më të lartë se P_14.4. Prandaj, mund të nxjerrim përfundimi se pyetja mbi rëndësinë e faktorit "rastësi" (P_14.2) jep një vlerësim me sinjifikancë më të madhe se sa ajo mbi rëndësinë e vlerësimit të faktorit "nevojë spontane e kthyer në përvojë" (P_14.4), $t = 3.238$ dhe $p = 0.001 < 0.005$.

Në këtë analizë ju dha përgjigje pyetjes kërkimore që ngre studimi dhe u vërtetua njëra prej dy hipotezave të parashtruar në të.

Kjo analizë faktoriale (faktori principal) përmes krahasimit hap pas hapi të mesatareve për rëndësinë e secilit dimension strukturor të listuar nga pyetësorët, hedh poshtë hipotezën H01 dhe vërteton hipotezën H02 dhe hipotezën H03, duke evidentuar "përvojën e të tjerëve" si faktor kryesor, të ndjekur nga "aftësia financiare"

dhe listuar edhe "*fleksibilitetin*" një prej faktorëve, duke na treguar kështu se vendimmarrja e disa organizatave të biznesit në Shqipëri për ndryshimin e strukturës në kushtet e situatave kritike, në rastin konkret krijuar nga COVID 19, nuk impaktohet direkt prej faktorëve /dimensioneve strukturorë, të artikuluar nga teoria organizative e projektimit organizativ, por nga faktorë të tjerë dhe se forma të reja strukturash organizative fleksibël janë duke u zhvilluar në Shqipëri.

Përfundime

Disa përfundime me interes që dalin nga studimi pasi ju dha përgjigje pyetjes kërkimore dhe u vërteua një prej hipotezave të tij do ishin :

Përfundim 1. Organizatat e biznesit në Shqipëri udhëhiqen pak ose në mënyrë indirekte nga kontributet teorike shkencore në projektimin organizativ dhe ndryshimin e strukturës.

Përfundim 2. Studimi dhe analiza faktoriale ku ai u bazua, tregoi se faktorët kryesorë që ndikojnë vendimmarrjen e organizatave të biznesit në Shqipëri për ndryshimin e strukturës *nuk janë* ato të artikuluar nga teoria organizative e projektimit organizativ, por faktorë të tjerë sidomos, ata të lidhur me *përvojën e të tjerëve* " i evidentuar si faktor kryesor, ndjekur nga *aftësia financiare*.

Përfundim 3. Duke qenë se dimensionet strukturorë nuk i udhëheqin organizatat e biznesit në Shqipëri në vendimmarrjen e tyre në ndryshimin e strukturës, faktorët kryesorë që ndikojnë vendimmarrjen e tyre për këtë, lidhen më tepër me sfidat që ata përballin sesa bazuar shkencërisht.

Përfundim 4. Me interes është fakti që *"fleksibiliteti"* i listuar nga të anketuarit, e që teorikisht përbën një faktor strukturor teorik, në këtë analizë rezulton të jetë i artikuluar konsiderueshëm pothuaj i njëjlojtë për nga rëndësia e ndikimit tek projektimi organizativ. Ky rezultat e çon autoren në forcimin e opinionit të njërës prej hipotezave tek se forma të reja strukturash organizative fleksibël, në përgjigje të sfidave që ata përballin, janë duke u zhvilluar në disa organizata biznesi në Shqipëri. Ky rezultat për autoren e këtij studimi është i lidhur me faktin se organizatat, gjithsesi në mënyrë indirekte, i zbatojnë referencat teorike dhe zgjedhin intuitivisht të ndjekin konkurrencën dhe përvojat e tjera, mbase meqë sfidat e situatave kritike që ato përballin sot si psh COVID-19, diktojnë shumë më tepër dhe më fort, sesa faktorët kryesorë që teorikisht duhet të ndikonin në mënyrë direkte vendimarrjen e tyre duke i udhëhequr më shkencërisht, në zgjedhjen dhe ndryshimin e strukturës.

Referenca

- Richard M. Burton, Børge Obel, and Gerardine DeSanctis *Organizational Design: A Step-by-Step Approach*, Cambridge University Press, 2011
- Robbins, Stephen P., *Organization Theory: Structure, Design and Applications*, Prentice Hall International Editions, Neē Jersey, 1990.
- Robbins, Stephen P., *Organization Theory: Structure, Design, And Applications*, 3/E Organization Theory: Structure, Design, And Applications, 3/E Pearson Education (2009)
- Alvin Toffler, *The Third Wave*, New York : Bantam Books, 1981
- Zachry, M. & Thralls, C. (Eds.), *Communicative practices in workplaces and the professions: Cultural perspectives on the regulation of discourse and organizations*. Amityville, NY: Baywood Publishing, 2007.
- Jay Galbraith Diane, Doēney Amy & Kates Designing Dynamic Organizations: A Hands-on Guide for Leaders at All Levels 2001.
- Evan Leybourn, *Directing the Agile Organization: A Lean Approach to Business Management It Governance* publishing UK 2013
- Designing your organization: using the star model to solve 5 critical design challenges/ Amy Kates, Jay R. Galbraith, John Eiley & Sons, Inc 2007
- A Kates and J.R. Galbraith, Robin Smith, *Chemical Process: Design and Integration*, John Wiley & Sons, Inc, 2000-2015
- Huber G.P. *Use of the theory on organizational design*. 2009 USA Springer
- Teece, D. J. (2007), Explicating dynamic capabilities: the nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance. *Strat. Mgmt. J.*, 28: 1319-1350.
- The Conflict Between Contingency And Institutional Theories Of Organizational Design Lex Donaldson "Designing Organizations 21st Century Approaches" fq 4
- Richard L. Darf & Ann Armstrong *Organizational theory design: Nelson* 2012

- Tiessen, P. and J. H. Waterhouse. *Towards a descriptive theory of management accounting*. *Accounting, Organizations and Society* 1983 .fq 251-267.
- P.G Aquinas, *Organization Structure and Design: Applications & Challenges*
- Ann. L .Cunliffe and Teta Luhman, *Key Concepts in Organization Theory*. SAGE Publications Ltd 2012
- Richard S. Blackburn *The Academy of Management Review* Vol. 7, No. 1 (Jan., 1982), fq. 59-66
- Tobias Weigl :*Strategy, Structure and Performance in a Transition Economy: An Institutional Perspective on Configurations in Russia*, Verlag 2008.



MSc. Flutura SHABANI

Departamenti i së Drejtës Private. Fakulteti i Drejtësisë.

Pedagoge - Kolegji Universitar "Wisdom"

e-mail: flutura.shabani@wisdom.edu.al

flutura.shabani@yahoo.com



Dr. Edit BREGU

Zo. Dekane Fakulteti i Drejtësisë,

Pedagoge - Kryetare NjSBC- Kolegji Universitar "Wisdom"

e-mail: edit.bregu@wisdom.edu.al

edit_kane@yahoo.com

**E DREJTA PËR JETËN NË SHQIPËRI
DHE JURISPRUDENCA E GJYKATËS
EVROPIANE
MBROJTA JURIDIKE E SË DREJTËS
PËR JETËN**

Abstrakt

Jeta në aspektin juridik si e drejtë themelore e individit. E drejta e jetës është e drejtë themelore që mbrohet me kushtetutë, pikërisht neni 21 i saj që parashikon se: "jeta e personit mbrohet me ligj". Duke e çmuar jetën njerëzore si një vlerë kushtetuese, kjo dispozitë e mbron atë në mënyrë të drejtpërdrejtë. Heqja e dënimit me vdekje reflekton një angazhim të qartë të shtetit për tu bërë pjesë e një bashkësie vlerash shoqërore dhe për të refuzuar cdo marje të jetës të sponsorizuar nga shteti. Shkrimtari i famshëm francez *albert kamy* pat shkruar: "*në evropën e bashkuar të së nesërme, heqja solemne e dënimit me vdekje duhet të jetë nëni i parë i kodit evropian tek i cili i kemi sytë të gjithë... As në zemrat e individëve, as në zakonet e shoqërisë nuk do të ketë paqe të qëndrueshme për aq kohë sa vdekja nuk do të nxirret jashtë ligjit.*". Shqipëria është ndarë ligjërisht nga dënimi me vdekje duke zbatuar parimim evropian të demokracisë. Çdo vend ka historine e tij deri ne arrijten e këtij evenimenti.

Fjalë kyçe: Drejta e Jetës, Konventa Evropiane, Këshilli i Evropës, Gjykata Kushtetuese, Protokolli Nr. 6 i Konventes Evropiane për të Drejtat e Njeriut.

Abstract

Life in legal terms as a fundamental right of the individual. The right to life is a fundamental right protected by the constitution, namely Article 21 which provides that: "a person's life is protected by law". By valuing human life as a constitutional value, this provision directly protects it. The abolition of the death penalty reflects a clear commitment of the state to become part of a community of social values and to reject any state-sponsored take of life. The famous French writer *Albert Kamy* wrote: "In the united

Europe of tomorrow, the solemn abolition of the death penalty should be the first article of the European code in which we all have our eyes ... Not even in the hearts of individuals "Nor will there be lasting peace in the customs of society as long as death is not outlawed." Albania is legally separated from the death penalty by applying the European principle of democracy. Each country has its own history until the arrival of this event.

***Keywords:** Right to Life, European Convention, Council of Europe, Constitutional Court, Protocol no. 6 of the European Convention on Human Rights.*

Hyrje

Jeta është gjëja më e çmuar që mund t'i jepet një personi. Rendet juridike të shteteve të ndryshme kanë mbrojtur jetën e individit me anë të normave dhe instituteve të posaçme duke konsideruar çdo aspekt të kësaj të drejte, e cila ka natyrë universale, të pandashme, dhe absolute dhe të pashmangshme qoftë edhe në kohë lufte apo emergjence apo gjendje të jashtëzakonshme për kombin, të vetme kufizime lejohen vetëm për mbrojtjen e një jete tjetër të vënë në rrezik serioz. E drejta e jetës është tërësia e të gjitha mundësive që përbëjnë dhe lejojnë ekzistencën e një individi në shoqëri. E drejta e për jetën mund të cilësohet si e drejta supreme më themelore e një qenieje njerëzore, prej nga mund të vijnë të gjitha të drejtat e tjera të njeriut. Nga ky përkufizim kuptohet lehtë se çdo veprim që ndikon në mënyrë të drejtpërdrejtë ose të tërthortë mbi mundësitë që lejojnë ekzistencën e një qenieje njerëzore, apo mos vazhdimin e saj, do të përbëjnë një cënim të së drejtës për jetën, pra të së drejtës për të jetuar. Megjithëse vëmendja e shoqërisë për jetën ka filluar që në kohëra shumë të lashta, problematikat

që lidhen me të drejtën e jetës, akoma sot vazhdojnë të mbeten në diskutim dhe aktuale. Mjafton të kujtojmë debatin rreth dënimit me vdekje, i cili akoma vazhdon të zbatohet në disa vende, apo debatin mbi abortin, ose eutanazisë, etj., për të kuptuar rëndësinë dhe vëmendjen që i kushtohet së drejtës së jetës në shoqëritë moderne. Në Deklaratën Universale të së Drejtave të Njeriut thuhet në mënyrë të shprehur se: "*çdokush ka të drejtën e jetës*". Dikur dënimi me vdekje praktikohet në shumicën e vendeve në botë dhe ende nuk është hequr në shumë shtete, ndërmjet të cilave në Japoni dhe SHBA. Ai ka qenë kurdoherë një çështje emocionale, sidomos në momentet pas vrasjeve të shëmtuara ose sulmeve terroriste. Shumë njerëz e përkrahin dënimin me vdekje, duke argumentuar se një person që ka kryer një akt mizor meriton vdekjen. Sidoqoftë, dënimi me vdekje as nuk e pengon krimin dhe as nuk ndihmon viktimat. Një studim i OKB i persëritur në vitin 1996 arrin në përfundimin se nuk ekziston asnjë provë që ekzekutimet kanë një efekt më të madh parandalues për krimet sesa burgimi i përjetshëm. Sipas Bashkimit Amerikan të Lirive Qytetare, shtetet amerikane ku dënimi me vdekje është ende i lejuar me ligj nuk kanë nje tregues më të ulët të krimeve ose vrasjeve sesa shtetet, që nuk kanë ligje të tilla. Këshilli i Europës u krijua për të bashkuar Europën rreth parimeve të përbashkëta të shtetit të së drejtës, respektimit të të drejtave të njeriut dhe demokracisë. Konventa Europiane për Të Drejtat e Njeriut, e miratuar në vitin 1950, përcakton se jeta e gjithkujt duhet të mbrohet me ligj dhe askush nuk duhet të privohet nga jeta. Gjithsesi, Konventa e lejonte zbatimin e dënimit me vdekje kur ky parashikohej nga ligji. Në vitin 1989, heqja e dënimit me vdekje u kthye në një kusht për anëtarësimin e shteteve të reja. Në vitin 2002, Këshilli ndërmori një tjetër hap të rëndësishëm për të ndaluar dënimin me vdekje në të gjitha rrethanat me miratimin e Protokollit Nr. 13 të Konventës Europiane për të Drejtat e

Njeriut, i cili kërkon heqjen e plotë të ndëshkimit kapital - madje dhe për akte të kryera në kohë lufte. Asambleja Parlamentare tani dëshiron të shtrijë ndalimin e dënimit me vdekje dhe në shtete që gëzojnë statusin e vëzhguesit pranë Këshillit të Europës, ndërmjet të cilave Japonia dhe SHBA. Në shtator 2007 gjate sesionit të saj të 62-të, Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara miratoi një rezolutë e cila bën thirrje për vendosjen e një moratoriumi mbarëbotëror për ekzekutimet. Miratimi i rezolutës shënon një moment historik drejt heqjes së dënimit me vdekje në mbarë botën. Sipas Amnesty International, 130 vende e kanë hequr dënimin me vdekje.

E drejta për jetën në Shqipëri dhe jurisprudenca e Gjykatës Evropiane

Në Shqipëri, ashtu si edhe në çdo vend tjetër e drejta për jetën zë një vend të posaçëm në gjirin e së drejtave që mbrohen dhe që u njihen të gjitha qenieve njerëzore pa asnjë përjashtim. Përgjithësisht është e njohur karakteristika e popullit shqiptar për respektimin e jetës dhe vlerësimi i saj, si një ndër gjërat më të shtrenjta që i jepet individit.

Ligji më i lartë në Republikën e Shqipërisë, Kushtetuta shqiptare e vitit 1998, ka parashikuar ndër parimet themelore të saj të drejtat e njeriut, përfshirë edhe jeta, përbëjnë bazat e shtetit shqiptar.

E drejta për jetën renditet e para sepse është e drejtë e njeriut më themelore nga të gjitha: nëse ndokush do të privohet arbitrarisht nga e drejta e tij për jetën, të gjitha të drejtat e tjera bëhen jo reale. Natyra themelore e kësaj të drejte është e qartë edhe nga fakti se nuk është e "derogueshme": nuk mund të mohohet edhe në kohe lufte apo emergjence tjetër publike që është kërkencuese për jetën.

E drejta e parë substantive e shpallur nga Konventa

Evropiane për të drejtat e Njeriut¹⁾, është e drejta për jetën, e parashikuar në nenin 2 që parashikon se:

1. E drejta e cdo njeriu për jetën mbrohet me ligj. Askujt nuk mund t'i privohet qëllimisht jeta, me përjashtim të rastit, kur zbatohet një vendim me vdekje i dhënë nga një gjykatë, kur krimi ndëshkohet me këtë dënim nga ligji.
2. Jeta nuk konsiderohet e privuar në kundërshtim me këtë nen në rastet kur ky privim vjen nga përdorimi i forcës, i bërë absolutisht i domosdoshëm.
 - a. Në mbrojtje të cdo personi nga dhuna e paligjshme;
 - b. Për të kryer një arrestim të ligjshëm ose për të penguar arratisjen e një personi të cilit i është hequr lirija ligjërisht;
 - c. Për të kundërshtuar, në përputhje me ligjin, një trazirë ose kryengritje.

Me ligjin nr. 7959 datë 11.07.1995 Kuvendi i Shqipërisë ka vendosur Aderimin e Republikës së Shqipërisë në statusin e Këshillit të Evropës. Aderimi i saj me të drejta të plota përfaqësimi në këtë Këshill, Republika e Shqipërisë e realizoi krahas zhvillimeve të karakterit politik, ekonomik, social dhe juridik që ka arritur me kalimin gradual drejt një shoqërie të lirë dhe demokratike, por edhe kundrejt disa angazhimeve dhe detyrimeve të karakterit juridik ndërkombëtar, të cilat ajo i ka marrë përsipër për ti përmbushur brenda disa afateve të caktuara, në bazë të rezolutës nr. 189 të vitit 1995 të miratuara nga Asambleja Parlamentare e Këshillit të Europës, e shoqëruar me vendimin e Këshillit të Ministrave nr. 95 datë 10 korrik 1995, akte të cilat sipas Statutit të Këshillit të Europës dhe Konventës Evropiane të Drejtave të Njeriut, janë të detyrueshme për t'u zbatuar.

1) Konventa e të drejtave të njeriut

Republika e Shqipërisë sipas këtyre angazhimeve ndërkombëtare detyrohej që të ratifikonte Konventën Evropiane të të drejtave të Njeriut së bashku me Protokollin nr. 1,2,4,7 dhe 11 të saj brenda afatit prej një viti, si dhe nënshkruante, ratifikonte dhe zbatonte Protokollin nr. 6 të kësaj Konvente, lidhur me heqjen e dënimit me vdekje, në kohë paqeje, brenda një afati prej tre vjetësh, nga koha e pranimit të saj në Këshillin e Evropës, duke zbatuar një memorandum mbi ekzekutimin deri në heqjen e dënimit me vdekje. Në zbatim të Konventës dhe të Kushtetutës së Republikës Gjykata Kushtetuese ²⁾me vendimin e saj nr.65 datë 10.12.1999 ka shfuqizuar të gjitha dispozitat e Kodit Penal që parashikojnë dënimin me vdekje. I analizuar sipas frymës së Kushtetutës dhe të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, dënimi me vdekje është i papajtueshëm me thelbin e këtyre të drejtave dhe lirive. Ai është një mohim i të drejtës për jetën dhe në vetvete përbën një dënim çnjerëzor e mizor, që shteti e realizon nëpërmjet pushtetit të tij gjyqësor. Dënimi kapital nuk lidhet me kufizimin, por me eliminimin përfundimisht të subjektit nga shoqëria. Ai është pikërisht një mënyrë e privimit të jetës së personit, i cili në këtë rast ka vetë shtetin si ekzekutor. Dënimi me vdekje nuk i përgjigjet as qëllimit të dënimit penal, i cili përfshin shumë momente të rëndësishme që përgjithësisht ndikojnë tek i dënuari, siç janë riedukimi, izolimi, përpjekja për integrimin e tij në shoqëri etj. Masat e tjera penale që përmban Kodi Penal, duke filluar nga gjoba, burgimi deri në 25 vjet, apo burgimi i përjetshëm, si një alternativë e dënimit me vdekje, janë plotësisht të mjaftueshme, të cilat jo vetëm që përmbushin më mirë qëllimet e dënimit penal, por kur ato zbatohen me rigorozitet nga organet gjyqësore, ushtrojnë ndikimin e padiskutueshëm për ndëshkimin e fajtorëve dhe për një

2) Vendimi nr. 65 i Gjykatës Kushtetuese

luftë efektive kundër kriminalitetit. Ekzistenca e kriminalitetit në këtë shkallë që është sot, si dhe lufta për pakësimin e vazhdueshëm të tij, nuk janë të lidhura në mënyrë të pandashme me prezencën e dënimit me vdekje, se sa me faktin e dobësive që vërehen ende në veprimtarinë e organeve përkatëse në aspektin e zbulimit të veprave penale, të kapjes dhe vënies përpara përgjegjësisë të autorëve, si dhe të aplikimit të dënimeve të përshtatëshme ndaj tyre. Shpesh herë presioni që bëhet për ruajtjen e dënimit me vdekje, përveç qëllimeve propogandistike, përdoret edhe si një justifikim për mbulimin e dobësive të organeve të specializuara dhe të punës së pamjaftueshme të shoqërisë për eliminimin e shkaqeve sociale të kriminalitetit. Të gjitha institucionet e shtetit shqiptar kanë detyrimin për të mbrojtur dhe respektuar të drejtat dhe liritë e njeriut. Gjatë zbatimit të funksioneve të tyre, këto institucione duhet të respektojnë të drejtat dhe liritë themelore të njeriut, duke përfshirë, pra, edhe të drejtën e jetës. Në kreun që i kushtohet të drejtave dhe lirive themelore të njeriut, Kushtetuta shqiptare i kushton një vëmendje të veçantë jetës së personit, e cila është e parashikuar nga neni 21 i Kushtetutës. Në formulimin e këtij neni: "Jeta e personit mbrohet me ligj", një interes të veçantë ka formulimi i fjalës "jetë", ku në ndryshim nga nenet e mëposhtëm, nuk është përdorur fjala 'e drejtë'. Ky aspekt nënvizon faktin se në të vërtetë, jeta është një koncept i përbërë si një tërësi të drejtash dhe interesash që i përket çdo individ si qenie njerëzore dhe që lidhet me mundësitë e tij për të bashkë-ekzistuar në shoqëri. Ky formulim shpreh qarte dhe në mënyrë të drejtpërdrejtë mbrojtjen e jetës së njeriut, e cila përbën një vlerë kushtetuese. E drejta për jetën paraqitet në Kushtetutë, si një vlerë, nga e cila burojnë të gjitha të drejtat e tjera. Parimet themelore të mbrojtjes së jetës gjejnë mbështetje të plotë në këto dispozita. Jeta është një e drejtë, atribut fundamental i

qënies njerëzore dhe kur kjo jete hiqet, apo merret në çfarëdo lloj mënyre, njeriu në të njëjtën kohë eliminohet si mbartës të drejtash dhe detyrimesh³⁾. Një element tjetër karakterizues i së drejtës së jetës, në Shqipëri, është edhe fakti që e drejta e jetës i përket në mënyrë të pakufizuar "çdo" qenieje njerëzore. Ky aspekt dallohet më mirë në aktet e së drejtës ndërkombëtare të cilët kanë parashikuar të drejtën e jetës. Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike i ratifikuar edhe nga Shqipëria, në nenin 6.1 të tij, parashikon në mënyrë të shprehur që: *"Çdo qenie njerëzore ka të drejtën e pandarë të jetës. Kjo e drejtë duhet të mbrohet me ligj. Asnjëri nuk mund të privohet arbitrarisht nga jeta."* Në mënyrë të ngjashme Konventa Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut, e ratifikuar nga Shqipëria, në nenin 2 të saj parashikon në mënyrë të shprehur që: *"Jeta e çdo njeriu për jetën mbrohet me ligj."* Në rendin juridik shqiptar e drejta e jetës, si e drejta më themelore e shtetit mbrohet nga Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë. Legjislacioni penal i Republikës së Shqipërisë ka për detyrë të mbrojtë të drejtat dhe liritë e njeriut, dhe veçanërisht jetën e njeriut. E drejta për jetën gjë mbrojtje si në rrafshin e brendshëm të rendit juridik shqiptarë ashtu edhe në rrafshin ndërkombëtar, ku Shqipëria ka ratifikuar një sërë traktatesh ndërkombëtarë që kanë vendosur për mbrojtjen e jetës dhe për heqjen e dënimit me vdekje si një veprim që cënon të drejtën për jetën. Kodi Penal shqiptar e fillon pjesën e tij të posaçme, pikërisht me mbrojtjen e jetës në aspekte të ndryshme dhe në nivele të ndryshme mbrojtjeje në varësi të situatave të ndryshme që ky Kod ka marrë në konsideratë. Kështu neni 73-75 i Kodit Penal⁴⁾, parashikojnë si vepër penale të ndëshkueshme

3) Shih, Sokol Sadushi, „Shteti dhe shoqëria civile në mbrojtje të së drejtës për jetën” mbajtur në Konferencën Kombëtare, Tiranë, më 12.12.2001.

4) Kodi Penal i R.SH

ashpërsisht me burgim krimet kundër njerëzimit, duke parashikuar përkatësisht gjenocidin, krimet kundër njerëzimit si dhe krimet e luftës. Një seksion i veçantë i Kodit Penal i dedikohet jetës së personit. Shtrirja e mbrojtjes së jetës në rendin juridik shqiptar nuk përfshin vetëm ato veprime a mos veprime që kanë çenuar jetën e individit, por ajo shkon edhe më gjerë pasi ndalon edhe ato veprime a mosveprime të cilat edhe pse nuk e kanë prekur jetën e personit e kanë vendosur ose mund ta vendosin seriozisht në rrezik atë. Kjo mbrojtje synon ruajtje e jetës si një të drejtë, shkelja e se cilës do të ishte fatale dhe pakthyeshme për personin që mban këtë të drejtë. Qëllimi kryesor i dispozitave të Kodit Penal, është ndëshkimi i atyre veprimeve dhe mosveprimeve që çënojnë jetën e personit, si dhe parandalimin e shtetasve që të shmangin kryerjen e veprimeve të ndëshkueshme penalisht që çënojnë jetën e personit. Detyrimi për të mbrojtur jetën e personit, ngarkon organet e policisë që të përdorin forcën e nevojshme për të mbrojtur jetën në rrezik në rrethana rreptësisht të përcaktuara. Neni 76-85 i Kodit Penal parashikojnë si vepër penale të ndëshkueshme ashpërsisht me burgim krimin e vrasjes me dashje, krimin e vrasjes me dashje të lidhur me një krim tjetër, krimin e vrasjes me paramendim, krimin e vrasjes në rrethana të tjera cilësuese, kundërvajtjen penale të vrasjes së foshnjës, krimin e vrasjes së kryer në gjendje të tronditjes së fortë psikike, veprën penale të vrasjes së kryer në kapërcim të kufijve të mbrojtjes së nevojshme, veprën penale të vrasjes së kryer nga pakujdesia etj. E drejta e jetës mbrohet edhe në kuadrin e ndëshkimit të terrorizmit, si një dukuri që mund të çënojë njëkohësisht shumë jetë njerëzish të pafajshëm. Është tepër për t'u theksuar se mbrojtja e jetës së individit në Shqipëri është shumë e gjerë, detyrimi për garantimin e jetës është jo vetëm mbi autoritetet shtetërore por edhe mbi privatët. E drejta e

jetës në Shqipëri fillon me mbrojtjen e jetës së embrionit që në bark të nënës. Ligji nr. 8045, datë 7.12.1995 "Për ndërprerjen e shtatzënisë", në nenin 1 të tij garanton respektimin e çdo qenie njerëzore që në fillim të jetës. Ky parim nuk shkelet, me përjashtim të rasteve kur është e domosdoshme dhe e përcaktuar në ligj. Po sipas këtij Ligji shtatzënia mund të ndërpritet për arsye shëndetësore brenda 22 javëve dhe për arsye psikosociale brenda 12 javëve të para të shtatzënisë. Pra pas këtyre afateve, çdo ndërprerje e shtatzënisë do të konsiderohet si cënim i së drejtës së jetës dhe si tillë, një veprim penalisht i dënueshëm. Gjithashtu masa të veçanta merren në Shqipëri mbi mënjanimin e vdekshmërisë foshnjore. Sipas Kodit Civil të Republikës së Shqipërisë, parashikohet nga neni 2 se: *"Zotësia juridike fillon me lindjen e personit gjallë dhe mbaron me vdekjen e tij"*, ndërsa për embrionin, i njëjti nen përcakton se: *"Kur fëmija lind i gjallë gëzon zotësi juridike që nga koha e zënies"*. Po kështu neni 320 i Kodit Civil shqiptar parashikon se *"Ka zotësi për të trashëguar personi që në kohën e çeljes së trashëgimisë është gjallë, ose është zënë para vdekjes së trashëgimlënësit dhe ka lindur i gjallë"*. Nga këto dispozita rrjedh se embrioni i pa-lindur gëzon disa të drejta por që këto i atribuohen me kusht që ai të ketë lindur i gjallë⁵⁾. Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut në një rast që i ishte paraqitur për shqyrtim, e ka lënë të hapur çështjen nëse embrioni i ishte i mbuluar nga e mbrojtja e nenit 2 të Konventës Evropiane. Gjykata ka vërejtur se disa të drejta i njihen embrionit në vende të ndryshme, në mënyrë të veçantë e drejta për të trashëguar⁶⁾. Gjykata Evropiane në një rast tjetër, lidhur me të drejtën e abortit, ka vendosur se e drejta për abort bën pjesë në ato kufizimet e nevojshme që mbrojnë jetën dhe

5) Kodi Civil i R.SH.

6) Shih, rastin Bruggeman and Scheuten kundër Gjermanisë (1977).

shëndetin e gruas në atë gjendje në krahasim me jetën e fetusit. Një aspekt tjetër i së drejtës për jetën është edhe mbrojtja e fëmijëve të mitur, ndaj të cilëve shteti ofron një mbrojtje të veçantë. Kodi i Familjes i Republikës së Shqipërisë, parashikon në nenin 3 të tij, detyrën e prindërve për t'u kujdesur për mirërritjen, zhvillimin, mirëqenien, edukimin dhe arsimimin e fëmijëve të lindur nga martesë ose jashtë martesë. Pra Kodi i Familjes rregullon kushtet thelbësore për ruajtjen e së drejtës së jetës për fëmijët. Në funksion të mbrojtjes së jetës, Kodi i Familjes parashikon të drejtën e ushqimit ndaj disa kategorive të rrezikuara të familjarëve (detyrimi për ushqimin neni 192-214 i Kodit të Familjes)⁷⁾. E drejta e jetës nuk i përket vetëm fëmijëve, të rinjve të bukur, apo vetëm njerëzve të shëndetshëm. Mbrojtja e të drejtës së jetës i garantohet edhe personave me probleme në shëndetin fizik, dhe atyre me probleme në shëndetin mendor. Ligji nr. 10138, datë 11.5.2009 "Për kujdesin shëndetësor", ka për qëllim mbrojtjen e jetës nëpërmjet mbrojtjes të shëndetit dhe promovimi i jetesës së shëndetshme të popullatës në Republikën e Shqipërisë, përmes veprimeve të organizuara, ndikimi i të cilave shpërndahet, në mënyrë të barabartë, në të gjitha grupet e popullatës. Po kështu sipas ligjit nr. 8092, datë 21.3.1996, "Për shëndetin mendor", ka për qëllim mbrojtjen e jetës nëpërmjet mbrojtjes të shëndetit mendor nga strukturat e administratës shtetërore dhe institucionet publike e private të caktuara për këtë qëllim. Kjo mbrojtje e shëndetit mendor realizohet nëpërmjet sigurimit të kujdesit shëndetësor dhe të një mjedisi social të përshtatshëm për të sëmurët mendorë, si dhe nëpërmjet ndjekjes së një politike parandaluese për mbrojtjen e shëndetit mendor. Jeta mbrohet edhe në mjediset e punës, sipas nenit 5, pika 21 të Ligjit nr. 10237, datë 18.2.2010, "Për sigurinë dhe shëndetin në punë", siguria dhe shëndeti në punë janë masat e marra,

7) Kodi i Familjes

që kanë si synim përmirësimin e kushteve gjatë procesit të punës, ruajtjen e jetës, integritetin e shëndetit, mbrojtjen fizike dhe psikike të punëmarrësve të tjerë.

Një aspekt tjetër i së drejtës për jetën është edhe heqja e dënimit me vdekje. Ky dënim në Shqipëri, është përdorur si mjet ndëshkimi shtetëror gjatë gjithë historisë së shtetit shqiptar, deri në vitin 1995. Dënimi me vdekje në legjislacionin penal shqiptar parashikohej në 31 nene të Kodit Penal të vitit 1952, në 33 nene në vitin 1977. Në Kodin Penal të vitit 1988 u pakësua dënimi me vdekje, në 11 nene. Në Kodin Penal të vitit 1993, dënimi aplikohet në 16 nene. Në vitin 1993, në Shqipëri, nga 250 deputete, 70 votuan pro heqjes së dënimit me vdekje, ndërsa 180 e tyre, votuan pro mbajtjes së tij⁸⁾. Metodatat e aplikimit të dënimit me vdekje në vendin tonë kanë qenë: me pushkatim dhe me varje në litar. Dënimi me vdekje nuk zbatohet ndaj të miturve, grave shtatzëna. Në vitin 1995, dënimi me vdekje nuk u zbatua. Shqipëria, gjithashtu zbatoi me korrektësi për tre vjet moratoriumin mbi ekzekutimet e dënimeve me vdekje, pasi nga viti 1995 nuk u ekzekutua asnjë person, ndaj të cilit ishte dhënë ky lloj dënimi. Në vitet 1996-1999, nga gjykatat shqiptare u dënuan me vdekje 17 persona për krime të rënda, por nga këta të dënuar, nuk është ekzekutuar asnjë. Gjykata Kushtetuese me Vendim Nr. 65 datë 10.12.1999 shpalli si antikushtetues dënimin me vdekje në kohe paqejë. Vendimi i Gjykatës Kushtetuese shfuqizoi si antikushtetuese të gjitha dispozitat në Kodin Penal dhe Kodin Penal Ushtarak që përmbanin dënimin me vdekje. Në nivel ndërkombëtar Shqipëria ka ratifikuar Protokollin e II-të të Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat e Civile dhe Politike, i cili parashikon suprimimin e dënimit me vdekje që jepet si ndëshkim për kryerjen e një krimi të rëndë. Shqipëria ka ratifikuar

8) Shih, Ismet Elezi, *Vështrim historiko-juridik i dënimit me vdekje në Shqipëri*, në Libri: *Heqja e dënimit me vdekje në Evropë Maj*, 1999, fq.186, paragrafi 5.

Protokollin nr. 13 të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, i cili në nenin 1 të tij parashikon se "Dënimi me vdekje hiqet. Askush nuk mund të dënohet me një dënim të tillë dhe as të ekzekutohet. Në mënyrë të ngjashme Shqipëria ka ratifikuar Protokollin nr. 6 të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, i cili ka parashikuar heqjen e dënimit me vdekje në kohë lufte. Me Ligjin nr. 9722 datë 30.4.2007, Kuvendi i Shqipërisë miratoi ndryshimet përkatëse të ligjit nr. 8003 datë 28.9.1995, Kodi Penal Ushtarak i Republikës së Shqipërisë, i ndryshuar, me anë të të cilave shfuqizonte dënimin me vdekje nga dispozitat e Kodit Penal Ushtarak, parashikuar në gjendje lufte apo gjendje të jashtëzakonshme, duke shënuar një progres në legjislacionin penal për heqjen e dënimit me vdekje në Shqipëri, në të gjitha rrethanat. Një aspekt tjetër i së drejtës për jetën është edhe mbrojtja e personave të parandaluar dhe të dënuar me burgim. Sipas ligjit nr. 8328, datë 16.4.1998, "Për të drejtat dhe trajtimin e të dënuarve me burgim"⁹⁾ të ndryshuar, ekzekutimi i dënimit me burgim bëhet duke respektuar dinjitetin e të dënuarit dhe përshkohet nga ndjenja njerëzore. ë dënuarve duhet t'u sigurohen kushte jetese të tilla që ulin në minimum efektet paragjyquese negative të burgimit dhe ndryshimet me jetën e shtetasve të tjerë. Sipas këtij ligji, në Shqipëri duhet të krijohen institucionet mjekësore të posaçme ose seksione të veçanta në burgje ose në spitale jashtë sistemit të burgjeve shërbejnë për mjekimin e të dënuarve të sëmurë ose me shqetësime mendore ose psikike. Për të dënuarit duhet të realizohet një trajtim që synon rehabilitimin social për integrimin e tyre në jetën shoqërore. Gjykata Evropiane për të drejtat e njeriut ka vendosur se kur gjendja shëndetësore e të ndaluarit është absolutisht e papërputhshme me burgimin, mund të jetë e nevojshme nxjerrja personit në kushte të caktuara¹⁰⁾, por gjithsesi sipas kësaj gjykate, Konventa

9) Ligji për trajnimin e të dënuarve dhe të burgosurve

10) Shih rastin *Papon k. Francës*, 2001

Evropiane nuk mund të interpretohet sikur parashikon një detyrim të përgjithshëm për lirimin e të burgosurve për arsye shëndetësore. Një aspekt tjetër i së drejtës për jetën është edhe mbrojtja e jetës në rast ekstradimi apo dëbimi. Sipas nenit 490 të Kodit të Procedurës Penale, një nga kushtet që përcaktojnë mosmiratimin e kërkesës për ekstradimit është parashikimi i dënimit me vdekje në shtetin që ka kërkuar ekstradimin. Po ashtu njëri nga kushtet për miratimin e kërkesës mbi ekstradimin, sipas nenit 32 të Ligjit nr. 10193, datë 3.12.2009, "Për marrëdhëniet juridiksionale me autoritetet e huaja në çështjet penale"¹¹⁾, përveç kushteve të parashikuara në Kodin Penal dhe në Kodin e Procedurës Penale, ekstradimi i një personi në drejtim të një shteti të huaj lejohet kur plotësohet edhe kushti i mëposhtëm sipas të cilit: shteti kërkues jep garanci që nuk do të japë një dënim me vdekje ose nëse e ka dhënë një dënim të tillë, nuk do ta ekzekutojë atë. Një aspekt tjetër i së drejtës për jetën, i cili po merr një rol të veçantë në shoqëritë demokratike të shekullit të XXI, është edhe e drejta për të pasur një jetesë dinjitoze, e cila nënkupton pasjen e mjeteve dhe mundësive për ruajtjen dhe vazhdimin e jetës, në këtë aspekt bëjnë garantimi i atyre mundësive materiale dhe jo materiale që lejojnë vazhdimin e jetës, si p.sh. e drejta për të pasur trajtim shëndetësor të përshtatshëm, e drejta për trajtim social në kushte nevojë, e drejta për banesë në kushte nevojë, e drejta për një ambient të pastër, e drejta për t'u mbrojtur nga lufta, etj. Denimi me vdekje është një shembull i skajshmëm torture, një formë ndeshkimi që dhunon të drejtat e njeriut. Ai përben, pra, një mënyrë të paligjshme denimi për ta përdorur një shtet¹²⁾. Kjo është një përmbledhje e shkurtër e cila është e mjaftueshme për të theksuar se denimi kapital është një mjet ndeshkimi shtetëror. Nuk ka prova bindëse

11) Ligji për marrëdhëniet Juridiksionale me autoritetet e huaja në fushën penale.

12) Roger Hood. , Libri: Heqja e dënimit me vdekje në Evropë Maj 1999,

qe tregojne se perqindja e vrasjeve eshte ne menyre te qendrueshme me e ulet kur denimi me vdekje eshte ne kodet dhe perforekohet me ekzekutime. Denimi me vdekje ben efektin e kunder t per nga mesazhi moral qe percon, sepse per ligj pikerisht ate sjellje, *vrasjen*, qe ligji kerkon ta shtype. Kjo eshte vecanerisht e vertete kur ata qe ekzekutohen shkaktojne keqardhje, aq me teper kur rastesisht ekzekutohen njerez te pafajshem , gje qe eshte rrjedhoje e pashmangshme e denimit kapital. Ai minon ligjshmerine dhe autoritetin moral te sistemit gjygsor ne teresi.

Konkluzion

E drejta për jetën është e drejta më themelore në shoqëritë moderne. Detyrimi për mbrojtjen dhe garantimin e saj bie mbi shtetet por edhe mbi privatët, të cilët duhet të sillen në mënyrë të atillë që të shmangin sa më shumë që të mundën veprimet që mund të përbëjnë cenim të së drejtës për jetën. E drejta për jetës, është një e drejtë e paralindur që nuk mund të preket në mënyrë absolute nga askush. Përmbajtja e së drejtës për jetën është shumë e gjerë, dhe përfshin një situatë të mbrojtur ku parashikohen të gjitha mundësitë që përbëjnë dhe lejojnë ekzistencën e një individi në shoqëri. Në garantimin e së drejtës së jetës, organet shtetërore kanë detyrime pozitive për marrjen e të gjithave masave të nevojshme për të lejuar gëzimin dhe vazhdimin e së drejtës për jetën. Një dukuri që bie ndesh me të drejtën e jetës në Shqipëri është edhe gjakmarrja, eliminimi i së cilës nuk kërkon vetën marrjen e masave ligjore për të ndëshkuar në mënyrë penale përkrahësit e kësaj dukurie, pasi kërkohet edhe marrja e masave konkrete nga ana e të gjithë organeve shtetërore sipas kompetencave që ata disponojnë.

BIBLIOGRAFIA

Burime Parësore

- Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut
- Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë.
- Konventa Europiane e të Drejtave të Njeriut.
- Protokolli Nr. 6 i Konventës për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore në lidhje me Shfuqizimin e Dënimit me Vdekje, STE 114, e 28 prillit 1983, hyri në fuqi që në 1 mars 1985.
- Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë.
- Ligji për përdorimin e armëve nr. 8290 dt 24.02.1998.
- Protokolli Nr.4 i Konventës Europiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut
- Protokolli Nr.6 i Konventës Europiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut
- Protokolli Nr.7 i Konventës Europiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut
- Protokolli Nr.12 i Konventës Europiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut
- Protokolli Nr.13 i Konventës Europiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut
- Protokolli Nr.14 i Konventës Europiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut 170 13. Protokolli Nr.15 i Konventës Europiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut
- Protokolli Nr.16 i Konventës Europiane për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut
- Ligji nr. 10107 date 30.03.2009 "Për kujdesin shëndetësor ne Republikën e Shqipërisë"
- Ligji nr. 10 339, datë 28.10.2010 "Për Aderimin e Republikës së Shqipërisë në Konventën për të drejtat e njeriut dhe Biomjeksinë". Kanuni I Lekë Dukagjinit , nenet 16 , 1183, 1181, 1194, 1195.
- Ligji per trajnimin e te denuarve dhe te burgosurve.
- Ligji per marrdheniet Juridiksionale me autoritetet e huaje ne fushen penale.
- Gazeta Zyrtare nr. 63. viti 1948.

Burime dytësore

- Dr. Prof. Ismet Elezi . *Zhvillimi historik I legjislacionit penal në Shqipëri.*
- Ismet Elezi: Veshtrim historiko juridik i denimit me vdekje ne shqiperi. Libri: *Heqja e denimit me vdekje ne evropë*, Botim i Keshillit te Evropes.
- Sokol Sadushi, (2001) "*Shteti dhe shoqëria civile ne mbrojtje te se drejtës për jetën*" mbajtur në Konferencën Kombëtare, Tiranë, me 12.12..
- Roger Hood. , (Maj 1999) Libri: *Heqja e dënimit me vdekje në Evropë*
- Eric Prokosch, (Maj 1999) *Heqja e denimit me vdekje ne Evropë, botimet e keshillit te evropes*
- A Brown, (2002). "What Can We Learn From the Pretty Cases?" *Human Rights & UKP* 3.3(8).
- A Meisel, (1995). *The Right to Die* (2 nd ed, vol 2), Wiley Law Pub, New York.
- AA. VV. (2005), *Diritto, L'universale, Costituzionalismo, Le Garzantine.*
- C Gaumer and P Griffith, (1998). "Whose Life is it Anyway? An Analysis and Commentary on the Emerging Law of Physician Assisted Suicide" *42 S D L Rev* 357; Bradbury.
- C. Casonato, (2009). *Introduzione al biodiritto. La bioetica nel diritto costituzionale comparato*, Torino.
- F. Sudre, (2005). *E drejta ndërkombëtare dhe europiane e të drejtave të njeriut*, Shtypi Universitar i Francës, Koleksioni E drejta themelore, botimi i 7-të.
- J-P. Marguenaud, *Gjykata Europiane e të Drejtave të Njeriut*, Dalloz, Paris koleks. Njohje e së drejtës, Botimi i 2-të.

Praktikë Gjyqsore

- Vendimi nr. 65 I Gjykates Kushtetuese.
- 47916/99, Vendimi mbi Pranueshmërinë i 6 majit 2003. Alex Menson dhe të Tjerë kundër Mbretërisë së Bashkuar, Kërkesa Nr.
- Irlanda kundër Mbretërisë së Bashkuar, vendimi i 18 janarit 1978, para. 161. Ağdaş kundër Turqisë, vendimi i 27 korrikut 2004.
- Ahmed kundër Austrisë, vendimi i 27 nëntorit 1996.
- Alex Menson dhe të Tjerë kundër Mbretërisë së Bashkuar.



Dr. Irna DOBI

*Fakulteti i Drejtësisë - Pedagoge
Kolegji Universitar "Wisdom"*

*e-mail: irna.dobi@wisdom.edu.al
peshkëpiairna@yahoo.com*



ADMINISTRIMI DHE FILOZOFLA E RE E DREJTIMIT TË SHKOLLËS

Abstrakti

Zhvillimi i vrullshëm i shoqërisë së sotme moderne, rritja cilësore dhe tepër e shpejtë e teknologjisë së informacionit dhe të komunikimit, ka sjellë një risi në procesin e mësimdhënies dhe në procesin e të nxënies në raport me dekadat e mëparshme dhe në këtë hulli një rol i drejtorit misionar dhe cilësor është përcaktues. Prandaj, në këtë parashtrësë do të jap një pasqyrë të koncepteve, pikëpamjeve dhe mendimeve që sot ekzistojnë mbi zhvillimin modern të shkollës në hapësirën evropiane dhe të rolit misionar e të rëndësishëm që luan menaxhimi bashkëkohor i institucionit të shkollës. Për këtë, do të ndalem në mënyrë sintetike rreth këtyre çështjeve: mendimet e pikëpamjet e ndryshme që ekzistojnë sot për teknologjinë e drejtimit të shkollës dhe planifikimin e procesit të mësimin, rolin e drejtorit të shkollës dhe marrëdhënia e tij. Gjithashtu, do të parashtrojnë kumtesën time edhe problematika që lidhen me këto drejtime si: Planifikimi i procesit të mësimin dhe zhvillimi i tij në kohën e sotme, shfrytëzimi i programit mësimor për të planifikuar mësimin, strategjitë themelore që përdor drejtimi i institucionit të shkollës për të realizuar objektivat shkollore dhe përcaktimi i objektivave të një ore mësimore etj.

***Fjalë kyçe:** Administrim, institucion shkollor, planifikim, filozofi drejtimi, etj.*

ADMINISTRATION AND THE NEW PHILOSOPHY OF SCHOOL MANAGEMENT

Abstract

The rapid development of today's modern society, the qualitative and very rapid growth of information and communication technology, has brought an innovation in the teaching and learning process in relation to previous decades and in this groove a role of the missionary and quality director is the determinant. Therefore, in this submission I will give an overview of the concepts, views and opinions that exist today on the modern development of the school in the European space and the missionary and important role played by the contemporary management of the school institution. For this, I will synthetically dwell on these issues: the different opinions and views that exist today about school management technology and the planning of the learning process, the role of the school principal and his relationship. Also, I will present in my paper the problems related to these directions such as: Planning the learning process and its development in the present time, using the curriculum to plan the lesson, the basic strategies used by the management of the school institution to achieve school objectives and setting the objectives of a lesson, etc.

***Keywords:** Administration, school institution, planning, management philosophy, etc.*

Hyrje

Mbi rolin dhe funksionin e drejtorit në shkollë e jashtë saj ka pasur vijimisht debate dhe diskutime të ndryshme nga optika e këndvështrime të ndryshme. Gjithmonë është shtruar çështja se cili quhet drejtues modern, cili quhet drejtues i suksesshëm, çfarë mishëron ai dhe si mund të bëhesh i tillë? Përsa kohë është e nevojshme të bëhesh?!... Këtyre pyetjeve do të përpiqemi t'u japim përgjigje duke u ndalur vijimisht tek teoria, por edhe tek praktika dhe përvoja evropiane kombëtare që ekziston. Do të theksonim që në fillim se përcaktimi i qartë, i kuptueshëm rreth misionit dhe përshkrimi i karakteristikave të drejtorit të suksesshëm ka qenë një nga detyrat e vështira dhe kjo për faktin se veprimtaria e drejtorit në kushtet e një shkolle bashkëkohore dhe me prurje globale e interaktive është komplekse e polifunksionale. Zhvillimi i vrullshëm i shoqërisë së sotme moderne, rritja cilësore dhe tepër e shpejtë e teknologjisë së informacionit dhe të komunikimit, ka sjellë risi në procesin e mësimdhënies dhe në procesin e të nxënies në raport me dekadat e mëparshme. Në këtë hulli, roli i drejtorit misionar dhe cilësor është përcaktues.

Kjo ka bërë të mundur që drejtimi në shkollë të çdo niveli e karakteri mos të jetë më burim informacioni në kuptimin e ngushtë të kësaj fjale, por të jetë tashmë një udhëheqës e organizator i procesit të mësimin, i procesit të të kuptuarit në të gjithë veprimtarinë komplekse që zhvillohet, programohet e realizohet në shkollën tonë në shekullin XXI.

Drejtimi të udhëheqë mësuesin e nxënësin apo edhe studentin, rektor/dekan/shkollë e lartë, në procesin e marrjes së informacionit dhe me ndihmën e tij ai të jetë i përgatitur e i aftë të shtjellojë e të zgjidhë çdo problematikë të komplikuar të jetës së tij. Drejtimi cilësor, vizionar dhe respektues i akteve nënligjore,

përshtat dhe organizon nevojat e tij në raport të drejtë me objektivat e me synimet e procesit mësimdhënës, mësimnxënës dhe edukues.

Mësimdhënia produktive dhe roli i drejtorit të shkollës

Drejtimi në shkollën e sotme bashkëkohore, sipas cilësisë së shkollës e natyrës së saj, ka në fokus edhe mësimdhënien produktive, ku janë përcaktuar nga studimet dhe anketimet e ndryshme disa karakteristika kryesore, të cilat kanë shpënë në një mësimdhënie produktive dhe këtu mund të përmendim konkretisht disa tashmë të njohura, të cilat janë produkt i punës cilësore të drejtimit në ekip strukturor të shkollës (Peshkëpia, V "Mbi administrimin e shkollës", Tiranë, 2014):

- Qartësia në drejtimin e shkollës e në mësimdhënie;
- Mjedisi shkollor, universitar dhe llojshmëria në mësimdhënie;
- Drejtimi modern dhe orientimi në detyrë;
- Përfshirja në procesin e të nxënësve nga studentët dhe nga nxënësit;
- Shkalla e suksesit të studentëve/nxënësve.

Nga sa parashtruam shtojmë pyetjen se sa dhe si është pasqyruar aftësia e drejtimit në bllok të shkollës, sa dhe si këto elementë merren në analizë dhe diskutohen në nivele të ndryshme të shkollës gjatë cikleve të ndryshme të studimit shkollor apo akademik.

Qartësia në mësimdhënie: Kjo karakteristikë ka të bëjë me qartësinë e paraqitjes së mësimin në klasë pra:

- a. I bëjnë çështjet mësimore të kuptueshme, integribile;
- b. Shtjellojnë qartë dhe në mënyrë analitike dhe enumerative konceptet dhe njohuritë shkencore;
- c. Të shprehurit, ligjërimi i tyre është i qartë, intonativ, kuptimisht i qartë dhe manifestojnë një raport të

drejtë midis mendimit dhe ligjërimit të folur, kanë njohuri të mira për gjuhën shqipe në përgjithësi dhe atë të huaj në rastet kur procesi mësimor kryhet në atë gjuhë.

Arsyet që kanë çuar në një ndryshim të tillë të rolit dhe të veprimtarisë së drejtimit në shkollë: Shkolla në rrjedhë të viteve në çdo kontekst historik, politik e social ka pësuar një ndryshim në formë e në brendi dhe është një institucion i organizuar i arsimit në cikle të ndryshme moshore e shkollore, në cikle të ndryshme studimi. (Aliçkaj, J " Drejtimi i shkollës-një art, drejtuesi një krijues). Ajo synon që t'i shërbejë shoqërisë, jo vetëm për të tashmen, por edhe për të ardhmen e në këtë mënyrë ajo i paraprin edhe ndryshimeve, i parashikon ato, bën prognoza dhe hedh diskutime e hipoteza për të gjithë të interesuarit.

Nga studimet e ndryshme është arritur në mendimin se nga shkolla sot nuk kërkohet vetëm riprodhimi apo zotërimi i informacionit, por duhet të aftësojë breznitë e reja me shprehitë dhe me prakticitetin për të kërkuar e për të zotëruar informacionin, për t'i bërë nxënësit të aftë që të operojnë e të zgjidhin problematika e tematika me informacionin e gjetur dhe të përvetësuar prej tyre e në këtë mes, roli dhe misioni i drejtimit të shkollës në bllok, ku secila strukturë shkollore apo akademike ka vendin dhe kontributin e vet, bëhet i vështirë, por edhe atribut i njerëzve cilësorë, të cilët përzgjidhen me standarde të larta dhe sipas kriterëve evropiane.

Drejtori, mësuesi dhe zgjidhja e problematikave. Gjatë veprimtarisë drejtuese në shkollë vijimisht lindin problematika të natyrave dhe të karaktereve të ndryshme (Kraja, M "Pedagogjia e zbatuar", Tiranë, 2009):

- mësimore
- edukative
- konfliktet midis nxënësve të ndryshëm
- raportet mësues/nxënës
- raportet drejtim/mësues
- raportet me komunitetin etj.

Dinamika e zhvillimit modern të shkollës, tashmë edhe në kuadër të integritimit sjell, bart me vete edhe vështirësi në procesin e drejtimit, konkretisht:

- të të mësuarit;
- të të kuptuarit e vetëdijshëm e logjik të njohurive shkencore;
- të teknikave të reja që lindin në procesin e komunikimit.

Pra, nga sa parashtruam më sipër arrijmë në këto përfundime:

- Të jesh variabël në transmetimin e njohurive shkencore, të jesh krijues dhe të përdorësh me frytshmëri metoda aktive, të ndryshme sipas kontekstit mjedisor dhe mësimor është një nga tiparet e drejtorit të suksesshëm e bashkëkohor;
- Kjo gjen vend në pyetësor, në mënyrën se si e krijojnë atë, se pyetjet që shtrohen a janë në funksion të synimeve, a rrokin ato thelbin e njohurive dhe a i nxitin ato nxënësit në procesin objekt-subjekt të të mësuarit në shkollë;
- A janë testet/pyetjet që adresohen tek studentët/nxënësit funksionale për ta bërë mësimin në segmentin kohor, kur drejtori/dekani/rektori realizon pyetjet më të efektshme dhe më produktive;
- Një element i vlerësueshëm për kuptimin e drejtë të rolit dhe detyrën në drejtimin e shkollës është edhe përdorimi i hapësirave fizike, i mundësive që krijojnë ato në bërjen e mësimin tërheqës e

produktiv, që ai mos të jetë i mërzitshëm dhe monoton, në krijimin e një raporti të drejtë dhe paneuropian pedagog/student, mësues/nxënës, dukuri e rëndësishme mësimore dhe akademike që do ta bënte më të efektshme përvetësimin e dijeve shkencore në mënyrë të vetëdijshme e logjike nga studentët dhe nga nxënësit.

Referencat:

- Aliçkaj, J " Drejtimi i shkollës-një art, drejtuesi një krijues", Tiranë, 2011.
- Peshkëpia, V "Mbi administrimin e shkollës", Tiranë, 2014.
- Kraja, M "Pedagogjia e zbatuar";Tiranë, 2009.
- Peshkëpia, V "Studime neuro-linguistike", Tiranë, 2018.



Dokt. Meri KRAJA
Fakulteti i Drejtësisë - Pedagoge
Kolegji Universitar "Wisdom"
e-mail: merikraja@yahoo.it



ENIGMA E PROCESIT TË GJENOCIDEVE

Abstrakt

Ky punim trajton një faqe të errët të historisë njerëzore, e shënuar në mënyrë tragjike nga martirët, eksodet dhe persekutimet. Kujtimi i tyre është një detyrim moral që kemi, ndaj ofendimeve të dinjitetit njerëzor, persekutimit të personave të pafajshëm, shfarosjes në masë e një race. Sot gjëja më e rëndësishme, veçanërisht midis intelektualëve, është që kërkimi i përgjigjes për këtë pjesë të errët të historisë të vazhdojë, dhe kurrsesi të bien në vesh të shurdhër. Ky punim tenton të japë një kontribut në procesin e të kuptuarit të enigmës së gjenocideve. Studimi do të tentojë të ndjekë tre histori paralele, rrugët e të cilave, ndonjëherë janë konvergjente, por më së shumti do të shfaqen të ndryshme. Kryerja e rasteve studimore empirike mbi një masakër të veçantë përbën një vijë paraprake dhe të domosdoshme hetimi, për të çliruar kërkimin nga qasjet ideologjike dhe normative. Nga ana tjetër, jam i sigurt që shumë nga bashkëkohësit e mi i bëjnë vetes të njëjtat pyetje: si është e mundur që kjo ka ndodhur? Si është e mundur të vrasësh mijëra, dhjetëra mijëra, madje miliona individë të pambrojtur? Dhe pse, për më tepër, t'i bëjnë të vuajnë, t'i përdhunojnë, t'i martirizojnë para se t'i shkatërrojnë? Pyetja shtrohet më tepër për të kuptuar se si ata arritën në atë pikë dhe çfarë arsyesimesh japin për veprimet e tyre. Shkurtimisht, bëhet fjalë për të njohur se si individët, të inkuadruar në një situatë të caktuar shoqërore, e interpretojnë këtë situatë dhe reagojnë ndaj saj me anë të masakrës apo genocidit.

Fjalët kyçe: Gjenocid, Detyrim moral, Popull, Racë, Intelektualë.

Abstract

This research paper deals with a dark page of human history, tragically marked by martyrs, exoduses, and persecutions. Remembering them is a moral obligation we have, to the insults of human dignity, the persecution of innocent persons, the mass extermination of a race. The most important thing today, especially among intellectuals, is for the search for the answer to this dark part of history to continue, and by no means to fall on deaf ears. This paper tends to make a contribution to the process of understanding the enigma of genocide. This paper will attempt to follow three parallel stories, the paths of which, at times, are convergent, but mostly will appear different. Conducting empirical case studies on a particular massacre constitutes a preliminary and necessary line of investigation, to liberate research from ideological and normative approaches. On the other hand, I am sure many of my contemporaries ask themselves the same questions: how is it possible that this happened? How is it possible to kill thousands, tens of thousands, even millions of vulnerable individuals? And why, moreover, make them suffer, rape, martyr before destroying them? The question arises rather to understand how they got to that point and what justifications they give for their actions. In short, it is about knowing how individuals, involved in a certain social situation, interpret this situation and react to it through massacre or genocide.

Key words: *Genocide, Moral Obligation, People, Race, Intellectuals.*

Hyrje

Ishte në mes të dhunës naziste kundër hebrenjve në 1944 kur Raphael Lemkin, juristi hebre polak, i cili për vite me radhë pyeste veten për "barbarinë" e dhunës së shtetit, ai përdori konceptin dhe termin e gjenocidit. Vrasja sistematike e hebrenjve nga ushtarët e Hitlerit, të cilët po zbatonin "zgjdhjen përfundimtare" në atë kohë, e bëri konkrete idenë e një "plani të koordinuar" të veprimeve që synonin shkatërrimin e një grupi në mënyrë tragjike. Mbi këtë temë Lemkin kishte kohë që reflektonte, më saktësisht që në kohën e paqes në Versajë, pikërisht pasi mësoi për fatin e armenëve në Perandorinë Osmane gjatë Luftës së Parë Botërore¹⁾.

Ky punim bazohet në një sfidë të dyfishtë. E para është ajo e krahasimit, pra kërkimet mbi shfarosjen e hebrenjve evropian, e cila dominon studimet mbi gjenocidin në përgjithësi dhe për këtë arsye është e pamundur të mos e nisim punimin tonë me këtë popull. Sidoqoftë, për të avancuar reflektimin në këtë fushë, analiza krahasuese është më se e nevojshme: të kuptuarit do të thotë edhe krahasim! Metodologjia e krahasimit është një nga mundësitë e rralla që u ofrohen studiuesve të shkencave shoqërore për të "provuar" hipotezat e tyre, pasi është e pamundur t'i nënshtrohen një protokollit eksperimental. Kështu që shtrohet për shqyrtim edhe çështja e Shoah-së dhe gjithashtu e Ruandës dhe e Bosnjës, në fillim të viteve nëntëdhjetë. Mund të ishin marrë parasysh dhe të tjera raste. Fatkeqësisht, nuk na mungojnë shembuj siç janë ata të Armenëve të Perandorisë Osmane ose të Kamboxhias së Pol Potit²⁾.

Në përgjithësi, historianët hulumtojnë në fakt për një periudhë të caktuar dhe në një vend specifik, të cilin ata e njohin në mënyrë të përsosur. Por ky punim do të

-
- 1) M.Flores, E. Greppi, M. Cermel, *Il Genocidio: Declinazioni e Risposte Di Inizio Secolo*, Giappichelli, 2018, fq 3.
 - 2) J.Semelin, *Purificare e distruggere, Usi politici dei massacri e dei genocidi*, Einaudi 2007, Torino, fq 17.

tentojë të ndjekë tre histori paralele, rrugët e të cilave, ndonjëherë janë konvergjente, por më së shumti do të shfaqen të ndryshme. Meqenëse krahasimi sigurisht nuk konsiston në pohimin se çështjet janë ekuivalente, por përkundrazi njohja me to do na bëjë të kuptojmë se ato posedojnë një histori të veçantë. Të krahasosh do të thotë të diferencosh!

Sidoqoftë, gjatë punimit është e nevojshme t'i referohemi një nocioni të përbashkët për të kryer hetimin tonë, termit "*gjenocid*" i cili na vjen në mendje menjëherë kur citojmë këto tre raste³⁾. Por është pikërisht përdorimi shpesh abuziv i këtij nocioni që e bën problematik përdorimin e tij në shkencat shoqërore, sepse është shumë pak rigoroz. Ndërsa njohja e natyrës gjenocidale të shfarosjes së hebrenjve evropianë dhe Ruandesëve Tutsi nuk ishte një problem për t'u kuptuar, nuk vlenë e njëjta gjë për Bosnjën, e konsideruar nga disa studiues si gjenocid dhe nga disa të tjerë si një formë i "*spastrimit etnik*". Sidoqoftë, objekti i studimit këtu nuk konsiston në torturën e një individi të vetëm, por më tepër, në masakrën e qindra, mijëra, madje edhe dhjetëra mijëra, në mos më shumë njerëzve.

Në të vërtetë, të pohosh se gjenocidi është "*i pamenduar*" duket se përbën sot klishe më të përhapur për të cilën pajtohet çdo diskurs konvencional mbi këtë temë. Përkundrazi, është e sigurt që gjenocidi është i mendueshëm - për fat të keq, shumë i mendueshëm. Imagjinoni dy popuj të cilët nuk janë në luftë akoma. Por situata e tyre e brendshme tenton të degradohet. Në këtë kontekst gjithnjë e më kritik, gjuha e urrejtjes ka filluar të përhapet. Pastaj, pa e kuptuar, bota bie: një popull kthehet në xhelatin i një populli tjetër.. Atëherë në atë pikë gjithçka bëhet e mundur⁴⁾.

Masakra, kjo fjalë e cila evokon barbarinë e pastër të qenies njerëzore! Sidoqoftë, do të doja të mbroja idenë që

3) Le Débat, (Paris) no. 104, Mars-Prill, fq 179-192;

4) Po aty, fq 17.

masakra rrjedh kryesisht nga një operacion mendor: një mënyrë për të parë "tjetrin", për ta stigmatizuar, për ta zvogëluar, për ta asgjësuar para se ta vrisni në të vërtetë. Maturimi i këtij procesi kompleks mendor gjithmonë kërkon një kohë relativisht të gjatë. Por gjithashtu mund të përjetojë përshpejtime të habitshme, veçanërisht kur në të është e përfshirë një luftë. Ata që sot jetojnë në një vend të qetë e kanë të vështirë të imagjinojnë materialitetin dhe realitetin, e një tragjedie të tillë. Gjithsesi, gjithmonë ngelet pyetja e përjetshme: si është e mundur kjo? Si është e mundur që qeniet njerëzore të bëhen xhelatët e njerëzve të tjerë?

1. Procesi që çon drejt gjenocidit: tre raste në analizë.

Studime të shumta empirike tregojnë se njerëzit heterogjenë etnikë ose fetarë nuk çojnë në mënyrë të pashmangshme në dhunë. Siç vëren historiani anglez Marc Levene, "*antipatitë etnike ose kulturore mund të ekzistojnë pa çuar kurrë në masakër*".⁵⁾

Shoah është sigurisht gjenocidi më i njohur, i cili u krye në mënyrë metodike nga Gjermania Naziste në pjesën më të madhe të Evropës para dhe gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe çoi në asgjësimin e 6 milion hebrenjve (më shumë se gjysma e hebrenjve në Evropë), duke prekur gjithashtu grupe etnikë romë dhe sinti (të ashtuquajturit ciganë), komunistë, homoseksualë, të burgosur lufte, të sëmurë mendorë, Dëshmitarë të Jehovait, rusë, polakë dhe sllavë të tjerë, për një total të vlerësuar prej 13 deri në 20 milion viktima. Forcat e armatosura të Gjermanisë naziste kryen sistematikisht masakra ndaj civilëve në Poloni dhe Rusi. Numri i të vdekurve vetëm në territoret e okupuara në Bashkimin Sovjetik arrin në rreth 27 milion. Në Itali, nazistët, të mbështetur nga milicët fashistë

5) Mark Levene Penny Roberts, (Eds.), *The Massacre in History*, Oxford, Berghahn Books, 1999, fq 19.

italianë, dëbuan dhe vranë rreth 7,000 hebrej italianë⁶⁾.

Në Bosnjë, lufta në Jugosllavi, pas shpalljes së pavarësisë së Sllovenisë dhe Kroacisë, shkaktoi 250,000 viktima, dy të tretat e tyre civilë. Megjithëse mizoritë kishin karakterizuar të gjitha palët ndërluftuese, vetëm udhëheqësit komunistë serbë e bënë veten agresorë dhe fajtorë të spastrimit etnik dhe disa prej tyre u akuzuan për gjenocid ndaj myslimanëve boshnjakë. Më 18 dhjetor 1992, Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara foli për një "politikë të ekzekutueshme të spastrimit etnik", e cila është një formë e gjenocidit. Srebrenica: Ky gjenocid ndodhi gjatë luftës në Bosnjë (1992-1995) që shpërtheu pas shpalljes së pavarësisë së Bosnjës. Qyteti i Srebrenicës u pushtua në 11 korrik 1995 dhe trupat serbe të Bosnjës dëbuan dhe masakruan popullsinë. Rreth 8,000 burra dhe djem boshnjakë vdiqën, të cilët u vranë për shkak të fesë së tyre (myslimane)⁷⁾.

Në Ruanda, Gjenocidi më i keq afrikan ndodhi në 1994 nga milicite dhe bandat Hutu kundër pakicës Tutsi dhe të gjithë atyre që dyshoheshin se i favorizonin ata. Viktimat, rreth një milion, shpesh vriteshin brutalisht me armë rudimentare. Deri në vitin 1962, 100,000 Tutsi ishin masakruar tashmë për të njëjtat arsye që do të kishin çuar në gjenocidin e vitit 1994, për më tepër, masakra të herëpashershme ndodhën përgjatë gjysmës së dytë të shekullit 20, madje edhe pas '94⁸⁾.

Çfarë mund të ketë të përbashkët Gjermania në vitet 1930 me Jugosllavinë në fund të viteve 1980 ose Ruandën në fillim të viteve 1990?

Vëndi i parë është një vend i madh "i civilizuar", i cili humbi Luftën e Parë Botërore dhe përjetoi paqëndrueshmëri të fortë politike në vitet në vijim.

Vendi i dytë hyri në një periudhë pasigurie politike

6) <https://www.cjh.org>

7) https://www.coe.int/t/commissioner/source/prems/Prem14712_GBR_1700_PostwarJustice.pdf

8) <https://www.bbc.com/news/world-africa-26875506>

pas vdekjes, në 1980, të babait të saj themelues, Josip Broz, i njohur më mirë si Tito, i cili kishte patur sukses në ndërtimin e pas Luftës së Dytë Botërore, të një shteti federal i themeluar në bashkimin e kombësive të ndryshme (serbe, kroate, sllovene, etj.).

Vendi i tretë Ruanda, një vend thelbësisht bujqësor dhe post-kolonial (i cili ra nën dominimin e gjermanëve, dhe më vonë të belgëve), situata është përkeqësuar brutalisht midis Hutusëve, në krye të shtetit dhe pakicës Tutsi. Në vitin 1959, në kontekstin e përgjithshëm të dekolonizimit të Afrikës, Hutusët kishin marrë pushtetin dhe masakruar një pjesë të Tutsit, duke shkaktuar vdekjen dhe largimin e shumë prej tyre drejt vendeve fqinje (Burundi dhe Uganda). Si rezultat, krizat politike ndodhën midis Burundi, të drejtuar nga Tutsi, dhe Ruandës, e udhëhequr nga Hutus, e kombinuar me krizat e brendshme të secilit prej këtyre vendeve. Duke filluar nga viti 1990, e ardhmja është bërë gjithnjë e më shqetësuese për Hutusët e Ruandës si një ushtri tutsi, Fronti Patriotik i Ruandës (Fpr), i përbërë kryesisht nga fëmijë të mërguarve të vitit 1959, përpiqet të depërtojë në territorin e Ruandës me qëllimin e qartë të marrjes së pushtetit, se prindërit e këtyre luftëtarëve kishin qenë u detyruar të largohej tridhjetë vjet më parë⁹⁾.

Masakra sigurisht që gjithmonë merr një formë specifike, ajo kalon nga një kulturë dhe një konflikt që e parandërton atë. Por gjithashtu zotëron një fond të universalitetit që i përket njerëzimit tonë të përbashkët. Për fat të mirë, është e madhe distanca midis idesë dhe veprimit konkret. Duhet të ketë rrugë të trazuar, bashkime shoqërore komplekse, rrethana të favorshme politike për gjenocidin, implikime të ideve intelektualë që përfshihen. Gjatë analizës sonë rreziku është mbi të gjitha ai i privilegjimit të një faktori mbi të tjerët, i

9) J.Semelin, *Purificare e distruggere, Usi politici dei massacri e dei genocidi*, Einaudi 2007, Torino, fq 9.

cili mund të ketë të bëjë me ekonominë, demografinë ose kulturën¹⁰⁾. Kështu, ndonjëherë thuhet se masakrat rrjedhin nga varfëria endemike e vendeve të caktuara. Kjo tezë e vjetër mbi marrëdhëniet midis dhunës dhe varfërisë sigurisht që ka një themel të së vërtetës, për aq sa një krizë serioze ekonomike është e një natyre të tillë që të destabilizojë thellë një sistem shoqëror. Në këto tre vende ekzistonte edhe një krizë e rëndë ekonomike e cila, përveç që privon shumë individë nga mundësia e arritjes së një pune dhe të ardhurash, rrit ndjesinë e shqetësimit përballë një të ardhme të pasigurt!

Sidoqoftë, nuk është varfëria si e tillë që është shkak i dhunës masive, apo edhe gjenocidit. Le të braktisim çdo qasje kulturoriste që paraqet këtë apo atë popull, si ata të cilër janë të paracaktuar të kryejnë masakra. "Kultura" nuk është një fakt i pandryshueshëm, por një ndërtim dinamik.

Si pasojë, ideja se një lloj fataliteti historik do ta kishte shkruar masakrën paraprakisht në fatin e popullit hebre apo vendeve si Bosnja dhe Ruanda nuk është e qëndrueshme. Gjithçka do të përfundonte duke u shpjeguar me përdorimin e tronditjes së urrejtjes stërgjyshore, fetare ose etnike. Kjo tezë, e quajtur "*primordialiste*", interpreton zhvillimin dhe mirëmbajtjen e marrëdhënieve armiqësore midis grupeve për shkak të identiteteve të tyre të ndryshme fetare ose etnike¹¹⁾. Ajo paraqet marrëdhëniet e tyre si të papajtueshme sepse ato bazohen në perceptime afektive irracionale të mosbesimit dhe përjashtimit të ndërsjellë. Ndjenjat e identitetit të këtyre grupeve, të ankoruara fuqishëm në historitë e tyre, do të çonin domosdoshmërisht në përplasjen e tyre, dhe për këtë arsye në dhunë dhe masakra.

10) Po aty, fq 3

11) R.Kaplan, *Balkan Ghosts, A Journey Through History* Saint Martin's Press, New York 1993.

Dikush atëherë mund të mendojë se procesi që çon në masakër nuk rezulton nga një prej këtyre "shkaqeve" të pretenduara, por më shumë nga akumulimi i tyre. Intuita nuk është e gabuar, shpesh është e mundur të vërehet në një vend që ngjarjet e njohura si një ekonomi katastrofike, pabarazi sociale përkatëse, një tendencë për mbipopullim ose një fluks emigrantësh të perceptuar si të huaj, të krijojnë tensionet etnike ose fetare, etj. Sidoqoftë, ky bashkim i shkaqeve "objektive" është ende larg nga çimi i pashmangshëm në masakër. Kuprohet që sigurisht këto janë situata të favorshme për zhvillimin e dhunës ndaj njërës ose grupit tjetër në konfrontimet e të cilat mund të ekzistojnë paragjykitime negative, apo edhe qëndrime raciste.

Por është gjithashtu e nevojshme të kuptojmë që ato që ndërtojnë opinionin publik, dhe janë mbajtës të pushtetit politik ose jo, mund të propozojnë një lexim të kësaj situate duke pohuar se: "Kjo është ajo që na ndodh ne, ky është ai që është përgjegjës për fatkeqësinë tonë. Janë "ata" që janë shkaku i vuajtjeve tona. Ne absolutisht duhet ta heqim qafe atë. Ne ju premtojmë se gjithçka do të jetë më mirë më pas. E vetmja gjë që duhet të bësh është të na mbështesësh, ose më saktë të bashkohesh me ne, në mënyrë që ta heqim këtë murtajë.". Realisht ky lloj ligjërimi mund të shkaktojë çlirimin e dhunës masive dhe ta shoqërojë atë¹²⁾!

Për më tepër, ekziston gjithmonë rreziku i "psikanalizës" ose "psikiatrisë" i sjelljes së aktorëve historikë, ndërsa analizat politike duken shumë më të rëndësishme për të kuptuar sjelljen e tyre. Por pse të privohet plotësisht nga vështrimi i psikologjisë, madje edhe i psikanalizës, nëse duam të futemi më thellë në kuptimin e fenomeneve shpesh aberante, ndërsa historianit, sociologut, politologut duket se u mungojnë mjetet për kualifikimin etnik të ndarjeve politike dhe

12) J.Semelin, *Purificare e distruggere, Usi politici dei massacri e dei genocidi*, Einaudi 2007, Torino, fq 8.

shoqërore. Një lloj profecie vetë-përmbushëse, pasi secila prej fushave në lojë supozon se kundërshtari i saj ka planifikuar shfarosjen e tij dhe vepron në përputhje me rrethanat. Kjo është një situatë ekstreme¹³⁾.

Sidoqoftë, fantazma e konspiracionit është një figurë e fortë dhe universale e imagjinareve politike. Por a duhet të supozojmë se për të përshpejtuar kalimin në akt, mjafton kjo imagjinatë politike e shkatërrimit të "tjetrit" dhe e gjitha kristalizohet në një fjalim publik?

2. Përdorimi i idesë së armikut të brendshëm

Presionet e identitetit mund të fitojnë terren dhe të bëhen edhe më të fuqishme ndërsa ata që i inkurajojnë këto presione në të vërtetë marrin instrumentet e pushtetit. Procesi qëndron sigurisht jo vetëm në motivet e psikologjisë së grupeve. Dinamika e saj është në thelb politike: ajo pjesë e shoqërisë që beson se vëndi i tyre do dalë nga kjo krizë nëpërmjet "zgjidhjes së identitetit", synojnë të imponojnë këtë besim në të gjithë trupën shoqërore. Me pak fjalë, ata përdorin fuqinë emocionale të identitetit për të nxitur njerëzit që t'i mbështesin ata dhe kështu të fitojnë ose mbajnë pushtetin, pavarësisht nëse kjo pajisje manipuluese quhet nacionalizëm, racizëm ose etnizëm¹⁴⁾. Një luftë e tillë për pushtet nuk udhëhiqet aq shumë kundër "atyre" që duhen refuzuar sesa është kundër segmenteve të "neve" që i rezistojnë këtij vizioni të identitetit të së ardhmes së vendit. Këtu del një paradoks tjetër në lidhje me një rritje të mundshme të dhunës¹⁵⁾.

Në të vërtetë, figura e parë armiqësore e armikut që tentohet të ndërtohet nuk është domosdoshmërisht ajo

13) Po aty, fq 18.

14) J.Semelin, *Purificare e distruggere, Usi politici dei massacri e dei genocidi*, Einaudi 2007, Torino, fq 30-31.

15) Po aty, fq 31.

që mendohet. Nese ju kujtojtohet, për shembull, kampet e përqendrimit nazist u krijuan së pari për të burgosur socialist dhe komunist, pra për kundërshtarët politikë dhe se Millosheviçi ngadalë konsolidoi pushtetin e tij duke shkarkuar gradualisht të gjithë ata në aparatin komunist Jugosllav që ishin armiqësorë ndaj ideologjisë së tij nacionaliste. Për të mos përmendur fyerjet dhe sulmet e të moderuarve Hutu që ju nënshtruan shumë para gjenocidit të ndërmarrë nga mbështetësit ekstremistë Hutu të Presidentit Habyarimana: Ekstremistët përdorën terma që i bënin ata të ishin monstra, "Ibihindugemb": kafshë pa kokë dhe bisht¹⁶⁾.

Kështu që armiku është para së gjithash ai segment i "neve" që mbështet pozicione të ndryshme politike, që është kundër marginalizimit të hebrenjve ose tutsisë. Sigurisht që lufta politike kundër këtyre kundërshtarëve shkon së bashku me dëbimin e "tyre": të dy shkojnë dorë për dorë. Por elementi më i rëndësishëm është pikërisht lufta paraprake politike që vazhdon brenda "neve": rezultati i saj vërtet përcakton se çfarë kthese do të marrin ngjarjet pasuese, me fjalë të tjera, nëse procesi identitar do të radikalizohet apo jo. Kuptohet kjo nuk është diçka e përcaktuar paraprakisht: gjithçka varet nga rezultati i luftës për pushtet. Në lojë është fuqia për të dominuar tjetrin anëtarët - të gjithë anëtarët - e grupit.

Dhe pyetja që i drejtojmë vehtes është: a mund të jetë kështu befasi që kjo ëndërr e unitetit, kjo fuqi e njëshmërisë, mund të çojë në një spirale ferri të detyrimit dhe përjashtimit të çdokujtë që është i prirur të tregojë një dëshirë për të shkuar kundër kësaj fantazie të unitetit?

Ky kërkim i "unitetit" shumë shpesh shkon së bashku me një kërkim të drejtpërdrejtë për "pastërti". Kjo është një temë tjetër e imagjinatës që "ashpëerson"

16) Po aty, fq 31

procesin identitar dhe e nxit atë më shumë në mënyrë të pashmangshme drejt një episodi të dhunës masive. Për ta përcaktuar veten si "*të pastër*" në fakt kjo nënkupton kategorizimin e "*tjetrit*" si të papastër¹⁷⁾.

3. Roli i intelektualëve në krijimin e miteve

Cdo gjë nisë nga një proces mendor, kuptimi i dhunës dhe përse ajo ndodhë është e vështirë të zbulohet, dhe duhet t'i nënshtrohet interpretimeve të shumëfishta por është qartë se duhet t'i japim një përparësi shqyrtimit të kornizave intelektuale. Një tipar i përbashkët i bashkon këto tre skenarë që ne po marrim në shqyrtim dhe ai është, këndvështrimi i gjenezës së tyre ideologjike. Në krye të kryerjes së një aktit të dhunshëm, vërejmë se kuadri i kuptimit të masakrës apo gjenocidit, do të jetë shkruar e ndërtuar nga "*intelektualë*" të cilët, duke punuar për "*të mirën*" e vendit të tyre, kanë artikulluar analiza radikale.

Cilado qofshin skenarët, këta intelektualë në pjesën më të madhe u përkasin profesioneve elitare, të arsimit, dijës apo shkencës. Mësues ose profesorë, ata kanë studiuar në universitete, ndonjëherë pa përfunduar kursin akademik (dhe ndoshta ruanin ndjenja dështimi). Ata janë shkrimtarë ose gazetarë, akademikë, mjekë ose inxhinierë; ose mund të jenë artistë apo burra të fesë. Në situatën e krizës që vendi i tyre po kalon dhe përballet me zhgënjime që ata vetë i ndiejnë personalisht, shpesh janë ata që së pari do të fillojnë të formulojnë një "*zgjidhje*" për të zgjidhur këto probleme, një zgjidhje që ata do ta mbrojnë me ngulm duke përdorur forcën e penës së tyre apo të ligjërimit në publik. Për shembujt që ne po marrim në shqyrtim mund të citojmë: Alfred Rosenberg në Gjermani, Dobrica Cosic në Jugosllavi dhe të Grégoire Kayibanda në Ruandë, rastet simptomatike trajektoret

17) Po aty, fq 34-35.

e të cilave karakterizohen nga të njëjtat cilësi. Detyra e intelektualit është të bëjë diçka të re nga diçka e vjetër, domethënë të transferojë temat e lashta në një rrjet të ri ideologjik. Ky ri-interpretimi dhe madje trillimi i miteve të veçantë për historinë e këtyre vendeve u lejon që kjo transplantim ideologjik i kulturës lokale të ketë sukses në këto vende¹⁸⁾. Prandaj është e rëndësishme të studiojmë tregime, mite, zëra dhe kujtime specifike të një kulture për të kuptuar gjenocidet që janë bërë brenda saj. Pikërisht kjo zhytje në imagjinatë do t'i japë rezonancë historike dhe emocionale diskursit ideologjik në vijim¹⁹⁾.

A duhet të çuditemi vërtet kur zbulojmë se njerëzit me dije ose besim marrin pjesë në formimin e idealeve identitare që mund të sjellin dhunë?

Siç komentoi një i mbijetuar i gjenocidit në Ruandë, të mësuarit '*nuk e bën njeriun më të mirë, e bën atë më efikas. Kush dëshiron të frymëzojë të keqen do të jetë në avantazh nëse njih sjelljen njerzore, nëse studion moralin, apo sociologjinë. Kuptohet që ky person do të jetë më i aftë të bëjë keq*²⁰⁾. Prandaj nuk arrij të kuptoj pse njerëzit janë ende të befasuar kur zbulojnë se barbarizmi mund të lulëzojë në një komb Evropian siç është Gjermania. Kultura në vetvete nuk është mbrojtje kundër barbarisë. Përkundrazi, ajo siguron një armë për këdo që kërkon një justifikim racional për emocionet dhe pasionet e tij. Prandaj nuk duhet të befasohemi se barbaria mund të lulëzojë në një komb Evropian aq të kultivuar sa Gjermania. Gjithçka varet nga mënyra se si zhvillohet situata politike, nga fakti nëse ekonomia është në rënie apo jo, në çfarë mase ekziston paqëndrueshmëria sociale, gjendja e mjedisit ndërkombëtar, etj.

18) L.B. Jensen, ed., *Genocides: Cases, Comparisons and Contemporary Debates* (Copenhagen: The Danish Center for Holocaust and Genocide Studies, 2003), fq 142.

19) J.Semelin, *Purificare e distruggere, Usi politici dei massacri e dei genocidi*, Einaudi 2007, Torino, fq 70.

20) J.Hatzfeld, *Dans le nu de la vie. Recits des marais rwandais*, Seuil, Paris 2000, fq 106.

Duhet të pranojmë që, rrjedha e ngjarjeve është e papërcaktuar. Për më tepër, të njëjtët intelektual që kontribuan në ndërtimin e ideologjive të urrejtjes mund të mos përfshihen me autorët e dhunës që do të vijë në vijim. Ata ndonjëherë mund të pendohen për tezat e tyre edhe ngjarjet që pasojnë, për shembull egërsinë e disa njësive luftarake pjesë e kampit të cilit ato vetë u përkasin.

Sidoqoftë, nuk e mohojmë dot që në mënyrë të padiskutueshme, në një moment kyç në historinë e vendit të tyre këta intelektualë krijojnë instrumentat ideologjike që, nëse zbatohen, janë të aftë të shpërthejnë në një dhunë masive. "Zgjidhja" që ata propozojnë në të vërtetë nuk ofron ndonjë perspektivë për kompromis. Analizat e tyre, konsistojnë në ndryshime "thelbësore": Ariane-Hebrenj, Hutu-Tutsi, etj. Puna e tyre konsiston në legjitimimin e një konfrontimi ekzistencial midis "tyre" dhe "nesh". Negocimi është pra i pamundur sepse ndryshimi paraqitet si i paprekshëm dhe kjo kornizë identiteti ende duhet të përkthehet në një forcë të rëndësishme politike e cila në vetvete është akoma larg nga të qenit një proces automatik.

Për të pranuar të jetojmë me këtë kontradiktë, ne duhet të zhvillojmë një lloj mendimi paradoksal; të arsyetjmë nga pikëpamja pozitive e propozimeve antagonistë. Një deklaratë të kësaj natyre është bërë nga F. Scott Fitzgerald që i përshtatet qëllimit tonë: *"prova e një inteligjence që i përket shkallës së parë është aftësia për të fiksuar në mendje dy ide të kundërta pa humbur aftësinë për të funksionuar. për shembull, duhet të jetë, në gjendje të shohë se gjërat janë të pashpresë dhe megjithatë të jetë i vendosur për t'i ndryshuar"*.

4. Konkluzione

Një nga gabimet më të shpeshta në hulumtimet mbi këtë fushë studimi është idea se vrasjet masive janë gjithmonë të njëjtat. Ekziston një tendencë për të barazuar shembuj historikë shumë të ndryshëm për sa kohë që përfshijnë qindra mijëra apo edhe

miliona viktima. Sapo të kemi arritur së shpjeguari shkallën e masës së shkatërrimit njerëzor, cila është pika tjetër për të pohuar se ekzistojnë "*ndryshime*"? Me çfarë kriteresh mund të deklarohet se viktimat në një rast të veçantë janë "*më të rëndësishme*" sesa ato në një tjetër? A nuk është e njëjtë dhimbja dhe vuajtja e të gjithë atyre përtej llogaritjes? Të ndërmarrësh një krahasim mbi një bazë të tillë je i destinuar të dështosh në studim dhe përveç kësaj do të zgjojë në mënyrë të pashmangshme polemika të nxehta mes studiuesve. Në fakt, faktet duhet të rindërtohen pothuajse siç do të bënin në një hetim. Sidoqoftë kjo detyrë është e vështirë sepse gjenocidi shpesh kryhet në fshehtësi. Po ashtu, pyetjet themelore janë gjithmonë të njëjtat: kush e bëri vrasjen dhe kush dha urdhrat të vrasin? Kush mund të veprojë si dëshmitar i asaj që ndodhi? Kush i ideoi tezat raciale? Këto tipare të agresorit, viktimës dhe dëshmitarit përfshijnë trekëndëshin themelor për çdo studim të gjenocidit, një hetim që duhet të përfitohet qartë nga sfondi socio-historik. Anasjelltas, mbrojtja me çdo kusht e veçantisë ose të jashtëzakonshmes së një ngjarje historike, siç kanë bërë disa nga specialistët e Holokaustit, është mbyllja e derës së çdo përpjekje krahasuese: meqenëse Holokausti është unik, nuk është i ndjeshëm ndaj krahasimit. Ky qëndrim është ndoshta pjesërisht një reagim ndaj të parit, i cili, në emër të një lloj "*ngjashmërie*", synon të minimizojë ose të japë nuanca të shkatërrimit të hebrenjve evropianë. Por ky pozicion i veçantisë nuk është i qëndrueshëm nga pikëpamja akademike sepse të gjitha ngjarjet historike në parim janë unike. Revolucioni Amerikan ishte një ngjarje unike. Revolucioni Francez ishte gjithashtu një ngjarje unike. Por kjo nuk e ndaloi Tocqueville të na jepte një pjesë të mrekullueshme të punës bazuar pikërisht në krahasimin e këtyre dy ngjarjeve dhe sistemeve politike që lindën prej tyre.

Bibliografia

- J.Hatzfeld, *Dans le nu de la vie. Recits des marais rwandais*, Seuil, Paris 2000.
- J.Semelin, *Purificare e distruggere, Usi politici dei massacri e dei genocidi*, Einaudi 2007, Torino. Le Débat, (Paris) no. 104, Mars-Prill.
- L.B. Jensen, ed., *Genocides: Cases, Comparisons and Contemporary Debates* (Copenhagen: The Danish Center for Holocaust and Genocide Studies, 2003).
- M.Flores, E. Greppi, M. Cermel, *Il Genocidio : Declinazioni e Risposte Di Inizio Secolo*, Giappichelli,2018.
- Mark Levene Penny Roberts, (Eds.), *The Massacre in History*, Oxford, Berghahn Books, 1999.
- R.Kaplan, *Balkan Ghosts, A Journey Through History* Saint Martin's Press, New York 1993.
- <https://www.bbc.com/news/world-africa-2687550>
- https://www.coe.int/t/commissioner/source/prems/Premis14712_GBR_1700_PostwarJustice.pdf
- <https://www.cjh.org>



Msc. Flavia KOLLESHI
Fakulteti i Drejtësisë - Pedagoge
Kolegji Universitar "Wisdom"
e-mail: flavia.kenaj@wisdom.edu.al
flaviakenaj@gmail.com



MBROJTJA E JETËS PRIVATE DHE FAMILJARE SIPAS KEDNJ

Abstrakt

Nëse prirja e instrumentave ndërkombëtare për mbrojtjen e njeriut është të formuloje para se gjithash të drejta, kjo mbrojtje lidhet me mekanizmat garantuese të krijuara si dhe me detyrimet që u takojnë Shteteve anëtare. Atëherë, nuk është i habitshëm fakti që organet ndërkombëtare të kontrollit i kushtojnë një vëmendje të veçante identifikimit, përkufizimit dhe rendësish se tyre. Mund të mbështesim gjithashtu idenë se kjo vëmendje është me e madhe në fushën e të drejtave të njeriut, duke pasur parasysh parimet që mbizotërojnë në këtë fushe ku parimi i efektivitetit del në plan të parë. Ky parim kërkon në fakt interpretimin e angazhimeve të marra në kuptimin e mbrojtjes të personit. Meqenëse flitet për detyrime, ky parim e bën të detyrueshëm interpretimin e konventave kryesore nën dritën e zhvillimeve shoqërore. Për rrjedhojë mund të flasim për karakterin progresist të jurisprudencës në këtë fushe. Për të përcaktuar shtrirjen dhe rëndësinë e detyrimeve të Shteteve, organet e kontrollit ndjekin rrugë të ndryshme. një nga rrugët me interesante ka të beje me vlerësimin se çdo e drejtë mund të përmbajë tre lloje detyrimesh: "detyrimi për të respektuar" i cili i detyron ve të organet dhe funksionarët publikë për të mos kryer shkelje; "detyrimi për të mbrojtur" i cili kërkon që Shteti të mbroje titullarët e të drejtave ndaj cenimeve të te tretëve e të ndëshkojë autoret e tyre; "detyrimi për të zbatuar" i cili kërkon miratimin e masave pozitive të përshtatshme për konkretizimin dhe për një efektshmeri të plote të se drejtës. Organet e ngarkuara me ndjekjen e zbatimin e drejtë të instrumentave të përcaktuara për të drejtat ekonomike, shoqërore e kulturore, i japin përparësi kësaj përjasjeje, por kjo nuk mund të thuhet për Gjykatën Europianë të të Drejtave të Njeriut e cila, siç e dimë, i përkushtohet të drejtave civile e politike të përcaktuara në KEDNJ.

Fjalët kyççe: GJEDNJ, KEDNJ , Jeta familjare, Jeta private, Të drejtat e njeriut, etj.

PROTECTION OF PRIVATE AND FAMILY LIFE ACCORDING TO THE ECHR

Abstract

If the tendency of international instruments for human protection is to formulate first of all rights, this protection is related to the guarantee mechanisms established as well as to the obligations owed to the Member States. It is not surprising, then, that international control bodies pay particular attention to their identification, definition and importance. We can also support the idea that this attention is greater in the field of human rights, given the principles that prevail in this area where the principle of effectiveness comes to the fore. This principle in fact requires the interpretation of commitments made in terms of the protection of the person. Since we are talking about obligations, this principle makes the interpretation of key conventions mandatory in the light of social developments. Consequently we can talk about the progressive character of jurisprudence in this field. To determine the extent and importance of the obligations of States, control bodies follow different paths. one of the most interesting ways has to do with the assessment that each right can contain three types of obligations:

“Obligation to respect” which obliges public bodies and officials not to commit violations;

“Obligation to protect” which requires the State to protect the holders of rights against infringements of

third parties and to punish their perpetrators;

"Obligation to implement" which requires the adoption of appropriate positive measures for the concretization and full effectiveness of the law.

Bodies in charge of monitoring and implementing the instruments set out in economic, social and cultural rights give priority to this approach, but this cannot be said of the European Court of Human Rights, which, as we know, is committed to the civil and political rights set forth in the ECHR.

Keywords: ECHR, ECHR, Family life, Private life, Human rights, etc.

Problematika të përgjithshme.

Siç e dime, mbrojtja (pozitive) e jetës private dhe familjare në kuadrin e Konventes Europiane të të Drejtave të Njeriut kryehet në fushen e dy neneve, nenit 8 dhe 12 të cilët percaktojnë se "çdo individ ka të drejtë për respektimin e jetës private dhe familjare, të vendbanimit dhe të korespondences" (paragrafi i pare) dhe se "duke filluar nga mosha e martesës, gruaja dhe burri kanë të drejtën të martohen, të krijojnë familje në baze të ligjeve vendase që rregullojnë ushtrimin e kësaj të drejte". Si në teori ashtu edhe në praktike, neni 8 perbën thelbin e kësaj fushe. Duke filluar nga vendimi Marcks c. Belgjike¹⁾, Gjykata nxorri si perfundim nga termi "respektim" i përdorur në paragrafin e pare të ketij neni se ai u imponon Shteteve detyren e mosnderhyrjes në jeten private dhe familjare si dhe u percakton detyrime pozitive. Është e rëndësishme të shenohet se prespektiva është e ndryshme nga nenet 2 dhe 4. në fakt, veçoritë e nenit 8 kanë bërë që Gjykatë t'u jape Shteteve një

1) Vendim i GJEDNJ i 21 prillit 1979, Marcks c. Belgjike.

hapesire vleresimi. Se pari, vete Konventa parashikon se e drejta për jete private dhe familjare mund të jete objekt kufizimesh (neni 8 paragrafi 2). Se dyti, siç e nenvizon edhe jurisprudenca, "koncepti "respektim" ka paqartësi, në veçanti persa i perket detyrimeve pozitive që janë të pandaranga ky koncept" dhe "kërkesat, që rrjedhin prej tyre, ndryshojne nga njeri rast në tjetrin duke pasur parasysh shumellojshmerine e praktikave të ndjekura dhe kushtet e Shteteve nenshkruese"²). Se fundmi, në çështjet që kanë lidhje me nenin 8, Shtetet anëtare, e me pas Gjykata, janë të detyruar të arbitrojne midis të drejtave të paditesit dhe të drejtave të tjerëve. Gjithashtu, dhe nuk është për t'u habitur, qendrimi i gjykatësit europian është me pak sulmues e, për rrjedhoje, me pak parashkrues. në pjesen me të madhe të kohës, ai do të kufizohet në pohimin se ky mosveprim nga ana e Shtetit bie ndesh me Konventen për arsyen se nuk është administruar ekuilibri i duhur midis interesave në fjalë. Vetëm për raste të veçanta, ajo do të arrije deri në percaktimin e masave pozitive adekuate. Fusha e mbrojtjes se nenit 8 u bë edhe më komplekse me shtimin e akteve të jurisprudences.

1. Dimensioni pozitiv i respektimit të jetës private.

Siç e permend shpesh Gjykata "koncepti i jetës private është një koncept i gjerë që nuk ka nevojë për një perkufizim të plote"³). Nga jursiprudenca e sotme del se ky koncept ka të beje me⁴): Integritetin fizik dhe moral të personit; Integritetin fizik dhe shoqeror të

2) Sheffield dhe Horsham c. Angli i 30 korrikut 1998,seksioni 52

3) Midis te tjerash, Van Kück c. Gjermani i 12 shtatorit 2003, seksioni 69

4) Jean-Francois Akandji- Kombe, Detyrimet positive sipas Konventës Evropiane të të Drejtave të Njeriut,Udhërrëfytes për përdorimin e Konventës Evropiane të të Drejtave të Njeriut, Manualet e të Drejtave të Njeriut Nr. 7

individit, duke përfshirë edhe identitetin seksual; Të drejtën për zhvillim dhe perparim vetjak ; Të drejtën për të pasur marrëdhënie me njerëz të tjerë dhe me botën e jashtme. Teoria e detyrimeve pozitive zbatohet në të gjitha drejtimet. Kemi parë tashmë zbatimin e saj përsa i përket mbrojtjes së integritetit fizik dhe moral. Na mbetet të parashikojmë mënyrën e zhvillimit të saj në aspekte të tjera të jetës private sic mund të jenë psh. Njohja e identitet të individit: Mbrojtja - pozitive - e identitetit të personave u bë shkas për zhvillime të veçanta përsa i përket kryesisht identitetit seksual, të drejtës për të njohur origjinën dhe të drejtën për imazh. Duhet të shenojmë se gjykatësi europian ka shmangur deri tani hipotezën e detyrimeve pozitive në ngarkim të Shtetit përsa i përket zgjedhjes së emrit⁵⁾. Dimensioni pozitiv i respektimit të jetës familjare: Në kuadrin e jetës familjare jurisprudenca ka percaktuar kryesisht dy detyrime të përgjithshme të cilat gjejnë zbatime të vecanta sipas fushave të percaktuara. Kemi të bëjmë me detyrimin për të siguruar njohjen juridike të lidhjeve familjare dhe detyrimin për të vepruar në mbrojtje të jetës familjare. Njohja juridike e lidhjeve familjare. Në këtë fushë dhe në mënyrë të përgjithshme, jurisprudenca përcakton se neni 8 i Konventës e detyron Shtetin, që "aty ku ekziston një lidhje familjare prind-fëmi, të veprohet në mënyrë që t'i jepet mundësia kësaj lidhjeje të zhvillohet". Kjo gjë kërkon një mbrojtje juridike për të bërë të mundur, "që nga lindja e më pas sapo të jetë e mundur, integrimin e fëmijes në familjen e tij"⁶⁾. Njohja juridike duhet të sigurohet në fillim nga legjislacioni. Kjo kërkesë u kofirmua nga Gjykata në veçanti përsa i përket ligjit Belg i cili nuk e njihte plotësisht amësinë pas lindjes dhe i detyronte nënat e pamartuara, të cilat e dëshironin një percaktim të tillë juridik, ta kërkonin

- 5) Shih shenimin Stjerna c. Finlande i 24 tetorit 1994, seksioni 32
 6) Shih ketu vendimin Kroon dhe te tjere c. Hollande i 20 shtatorit 1994, seksioni 32

këtë njohje e cila, megjithëse kishte të njëjtin rezultat, e dëmtonte fëmijen e njohur duke kufizuar mundësinë e tij për përfitim të trashëgimisë⁷⁾. Kjo zgjidhje ishte logjike përderisa Konventa nuk bën asnjë dallim midis familjes legjitime dhe familjes natyrale. E njëjta zgjidhje u zbatua në rastin kur ligji lejonte njohjen nga babai natyral të një feëmije të lindur jashtë martese, vetëm nëse nuk kishte kundërshtim nga bashkeshorti i nënës⁸⁾, i mbiquajtur babai i fëmijës, dhe, mbi të gjitha, me kushtin që babai biologjik të martohej me nënën e fëmijës⁹⁾. Megjithatë, miratimi i një ligji në përputhje me kërkesat e nenit 8 nuk është i mjaftueshem. Duhet gjithashtu që ai të zbatohet dhe të interpretohet me korrektësi nga jurisprudenca vendase¹⁰⁾. Duke pasur parasysh këtë pohimin, jurisprudenca përcakton detyrimin për një interpretim të duhur të dispozitave juridike vendase në ngarkim të gjykatësve vendas. Gjithsesi, duhet të vërejmë se sipas Konventës, Shteti nuk do të jetë përgjegjës për të gjitha rastet. Që ai të jetë përgjegjës, duhet që gjykatësit vendas të kenë bërë një gabim të dukshëm vlerësimi, e thënë ndryshe që "vlerësimi nga gjykatësi vendas i elementeve të faktit dhe të së drejtës të jetë i paarsyeshëm, arbitrar ose në kundërshtim të hapur me parimet themelore të Konventës"¹¹⁾. Sot shtrohet pyetja nëse kërkesat e mësipërme do të zbatoheshin për fëmijët e një çifti kur, të paktën, njëri prej tyre do të ishte transeksual. Në 1997, në një rast të ngjashëm ku fëmija ishte sjellë në jete nëpërmjet metodës së farëzimit artificial, Gjykata, duke pranuar zbatimin e nenit 8, vlerësoi se mosnjohja juridike e lidhjes familjare midis babait të supozuar, transeksual, dhe fëmijes nuk përbënte shkelje të kësaj

7) Marcks c. Belgjike, 27 prill 1979

8) Te dy ishin nderkohe te divorcuar.

9) Kroon, i lartpermendur

10) Pladhe Puncernau c. Andora, 13 korrik 2004

11) Seksioni46 i vendimit te mesiperm

dispozite.¹²⁾ Megjithatë, kjo zgjidhje duhet lidhur me jurisprudencën e asaj periudhe ku Gjykata shtronte ende pyetjen mbi shkallën e transformimit të personave në fjalë. Meqënëse ky kontekst ka ndryshuar rrenjesisht me vendimet I. dhe Goodwin, mund të shtrojmë pyetjen nëse Gjykata do të jepte sot për një çështjeje të tillë të njëjtën zgjidhje.

2. Mbrojtja rajonale evropiane e të drejtës për një jetë familjare.

Mbrojtja e të drejtës për një jetë familjare në rajonin e Evropës sigurohet në disa nivele. Gjendja aktuale në Evropë është shumë e veçantë pasi ajo karakterizohet nga një shumëllojshmëri burimesh të cilat njohin dhe garantojnë këto të drejta, një shumëllojshmëri fushash dhe nivelesh veprimi. Për këtë arsye, e parë nga ky këndvështrim, ekzistojnë disa sisteme normative, institucionale dhe juridiksionale, të cilat veprojnë njëkohësisht dhe kanë nivele hierarkie, që në disa raste krijojnë edhe mbivendosje. Kjo mbivendosje e mekanizmave të ndryshme mbrojtëse është përcaktuar si një "multilevel system" gjë që reflekton "gjendjen e veçantë të qytetarit evropian, i cili nuk është një bartës i një identiteti monopolist, por i identiteteve të shumëfishta, që korrespondojnë me përbërës të ndryshëm shoqëror të cilave ai i takon"¹³⁾ Shkalla apo niveli i parë i mbrojtjes dhe garantimit të drejtës të individit për një jetë familjare janë Kushtetutat dhe legjislacionet kombëtare. Një tipar i përbashkët i mjaft Gjykatave Kushtetuese evropiane është se mbrojtja e kësaj të drejte bëhet kundër ligjeve arbitrare¹⁴⁾. Në sistemin evropian vetëm Gjykatat

12) X.Y e Z. C. Angli, 20 Mars 1997

13) P. Ridola, La Carta dei diritti fondamentali dell'Unione Europea e le tradizioni costituzionali comuni degli Stati membri, Milano, 2002

14) Cikël leksionesh "Procedurë Parlamentare", pregatitur nga Makbule Çeço, Tiranë 2010. 40

Kushtetuese mund ta kenë këtë detyrë, ndërsa Gjykatat e zakonshme në përgjithësi mund ta bëjnë këtë kundër akteve administrative të organeve ekzekutive qendrore dhe kundër akteve të organeve lokale të pushtetit. Gjykatat Kushtetuese të disa vendeve, sidomos të Gjermanisë, Italisë dhe Spanjës, po i ngjajnë gjithnjë e më shumë një "Supergjykatë Kasacioni"¹⁵⁾, ku shkojnë të gjitha ankesat, të gjitha çështjet gjyqësore që goditen nga personat ose nga instancat e pakënaqura nga vendimi i shkallëve më të ulëta. Në Gjermani rekursat kushtetuese drejtohen kundër vendimeve gjyqësore që shkelin të drejtat themelore të njeriut në përgjithësi, por edhe kundrejt shkeljeve që i bëhen të drejtës për një jetë familjare. Në Itali, dërgimi i çështjeve nga gjykatat e zakonshme tek Gjykata Kushtetuese ka bërë që kjo e fundit të gjykojë gjithnjë e më shumë çështje civile, penale dhe administrative se sa çështje të mirëfillta kushtetuese.¹⁶⁾ Gjykatat Kushtetuese në Francë dhe në Austri i përmbahen më shumë funksionit të tyre origjinal sipas modelit klasik të Hans Kelsen. Ndonëse sot në Evropë është ndërtuar kudo sistemi i drejtësisë kushtetuese duhet thënë se afirmimi i saj nuk ka qenë i lehtë sepse për një kohë të gjatë shumë juristë mendonin se vetëm Parlamenti është organi i kualifikuar për integrimin e ligjeve por, edhe në lidhje me pajtimin e tyre me Kushtetutën. Madje edhe sot ka kundërshtarë të kontrollit gjyqësor të cilët argumentojnë se një organ i ngushtë që nuk ka dalë nga zgjedhje të përgjithshme sikurse është Gjykata Kushtetuese, nuk mund t'i kundërvihet vullnetit të përfaqësuesve të popullit të mbledhur në Parlament¹⁷⁾. Qëndrimi i organizatave

15) Po aty, faqe 25

16) P. Ridola, La Carta dei diritti fondamentali dell'Unione Europea e le tradizioni costituzionali comuni degli Stati membri, vep.cit., faqe 77.

17) J.F. Renucci, Traité de droit européen des droits de l'homme, Paris, L.G.D.J., 2007. Faqe 8.

rajonale për të siguruar mbrojtje më të madhe të kësaj të drejte ka çuar në miratimin, si brenda Këshillit të Evropës dhe Bashkimit Evropian, të akteve të ndryshme në nivel ndërshtetëror për të siguruar mbrojtje. Sistemi evropian i të drejtave të njeriut ngrihet, në shkallë rajonale, nga një mekanizëm i dyfishtë dhe asimetric për mbrojtjen e të drejtës për një jetë familjare nëpërmjet një shkalle në rritje të efektivitetit gjyqësor dhe përmes një vullneti politik të shteteve anëtare për garantimin real të kësaj të drejte¹⁸⁾. Nën ombrellën e Këshillit të Evropës është zhvilluar "sistemi konvencional" i të drejtave dhe lirive të njeriut i cili është vendosur me KEDNJ-në, me anën e të cilit garantohet edhe e drejta për një jetë familjare. Pra, nëse bëjmë një numërim të niveleve të sistemit evropian të mbrojtjes së të drejtës për një jetë familjare shohim se janë tre nivele: 1. kombëtar, 2. Evropian, si dhe 3. ndërkombëtar. Ndërsa sistemi juridiksional evropian përbëhet nga 3 "shkallë" që përfaqësohen nga gjykatat kombëtare, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut dhe nga Gjykata e Drejtësisë, kjo e fundit së bashku me Gjykatën e Shkallës së Parë të Bashkimit Evropian. Këto gjykata janë të pavarura nga njëra-tjetra dhe gjykojnë në nivele të ndryshme sipas rationes të ndryshme, me instrumente mbrojtëse me shkallë të ndryshme të efektivitetit.¹⁹⁾ Sistemi i garancisë për të drejtat e njeriut, në tërësi, në sistemin evropian është mbresëlënës pasi personat fizikë mund t'i drejtohet një juridiksioni mbishtetëror, në rang Evropian për tu ankuar kundër shtetit të tyre për shkelje të detyrimeve të ndërmarra respektivisht nga neni 8 i KEDNJ-së apo instrumente të ndryshme të miratuara nga Bashkimi Evropian, si neni 7 i Kartës Evropiane të Drejtave Themelore dhe Direktivave të ndryshme. Institucionet juridike

18) Po aty. Faqe 10.

19) P Bilancia, "Le nuove frontiere della tutela multilivello dei diritti", në faqen e internetit <http://www.associazionedei costituzionalisti.it> (hyrë në datë 24.1.2015)

evropiane arrijnë të futen dhe të përhapen në sistemin e brendshëm të gjykatave kombëtare, duke garantuar një shkallë autonomie dhe lirie në krahasim me ligjvënësit kombëtar, pasi dimensionin evropian juridik shihet si një mundësi dhe jo si një kusht.

3. Kompleksiviteti i të drejtës për një jetë private dhe familjare.

Si një pjesë e madhe e të drejtave të parashikuara në KEDNJ, e drejta për një jetë private dhe familjare, vjen si pasojë e "goditjes" së bazave doktrinale të vendosura nga regjimi fashist. Ky nen reflekton përpjekjet e pasluftës për zhdukjen e trashëgimisë së vendosur nga ky regjim për kufizimin e martesave të konsideruara si "të papërshtatshme"²⁰⁾ dhe largimin e fëmijëve nga familjet e tyre me qëllim zbatimin e doktrinave të tyre politike. Kjo është një e drejtë "ndryshe" nga nenet e përfshira në KEDNJ për faktin se e drejta për një jetë private dhe familjare nuk mund të konvertohet në para²¹⁾ dhe gjatë gjykimit të shkeljeve të mundshme të saj gjykata nuk mund të vendosë në mënyrë të pavarur mbi ekzistencën e të drejtave materiale²²⁾. Në vitet e fundit GJEDNJ-ja ka zgjeruar dukshëm veprimin e saj në respektim të nenit 8, kjo përkon edhe me karakteristikën kryesore të kësaj të drejte, që është se zbatimi i tyre kërkon një baraspeshim mes mbrojtjes së të drejtave të njeriut dhe respektimit të tyre nga ana e shteteve. Mbrojtja e kësaj të drejte mbetet në diskrecionin e shteteve pasi nuk parashikohet asnjë

20) M Janis, R Kay and A Bradley, *European Human Rights Law: Text and Materials*, Oxford University Press, 3rd edition, 2008, Faqe 373-375.

21) Joniada MUSARAJ "KEDNJ, roli dhe rëndësia e saj. Koncepti i gjykimeve civile dhe rëndësia e realizimit të tyre sipas rregullave procedurale". *Revista Diritto.it*. ISSN 1127-8579

22) Po aty.

detyrim absolut, madje vetë shtetet mund të kufizojnë gëzimin e të drejtës për të ndjekur një nga qëllimet e përmendura në të njëjtat nene të Konventës . Në këtë nen mbrohen dy të drejta: ajo për një jetë familjare dhe e drejta për një jetë private, ku banesa dhe korrespondenca lidhen me konceptin e privatësisë. Synimi i këtij neni është mbrojtja e sferës intime nga ndërhyrja arbitrare të organeve publike. Në bazë të renditjes së fjalëve, në nenin 8 të KEDNJ, jeta familjare është pozicionuar direkt pas të drejtës për respektimin e jetës private. Megjithatë, aty nuk përfshihet e drejta për të themeluar një familje, e drejta për t'u martuar apo për të pasur fëmijë, të cilat përfshihen në nenin 12 të Konventës Evropiane të Drejtave të Njeriut. Neni ka strukturën e përbashkët me të drejtat e kualifikuara të Konventës. Në paragrafin e parë përcaktohet përmbajtja e të drejtës që i garantohet një individ nga shteti. Pra, parashtrohen të drejtat e sakta. Ndërsa paragrafi i dytë qartëson faktin se këto të drejta nuk janë absolute dhe rastet e kufizimeve të tyre. Kjo do të thotë që autoritetet publike kanë të drejtë të ndërhyjnë vetëm në rrethana të caktuara. Ato nuk mund të ndërhyjnë në ushtrimin e kësaj të drejte përveçse kur kjo është në përputhje me ligjin dhe kur është e nevojshme në një shoqëri demokratike në interes të sigurimit kombëtar, sigurisë publike ose mirëqenies ekonomike të vendit, për parandalimin e çrregullimeve ose krimin, për mbrojtjen e shëndetit ose moralit, ose për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të tjerëve²³⁾. Që ndërhyrja të jetë e pranueshme dhe në përputhje me Konventën duhet që ajo të jetë në përputhje me ligjin, e nevojshme në një shoqëri demokratike dhe të ndjekë një ose më shumë synime legjitime. Është e rëndësishme të vihet në dukje që në fillim se Komisioni dhe Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut kanë interpretuar

23) Konventa Evropiane e të Drejtave të Njeriut, Neni 8, paragrafi i dytë

të drejtën për respekt të jetës private dhe familjare të shpallur në nenin 8/1 në dritën e formulimit të nenit 8/2, sipas të cilit "një autoritet publik nuk ndërhyt në ushtrimin e kësaj të drejte". Në pamje të parë, këto fjalë duket se kanë kuptimin që shteti respekton detyrimet e tij lidhur me nenin 8 nëse thjesht nuk vepron. Pra, detyra parësore e shtetit është që të abstenojë nga ndërhyrja. Por, shtetet marrin përsipër jo vetëm detyrimin negativ, për të mos ndërhyrë, por mbi to rëndojnë edhe detyrime pozitive, të nevojshme për respektimin e efektshëm të këtyre të drejtave. Këto detyrime mund të përfshijnë mjetet, që sigurojnë respektimin e kësaj të drejte edhe në marrëdhëniet ndërmjet individëve. Ky nen i referohet jo vetëm masave, që autoritetet i përdorin direkt ndaj një personi konkret dhe që përbëjnë një sulm ndaj jetës së tij private apo familjare por nënkupton edhe ndërhyrjet e tërthorta, të cilat janë rezultat i pashmangshëm i veprimeve, që nuk kanë prekur persona konkret. Pra, termat e mosndërhyrjes nga shteti dhe të detyrimit pohues për shtetin luajnë një rol me rëndësi në interpretimin e idesë të së drejtës për respekt sipas Konventës. Shteti ka detyrimin që të përmbahet nga ndërhyrja në jetën private dhe familjare të individit, por ka edhe detyrimin pozitiv që përfshin përgjegjësinë për të garantuar këtë të drejtë, duke përfshirë masat për të shmangur ndërhyrjet në gëzimin e saj nga çdo subjekt tjetër²⁴⁾. Këto detyrime mund të përfshijnë mjetet, që sigurojnë respektimin e të drejtës edhe në marrëdhëniet ndërmjet individëve. Ky nen i referohet jo vetëm masave, që autoritetet i përdorin direkt ndaj një personi konkret dhe që përbëjnë një sulm ndaj jetës së tij private apo familjare por, nënkupton edhe ndërhyrjet e tërthorta, të cilat janë rezultat i pashmangshëm i veprimeve, që nuk kanë prekur persona konkret.

24) Po aty.

3.1. Dallimi midis jetës familjare dhe jetës private:

Mbrojtja e të dyja këtyre parimeve parashikohet nga neni 8 i Konventës që thotë se "çdokush ka të drejtë që t'i respektohet jeta private dhe familjare, vendbanimi, korrispondenca e tij."

E vërteta është se GJEDNJ nuk ka dhënë ndonjëherë një përcaktim shterues të termave "jetë familjare dhe "jetë private" në mënyrë që të përmëndim edhe ku qëndron ndryshimi midis tyre. Këto janë koncepte që janë zhvilluar dhe interpretuar si rrjedhojë e një procesi të zhvilluar ndër vite. Por për doktrinën rëndësi të veçantë pati vendimi Niementz k. Gjermanisë (16 dhjetor 1992) për kontrollin që i është bërë zyrës së një avokati. Duke theksuar se nuk e gjente as të mundshëm dhe as të nevojshëm përcaktimin (në kuptimin e gjërë) të nocionit "jetë private", sepse do të ishte tepër kufizues. Gjykata shprehet se: "respekti i jetës private duhet të përfshijë deri në një farë mase, edhe të drejtën e individit që të zhvillojë marrëdhënie me të ngjashmit."²⁵⁾ Duke zgjeruar sferën e të drejtave të mbrojtura nga Konventa, Gjykata Europiane krijoi mundësinë e zgjerimit të këtyre drejtave, duke shtuar për shembull mbrojtjen e së drejtës së emrit, të së drejtës së imazhit, të së drejtës për të zhvilluar një profesion etj. Si rrjedhim kemi një zgjerim të vazhdueshëm të çështjeve që mbrohen në bazë të nenit 8 të Konventës duke filluar nga zgjedhjet personale duke arritur deri tek dimensionet ekonomik i jetës së personit.

Konkluzione.

Struktura dhe koncepti i familjes po ndryshon. Në hapësirën e kontinentit evropian, ka koncepte dhe

25) Shih. Ledi Bianku, Jurisprudenca e Gjykatës së Strasburgut, shtypur nga Qendra Europiane e Këshillit dhe Komisionit të Europës, Qendra Tiranë 2005, fq.50

realitete aq të ndryshme, sa që, është e vështirë të formulosh një politikë të përbashkët për të gjitha shtetet. Krijimi i një hapësire juridike të përbashkët, ku normat ligjore të njihen dhe zbatohen në secilin prej shteteve, duke garantuar vazhdimësinë dhe zbatimin e të drejtës, është i mundur, si një operacion kompleks i bazuar në një seri mekanizmash të lidhura ngushtësisht midis tyre. Në aspektin shoqëror në Evropë ka pasur dukuri të një spektri të gjerë të cilat kanë prodhuar një afrim spontan të disa rregullave me natyrë juridike në fushën familjare. Megjithatë, shumë specifika, që lidhen me identitetin kulturor dhe social, janë akoma prezent në fushën e të drejtës familjare. Mbrojtja e të drejtës për një jetë familjare në rajonin e Evropës sigurohet në nivel kombëtar (nga legjislacionet kombëtare), në nivel rajonal dhe në nivel ndërkombëtar, ku ka një mbivendosje të mekanizmave mbrojtëse të krijuara nga KE-ja dhe nga BEja.

Sistemi juridiksional përbëhet po nga tre nivele që janë gjykatat kombëtare, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut dhe nga Gjykata e Drejtësisë, ku këto dy të fundit janë sa të pavarura aq edhe të lidhura përsa i përket interpretimit të së drejtës për një jetë familjare. Në Shqipëri, niveli i tretë i mbrojtjes, që i përket Bashkimit Evropian, ende nuk ka fuqi ligjore, për shkak se nuk jemi vend anëtar. Rregullimi i jetës familjare nga ana e BE-së është i pjesshme dhe ad hoc, për pasojë zhvillimi i së drejtës familjare është në fazat fillestare. Në këtë mënyrë, KEDNJ-ja, dokumente të tjera ndërkombëtare për të drejtat e njeriut si dhe kushtetutat e shumë shtete anëtare kanë akorduar një rol të rëndësishëm familjes. Problemet e diskutuara në këtë artikull janë çështje që preken nga normat *acquis*, gjë që e bën të domosdoshëm rishikimin e legjislaconit në fuqi, sidomos atë që lidhet me të drejtat që duhet të gëzojnë të gjithë personat, pavarësisht nga seksi apo orietimi seksual i tyre.

Prandaj shihet e arsyeshme nevoja për ndryshime në të drejtën tonë familjare në përshtatje me evoluimin që po pëson koncepti i jetës familjare dhe asaj private në vendin tonë. Ky është një detyrimin pozitiv i ligjbërësve tanë që duke i shqyrtuar këto çështje të gjejnë forma dhe mënyra për të tejkaluar mospërputhjet e legjislacionit tonë me të drejtën Europiane duke përfshirë kështu një mentalitet të lirë dhe të pakushtëzuar.

Bibliografia

Vendime:

- Van Kück c. Gjermani i 12 shtatorit 2003, seksioni 69
- Kroon dhe te tjere c. Hollande i 20 shtatorit 1994, seksioni 32
- Marcks c. Belgjike, 27 prill 1979
- Pla dhe Puncernau c. Andora, 13 korrik 2004
- Sheffield dhe Horsham c. Angli i 30 korrikut 1998, seksioni 52
- Stjerna c. Finlande i 24 tetorit 1994, seksioni 32
- Vendim i GJEDNJ i 21 prillit 1979, Marcks c. Belgjike.
- X.Y e Z. C. Angli, 20 Mars 1997

Literatura:

- Cikël leksionesh "Procedurë Parlamentare", pregatitur nga Makbule Çeço, Tiranë 2010. 40
- J.F. Renuçi, *Traité de droit européen des droits de l'homme*, Paris, L.G.D.J, 2007. Faqe 8.
- Jean-Francois Akandji- Kombe, Detyrimet positive sipas Konventës Evropiane të të Drejtave të Njeriut, Udhërrëfyese për përdorimin e Konventës Evropiane të të Drejtave të Njeriut, Manuallet e të Drejtave të Njeriut Nr. 7.
- Joniada MUSARAJ "KEDNJ, roli dhe rëndësia e saj. Koncepti i gjykimeve civile dhe rëndësia e realizimit të tyre sipas rregullave procedurale". Revista Diritto.it. ISSN 1127-8579
- Konventa Evropiane e të Drejtave të Njeriut, Neni 8 , paragrafi i dytë
- M Janis, R Kay and A Bradley, *European Human Rights Law: Text and Materials*, Oxford University Press, 3rd edition, 2008, Faqe 373-375.
- P Bilancia, "Le nuove frontiere della tutela multilivello dei diritti", në faqen e internetit <http://ew.associazionedeicostituzionalisti.it> (hyrë në datë 24.1.2015).
- P. Ridola, *La Carta dei diritti fondamentali dell'Unione Europea e le tradizioni costituzionali comuni degli Stati membri*, Milano, 2002.
- P. Ridola, *La Carta dei diritti fondamentali dell'Unione Europea e le tradizioni costituzionali comuni degli Stati membri*, vep. cit., faqe 77.
- Ledi Biancu , *Jurisprudenca e Gjykatës së Strasburgut* , shtypur nga Qendra Evropiane e Këshillit dhe Komisionit të Europës, Qendra Tiranë 2005, fq.50.



Dokt. Gerta GJETA
Fakulteti i Drejtësisë - Pedagoge
Kolegji Universitar "Wisdom"
e-mail: gerta.gjeta@wisdom.edu.al
gjeta_gerta@yahoo.com



ROLI DHE SFIDAT E SHBA-së BRENDA ALEANCËS ATLANTIKE TË VERIUT

Abstrakt

Është e vërtetë që shumë paragjykime e identifikojnë NATO-n me SHBA-të, dhe kur flasim për të parën është e pamundur të mos e lidhim me të dytën, kjo për shkak të kontributit të pamohueshëm, por dhe të hegjemonisë që SHBA-të kanë zhvilluar në çdo kohë. Megjithatë, duhet thënë se, prania e SHBA-ve në NATO është sfiduar në jo pak raste me partneret kryesorë të Atlantikut (Londrën, Parisin, Bonin), duke shmangur aleancat e ndërlikuara, kjo për shkak të situatave të sigurisë, por edhe të karakteristikave të tjera të partneritetit. Në vitin 1956, NATO-ja u përball me Krizën e Suezit e cila shënoi tension midis SHBA-ve nga njëra anë dhe Francës dhe Britanisë nga ana tjetër. Çfarë e shkaktoi këtë krizë dhe si u zgjidh ajo? Vitet 1960 karakterizohen nga rivaliteti franko-amerikan, për shkak të aspiratave globale të udhëheqësve francez dhe dëshirës hegjemoniste amerikane, të cilat sollën disa situata krizash, siç ishte ajo që u krijua nga tërheqja e Francës nga strukturat ushtarake të NATO-s, në vitin 1969. Pavarësisht këtyre mosmarrëveshjeve, kriza nuk solli fundin e Aleancës së Atlantikut, ndaj mënyra si u tejkaluan këto situata dhe si u minimizuan dëmet që i solli Aleancës në tërësi dhe lidhjeve të tyre bilaterale do të jenë çështje të analizës së mëtejshme. Në shqyrtim do të merret edhe kontributi i presidentit Klinton, jo vetëm për stabilizimin e marrëdhënieve me Rusinë, por edhe për amortizimin e shqetësimit të kësaj të fundit nga procesi i zgjerimit të NATO-s në Qendër dhe në Lindje të Evropës. Gjithashtu, vëmendje të posaçme do t'i kushtojmë edhe disa mosmarrëveshjeve që kanë tensionuar situatën në NATO, të cilat lidhen me: shqetësimet e SHBA-ve për çështjen e autonomisë evropiane; të ndarjes së barrës së shpenzimeve ushtarake; të hendekut midis SHBA-ve dhe Evropës në rritjen e shpenzimeve ushtarake.

Fjalë kyçe: Sfida, strategji, kosto, SHBA, NATO

THE ROLE AND CHALLENGES OF THE US WITHIN THE NORTH ATLANTIC ALLIANCE

Abstract

It is true that many prejudices identify NATO with the US, and when we speak of the first it is impossible not to associate it with the second, this for due to the undeniable contribution but also of the hegemony that the US has developed at all times. However, it must be said, that the US presence in NATO has been challenged in not a few cases with the main Atlantic partners (London, Paris, Bonn), avoiding complicated Alliances, this is due to security situations, but also of other characteristics of the partnership. In 1956, NATO faced the Suez Crisis which marked tensions between the US on the one hand and France and Britain on the other. What caused this crisis and how it was resolved? The 1960s are characterized by Franco-American rivalry, because of the global aspirations of French leaders and the American hegemonic desire, which brought about some crisis situations, as was what was created by the withdrawal of France from NATO military structures in 1969. Despite these disputes, the crisis did not bring an end to the Atlantic Alliance, therefore the way these situations were overcome and how minimized the damages that brought the Alliance as a whole and their bilateral ties will be matters of further analysis. At issue it will be taken also the contribution of President Clinton, not only for the stabilization of relations with Russia, but also for the amortization of the latter concern from the NATO enlargement process in Central and

Eastern Europe. Also, we will pay special attention to some disputes that have strained the situation in NATO, which have to do with: US concerns over the issue of European autonomy; of sharing the burden of military spending; of the gap between the US and Europe in increasing military spending.

Keywords: Challenge, strategy, cost, US, NATO

Hyrje

Shumë paragjykime e identifikojnë NATO-n me SHBA-të dhe kjo mban një pjesë të së vërtetës, pasi SHBA-të kanë mbajtur një peshë shumë të madhe të saj, që kur NATO-ja filloi të shkruante historinë e saj.

Deri në vitin 1957, SHBA-të kishin kontribuar mbi 22 miliardë dollarë për pajisje dhe sende të tjera për të mbështetur përpjekjet mbrojtëse të NATO-s, në formën e armëve, tankeve, aeroplanëve, automjeteve motorike, por dhe sendeve të tjera ushtarake që prodhoheshin në vend dhe dërgoheshin jashtë për ushtritë aleate. Programi i Rimëkëmbjes ekonomike që SHBA-të kishin filluar në vitin 1948 ishte i sukseshëm për rimëkëmbjen evropiane. Midis viteve 1945 - 1951 prodhimi industrial evropian i kaloi 40%, vëllimi i tregtisë së brendshme evropiane u krijua 86%, vëllimi i eksporteve evropiane u rrit në 66%, prodhimi bujqësor u rrit me 25%, sikurse inflacioni u vu nën kontroll, papunësia u ul, dhe barrierat tregtare gjithashtu. Agresioni komunist në Kore (1950) nxorri si nevojë imediate riarmatosjen sa më shpejt të ishte e mundur, por duke qenë se pjesa më e madhe e vendeve evropiane, nuk ishin në gjendje të shpenzonin shuma të mëdha për mbrojtjen, SHBA-të morën përsipër të plotësonin boshllëkun. Qeveria e SHBA-ve, nën Programin e Sigurisë së Ndërsjellë, ofroi

sasi të mëdha ndihme në mbështetje të përpjekjeve evropiane të mbrojtjes.¹⁾

Në vitet 1949 dhe 1950, ekspertët parashikonin që ekonomitë e Perëndimit do të pësonin një kolaps të rëndë nën barrën e riarmatimit, por parashikimi nuk u vërtetua pasi, teksa shpenzimet totale të mbrojtjes së vendeve të NATO-s u trefishuan që nga viti 1949, duke u rritur në më shumë se 60 mijë milion dollarë në vit, pjesa më e madhe e shteteve anëtare kishin patur sukses, në të njëjtën periudhë, kishin ruajtur nivel të njëjtë ose kishin rritur të ardhurat neto kombëtare për frymë, niveli i punësimit ishte rritur gjithashtu. Të gjitha vendet anëtare të NATO-s ishin shumë më të fuqishme ekonomikisht edhe ushtarakisht, sesa në prill të vitit 1949, falë programit të vetë-ndihmës dhe ndihmës së ndërsjellë.²⁾

Vlera totale e parave të SHBA-ve dhe programeve të ndihmës kanadeze për vendet evropiane të NATO-s, në shumatat e votuara nga viti 1948 deri në prill të vitit 1954, ka qenë 30,000 milion dollarë, ku më shumë se gjysma e saj ishte për pajisjet ushtarake. Akti i Sigurisë së Ndërsjellë të SHBA-ve, miratuar në tetor të vitit 1951 u shoqërua me legjislacionin e ndihmës ekonomike dhe si rezultat:

- Programet e ndihmës ekonomike të SHBA-ve u bënë pjesë e një programi të unifikuar;
- ndihma në dollarë amerikan u rrit për qëllime ushtarake dhe u zvogëlua për qëllime ekonomike;
- fondet e "homologut" të krijuara nga ndihma ekonomike u zbatuan gjithnjë e më shumë për qëllime ushtarake, sesa për qëllime ekonomike.

1) *NATO, North Atlantic Treaty Organization: its development and significance*, DEPARTMENT OF STATE PUBLICATION, Washington, 1957, f. 20-21.

2) Lord Ismay, *NATO the First Five Years 1949-1954*, Paris, 1954, f. 140.

Në fillim të prillit 1954, SHBA-të kishin dërguar apo planifikuar pajisje ushtarake për partnerët e saj evropian, në vlerën rreth 15,000 milion dollarë.³⁾

Sfidat e SHBA-së brënda Aleancës

Në vitin 1956, NATO-ja, u sfidua nga Kriza e Suezit e cila shënoi tension midis SHBA-ve nga njëra anë dhe Francës e Britanisë nga ana tjetër, pasi këto të fundit kishin vendosur të rimerrin kontrollin e kanalit të Suezit me çfarëdo mjeti të nevojshëm, përfshirë edhe përdorimin e forcës. Kundër këtij reagimi ishin SHBA-të, të cilat kishin përparësi shmangien e një konflikti ushtarak. Megjithë përpjekjet diplomatike të SHBA-ve për një zgjidhje paqësore të problemit, francezët dhe britanikët në bashkëpunim me Izraelin përgatiteshin fshehurazi për një operacion ushtarak, për të rimarrë me forcë kontrollin e Kanalit të Suezit. Negociatat me Egjiptin dështuan, më 29 tetor 1956 Izraeli pushtoi Egjiptin, ndërsa Franca dhe Britania të nesërmen lëshuan ultimatumin e tyre. Ngjarja solli zemërimin në Uashington: së pari, sepse vendimi i SHBA-ve kundërshtonte prerazi përdorimin e forcës; së dyti, sepse edhe Franca, dhe Britania kishin vepruar fshehurazi nga aleati i tyre. Për fat të keq, ngjarja përkonte me zgjedhjet presidenciale amerikane, ku rikandidonte presidenti Eisenhower, ndësa BRSS-ja po përballej me një kryengritje në Hungari.

Kriza e Suezit ishte shumë e rëndë, me retorikë të ashpër dhe kundërveprime të ndërsjellta, që përkeqësoi dukshëm marrëdhëniet e të tre vendeve, por sigurisht, nuk çoi në fund të aleancës së Atlantikut, pasi e tejkaluan këtë episod dhe i minimizuan dëmet e bëra ndaj aleancës në tërësi dhe lidhjeve të tyre bilaterale. Veprimet e Francës dhe Britanisë kishin anashkaluar vendimet e

3) Po aty, f. 135-136.

SHBA-ve, ato kishin prekur besimin dhe ndershmërinë që karakterizonte marrëdhëniet bilaterale, gjithashtu kishin ulur prestigjin kësaj të fundit. Përfaqësuesi amerikan e vlerësoi si një "tragjedi të madhe", ndërsa bota tronditej nga brutaliteti Sovjetik në Hungari, gjithashtu përballej me një veprim të ngjashëm nga ana e britanikëve dhe francezëve në Egjipt. Normat që lidhen me parimet e besimit dhe ndershmërisë, të cilat ishin thelbësore për marrëdhënien, ishin shkelur në mënyrë të njëanshme nga Franca dhe Britania, duke i ulur prestigjin SHBA-ve si brenda aleancës, ashtu edhe në skenën ndërkombëtare. Edhe përdorimi nga SHBA-të i sanksioneve ekonomike për t'i detyruar aleatët të pranonin kërkesën e saj për tërheqje u perceptua gjithashtu nga Britania si një tradhti. Fakti që Britania dhe Franca ranë dakord të tërhiqnin trupat e tyre pas vijës së armëpushimit, duke zhbërë veprimin që kishte provokuar zemërimin e SHBA-ve, ishte gjithashtu shumë pozitiv për zhvillimin e vetë krizës dhe marrëdhënieve të këtyre vendeve. Sakrificat e Britanisë dhe Francës (tërheqja e trupave) kundrejt qëndrimit të SHBA-ve rivendosi prestigjin e Uashingtonit si në nivel ndërkombëtar, ashtu dhe përballë aleatëve të saj.⁴⁾

Vitet 1960 karakterizohen nga rivaliteti franko-amerikan, për shkak të aspiratave globale të udhëheqësve francezë dhe dëshirës hegjemoniste amerikane. Nëse Anglia, pas vitit 1956, u përpoq të përcaktonte interesat e saj paralelisht me ato të SHBA-ve, Franca zhvilloi një politikë konkurruese e cila e arriti kulmin e saj në kohën e De Golit (De Gaulle), por që vijoi edhe më pas. Por, pavarësisht tensioneve të herë pas hershme, gjatë Luftës së Ftohtë, ekzistuan tre faktorë që kishin prirje të zbusnin rivalitetin franko-amerikan.

4) Lucile Eznack, *Crisis in the Atlantic Alliance: Affect and Relations among NATO Members*, Palgrave Macmillan, 2012, f. 47-67.

1. Ndikimi frenues që pati RFGJ-ja në politikën franceze. Mbështetja e Gjermanisë Perëndimore në garancinë e sigurisë amerikane, dhe po aq i rëndësishëm, premtimi i mbështetjes amerikane për ribashkimin eventual me Republikën Demokratike gjermane, përbënte një tampon të rëndësishëm kundër tendencës franceze për të konceptuar gjeopolitikën në terma anti-amerikanë.

2. Vetëpërmbytja e Francës, pasi nuk dëshironte të dëmtonte përfitimet e saj nga garancia e sigurisë amerikane (kundër sovjetikëve dhe gjermanëve).

3. Vetëpërmbytja e qeverive të njëpasnjëshme amerikane, për të cilat NATO-ja përbënte marrëveshjen kryesore të sigurisë dhe Evropa skenën e konfliktit të Luftës së Ftohtë me rivalen e saj BS.⁵⁾

Në fillim të viteve '60, në Evropë, qarkullonte shqetësimi për të ardhmen, pasi vendosja e balances së armëve bërtamore midis Lindjes dhe Perëndimit, nuk qartësonte mënyrën si do të përgatitej Evropa për mbrojtjen në kushtet e reja. Në Francë dhe në vende të tjera të Evropës sugjeroheshin mënyra të reja mbrojtjeje dhe zvogëlimi i varësisë nga SHBA-të, me idenë se Evropa do të kishte forcat konvencionale të nevojshme dhe një sistem bërthamor të saj. Anglia vendosi të zhvillonte armët e veta bërthamore, Franca forcat goditëse, RFGJ-ja dëshironte që SHBA-të të hiqnin dorë nga zotërimi i armëve bërthamore të NATO-s, pretendime këto që e çuan Aleancën në krizë të thellë.⁶⁾

Një krizë tjetër me të cilën është sfiduar NATO-ja ishte ajo e vitit 1966, ku protagonist ishin sërish francezët. Presidenti francez De Gol, mori vendimin për të

5) David M. Andrews, *The Atlantic Alliance Under Stress US-European Relations After Iraq*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, f. 62.

6) Walter, Laqueur, *Evropa në kohën tonë 1945-1992*, Dituria, Tiranë, 1996, f. 114.

tërhequr Francën nga strukturat e integruara ushtarake të NATO-s. Ndonëse kjo ishte një krizë që përfshiu NATO-n, mosmarrëveshja kryesore ishte me SHBA-të, pasi me të u zhvilluan komunikimet dhe negociatat kryesore. Letra e De Golit, e 7 marsit 1966, drejtuar presidentit të SHBA-ve, Xhonsn, për vendimin e tërheqjes, nxiti reagimin negativ të Uashingtonit, pasi ishte një vendim i pa konsultuar me aleatët e saj dhe rrezikonte të ardhmen të Aleancës. Ky ishte një vendim i përshpejtuar i presidentit francez, sepse tërheqja e plotë franceze pritej në vitin 1969.

Me pretendimin se Franca nuk dëshironte të tërhiqej në konflikte që nuk preknin drejtpërdrejt sigurinë e saj, por edhe se rreziku sovjetik ishte më i vogël se kur u themelua NATO-ja, në janar të vitit 1966, presidenti De Gol, i sugjeroi Sekretarit të Përgjithshëm të NATO-s, që Traktati i Aleancës i vitit 1949 të zëvendësohej me një seri marrëveshjesh dypalëshe. Ky sugjerim ndeshi në kundërshtimin e SHBA-ve, të cilat në telegramin e Departamentit të Shtetit, më 10 shkurt, deklarorin se SHBA-të nuk ishin dakort, dhe se NATO-ja do të vazhdonte edhe pa Francën nëse do të ishte e nevojshme. Në argumentet franceze që justifikonin tërheqjen ishte ideja se nëse Aleanca ishte ende e dobishme, organizata ushtarake e saj nuk ishte. Presidenti De Gol specifikoi se, deri në prill 1969, për të mos shqetësuar në mënyrë të papritur aleatët, Franca do të modifikonte pjesëmarrjen e saj në NATO.⁷⁾

Ndërsa në telegramin e Departamentit të Shtetit, më 2 mars, për të gjitha misionet e NATO-s, veç rekomandimeve për krizën, theksohej se duhej bërë dallimi midis presidentit De Gol nga njëra anë dhe Francës e popullit francez nga ana tjetër, me supozimin se udhëheqja e De Golit ishte e përkohshme, dhe se

7) Lucile Eznack, *Crises in the Atlantic Alliance: Affect and Relations among NATO Members*, Palgrave Macmillan, 2012, f. 69-70.

do të pasohet nga një qeveri më e përgjegjshme ndaj opinionit publik dhe më e favorshme për NATO-n. Në telegram, gjithashtu, këshillohet të shmangeshin kërcënimet, fyerjet apo përpjekjet për hakmarrje dhe se reagimet ndaj Francës dhe de Golit duhet të ishin të sjellshme dhe miqësore. Vendimi njëanshëm për tërheqje të Francës solli një reagim negativ emocional të SHBA-ve, pasi sjellja franceze përveçse shkelte normat e konsultimit ndërmjet aleatëve të ngushtë, përfshinte gjithë aleancën, sepse nuk prekte vetëm marrëdhëniet SHBA - Francë. Megjithatë, në çdo rast, reagimi i SHBA-ve mbeti i moderuar, por gjithmonë këmbëngjës në faktin se SHBA-të do të vazhdonin pjesëmarrjen e plotë dhe bashkëpunimin brenda NATO-s, dhe në shpresën se Franca do të kthehet (gjë që realisht ndodhi, ndonëse pas shumë vitesh) dhe në NATO do të kishte një karrige bosh për Francën.⁸⁾

Kriza e vitit 1966 solli përkeqësimin e marrëdhënieve SHBA-Francë, thelbin e së cilës e përbënte moskonsultimi i Francës për t'u tërhequr nga strukturat e integruara ushtarake të NATO-s. Qëndrimi kundërshtues i SHBA-ve tregonte edhe përgjegjësitë e tyre kundrejt NATO-s, pasi vendimi francez mund të ndikonte negativisht në aleancë, duke dëmtuar unitetin e anëtarëve të tjerë të Aleancës (shqetësim që u vu në dukje shpesh herë nga zyrtarët e SHBA-ve, gjatë komunikimeve për zgjidhjen e krizës), por gjithashtu përfshinte edhe konsiderata strategjike që lidheshin në mënyrë të veçantë me efikasitetin e aleancës për ndalimin e sulmeve të mundshme. Megjithë vendimin për t'u tërhequr nga struktura ushtarake e NATO-s, zyrtarët francezë, theksuan vazhdimësinë e Aleancës dhe të vlerave që përfaqësonte marrëdhëniet midis Parisit dhe Uashingtonit. Parashikimet e zyrtarëve amerikanë se, qëndrimi i Francës lidhur me NATO-n do të ndryshonte me largimin e De Golit dhe ardhjen e qeverive të tjera, u

8) Po aty, f. 71-72.

vërtetua me lëvizjet e presidentëve francez d'Estaing dhe Shirak, që mundësuan rikthimin e Francës në strukturat e integruara ushtarake të NATO-s, ndonëse kthimi u plotë u njoftua në vitin 2009, në Samitin e Strasburgut, nga presidenti Sarkozy.⁹⁾

Historia e marrëdhënieve amerikano-franceze, bashkë me rëndësinë dhe vlerën e madhe të saj, ka dëshmuar jo pak herë periudha "dashuri-urrejtjeje". Pas dëmit që i solli De Goli marrëdhënieve Francë-SHBA, ishte presidenti Pompidou që gjatë viteve 1969-1970 bëri një rikuperim të tyre, pasi nuk ndoqi politikën e konfrontimit, sepse besonte në rëndësinë që kishte për Evropën garancia amerikane kundër kërcënimit Sovjetik dhe mbështeste praninë amerikane në Evropë. Edhe presidenti Valeri d'Estaing arriti përmirësim të marrëdhënieve bilaterale që kishin zhvilluar gjatë viteve të Nixonit dhe Kissingerit, veçanërisht në periudhën 1973-1974.¹⁰⁾

Që pas vitit 1947, SHBA-të zhvilluan një sistem marrëdhëniesh të ngushta politike dhe të sigurisë me një numër partnerësh të Atlantikut, duke shmangur aleancat e ndërlukuara dhe në mënyrë të veçantë ndërveprimin e aleancave me fuqitë evropiane, kjo për shkak të situatave të sigurisë, por edhe të karakteristikave të tjera të partneritetit. Në fund të fundit, ishte ekuilibri i ndërlkuar i interesave midis Londrës, Parisit, Uashingtonit dhe Bonit që ndihmuan ruajtjen e partneritetit Atlantik, nën kushtin thelbësor, kërcënimi nga Moska.¹¹⁾

Viti 2003 shënoi një tension tjetër midis SHBA-ve dhe Francës i cili u shoqërua edhe nga një retorikë e ashpër mbi çështjen e Irakut, situatë kjo që ka ndodhur edhe më parë midis këtyre dy anëtarëve të NATO-s.

Diktatori irakian, Sadam Husein, i kishte "thyer"

9) Po aty, f. 83-84.

10) David M. Andrews, *The Atlantic Alliance Under Stress US-European Relations After Iraq*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, f. 103.

11) Po aty, f. 58-64.

të gjitha marrëveshjet që kishte lidhur në mbarim të Luftës së Gjirit në vitin 1991, ku kishte premtuar se do të shkatërronte armët bërthamore, biologjike dhe kimike të Irakut. Ndonëse ishte krijuar një regjim inspektimi për të siguruar mbajtjen e premtimeve, puna për zhvillimin e këtyre armëve vazhdonte në fshehtësi. Regjimi i inspektimit nuk mund të garantonte se programet e Irakut për WMD-në ishin mbyllur përgjithmonë. Kjo sjellje nxiti reagimin e SHBA-ve për të ndërhyrë, duke pasur parasysh natyrën e kërcënimit.¹²⁾

Situata që sapo përshkruam ishte shkaku i një tjetër krize brenda NATO-s, kur marrëdhëniet e SHBA-ve me disa prej aleatëve të saj u tensionuan. SHBA-të ngelën të zhgënjyera nga Gjermania, Franca dhe Turqia, sepse jo vetëm që kundërshtuan luftën në Irak, por të parat kundërshtuan edhe autorizimin e SHBA-ve në Këshillin e Sigurimit të KB-ve, ndërsa parlamenti i Turqisë nuk miratoi vendosjen e trupave amerikane në territorin e saj, për të hapur një front verior në luftën në Irak. Ndërsa Franca kërcënonte me veton kundër një rezolute të sponsorizuar nga SHBA-të, për përdorimin e forcës në Irak, Gjermania e cila nuk kishte të drejtën e vetos, shprehu kundërshtimin e saj dhe u përpoq të lobonte kundër planeve të luftës së SHBA-ve. Edhe në këtë rast erdhi reagimi i rëndë i SHBA-ve, që akuzonin aleatët se po bllokonin në mënyrë aktive veprimet e aleatëve të ngushtë, veçanërisht për çështjet që kishin të bënin me sigurinë kombëtare të SHBA-ve, por në të njëjtën kohë përkeqësonin imazhin ndërkombëtar të këtyre të fundit. Kriza e Irakut përbënte një sprovë tjetër për NATO-n, pasi dëmtoi lidhjen bilaterale të këtyre aleatëve.¹³⁾

12) Po aty, f. 203

13) Lucile Eznaack, *Crises in the Atlantic Alliance: Affect and Relations among NATO Members*, Palgrave Macmillan, 2012, f. 108-113.

Ishte kancelari Shreder, që në fillim të shtatorit 2002 deklaroi se ishte kundër një lufte me Irakun dhe se do ta kundërshtonte atë edhe nëse Këshilli i Sigurimit i KB-ve do të jepte autorizimin për një operacion ushtarak. Kjo qasje antiluftë besohej t'i shërbente kancelarit në zgjedhjet e afërme, pasi opinioni publik gjerman ishte kundër luftës. Deri në këtë moment, Franca mund të aprovonte fillimin e luftës, nëse Irakut mund t'i jepej mundësia që të çlirohej nga programet e tij të armatimit dhe të shkatërronte armët bërthamore, siç kishte premtuar. Për këtë situatë kishte dy perceptime: ai evropian (ushqyer edhe nga shtypi evropian, më së shumti francez), që e shihte rendin botëror të pas Luftës së Ftohtë të mbizotëruar nga një vend i vetëm jashtëzakonisht i fuqishëm si Amerika, pushtetin e së cilës e shihte si arrogant, mbizotërues, pa rregulla dhe të mbështetur në forcën brutale për të marrë atë që donte; ishte dhe perceptimi amerikan, që e shihte të patolerueshëm zotërimin e armëve të shkatërrimit në masë nga Iraku dhe mendonte se përdorimi i forcës, ishte e mënyra e vetme që mund të pengonte Irakun të zhvillonte programin e këtyre armëve.¹⁴⁾

Por, nëse kundërshtimi francez nuk ishte një situatë e panjohur, dhe as e papritur, refuzimi gjerman sigurisht që ishte një ngjarje e re në politikën e jashtme amerikane. Kjo qasje mundësohej nga aftësia e Gjermanisë për ndryshimin e politikave pas Luftës së Ftohtë, pasi tashmë ajo ishte shndërruar në një eksportuese të paqes dhe nuk ishte më importuese e saj, si gjatë viteve të Luftës së Ftohtë.¹⁵⁾

Sipas Elizabet Poundit, shkakut i krizës së Irakut ishte politika e jashtme agresive e administratës Bush e cila armiqësoi liderët evropianë në atë masë, sa që sistemi

14) David M. Andrews, *The Atlantic Alliance Under Stress US-European Relations After Iraq*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, f. 205.

15) Po aty, f. 70-71.

u bë i prirur ndaj krizave. Në anën tjetër kriza fuqizoi lidhjen Francë - Gjermani e cila asnjëherë nuk kishte qenë kaq e përzemërt. Sigurisht që, kriza e Irakut, nuk e shkatërroi partneritetin e Atlantikut, por padyshim që në marrëdhëniet bilaterale të SHBA-ve me aleatët e tjerë në NATO (kryesisht Francën, Gjermaninë) shkaktoi ndarje të thellë. Mbështetja e brendshme e NATO-s u dobësua shumë në shtetet drejtuese të saj, pasi dinamika politike e tyre nuk ishte e balancuar drejt mbështetjes së Aleancës as në momentet e një krize të thellë ndërkombëtare. Sipas studiuesve, kriza e NATO-s në Irak shënon një dështim masiv diplomatik. Kjo nxirrte nevojën që diplomacia të punonte për ndërtimin e bashkëpunimit jashtë interesave shtetërore, për një ristruktim të Aleancës, në përputhje me një vizion ku interesat dhe përgjegjësitë të ishin të përbashkëta.¹⁶⁾

Kontributi amerikan në zgjerimin e Aleancës pas luftës së ftohtë

Një vend shumë të rëndësishëm në rolin e padiskutueshëm të SHBA-ve zë edhe protagonizmi i presidentit Klinton në marrëdhënien NATO-Rusi. Gjatë fushatës së tij për zgjedhjet Presidenciale, Klintoni kishte kritikuar dy fusha të politikës evropiane që kishte ndjekur presidenti Bush: Rusinë dhe Bosnjen. Për të parën, e kishte akuzuar Bushin se ishte shumë i ndrojtur për të mbështetur reformën në Rusi, duke shkatërruar kështu një mundësi historike. Pas zgjedhjes së tij si president, ai, vendosi për angazhimin dhe mbështetjen e përpjekjeve të reformatorëve të Rusisë dhe gjatë gjithë kohës si president pati Rusinë si përparësi kryesore të politikës së jashtme të Administratës së tij. Në prill të vitit 1993, në Vankuver, ai takoi presidentin rus, Jeltsin, për krijimin e një "aleance strategjike" me reformatorët

16) Po aty, f. 256-258.

ruse, me idenë se përparimi paqësor i rilindjes së Rusisë do të kontribuonte shumë në lirinë globale, sigurinë dhe prosperitetin.¹⁷⁾

Në mes të marsit 1995, ai vendosi të merrte pjesë në Samitin e majit në Moskë për të nënvizuar mbështetjen e tij për presidentin rus, Jeltsin. Klintoni pati shkëmbime letrash me presidentin rus dhe në letrën e datës 15 mars 1995, i shkroi se SHBA-të dhe Rusia kishin të njëjtin interes të përbashkët për ndërtimin e një Evrope gjithëpërfshirëse, e cila duhet të ngrihej mbi themelin ekzistues të institucioneve në kontinent, për të cilat NATO-ja ishte thelbësore. Aleanca kishte ndryshuar ndjeshëm që nga fundi i Luftës së Ftohtë, tashmë, strategjia dhe planifikimii NATO-s nuk drejtohej nga koncepti i kontrollit, por nga adresimi i kërcënimeve të reja që mund të lindin nga mosmarrëveshjet etnike dhe territoriale, armët e shkatërrimit në masë dhe rreziqet e tjera pas Luftës së Ftohtë. Kjo nënkuptonte që prania e NATO-s dhe e SHBA-ve në Evropë do të vijonin. Presidenti Klinton siguroi Jeltsinin se, ekzistonte një konsensus midis vendeve anëtare të NATO-s, që zgjerimi do të rriste stabilitetin në Evropë dhe se Rusia nuk do të përjashtohej nga mundësia për t'u bashkuar me Aleancën. Aleanca nuk kishte planifikuar ndonjë vendim për zgjerimin, por në vend të kësaj, dëshironte të zhvillonte një marrëdhënie me Rusinë paralelisht me studimin e zgjerimit të NATO-s. Klintoni këmbëngulte se zbatimi i Pfp-së do të kontribuonte në mbarëvajtjen e marrëdhënieve NATO-Rusi.¹⁸⁾

Duke qenë se jemi në pjesën e kontributeve të SHBA-së në NATO, është e domosdoshme të mos lëmë pa evidentuar edhe rolin e saj në zhvillimin dhe zgjerimin e Aleancës që në hapat e para të krijimit të saj dhe

17) Ronald D. Asmus, *Opening NATO's door: how the alliance remade itself for a new era*, Columbia University Press, New York, 2002, f. 20.

18) Po aty, f. 109-110.

deri në ato të pas viteve '90. Kjo duket qartë edhe në monografinë me temë "Evolucioni i konsultimit politik të NATO-s 1949-1962", dokument sekret i NATO-s ky, por i deklasifikuar me rastin e hapjes së arkivave të saj, ku thuhet se "Autoritetet e Shteteve të Bashkuara dëshiruan, në radhë të parë, konsultimin që të përfshijë çështjet e anëtarësimit në NATO dhe marrëdhëniet e NATO-s me organizatat e tjera rajonale dhe disa vende jo të NATO-s".¹⁹⁾ Kontributi amerikan në zgjerimin e Aleancës lidhet pa dyshim me rolin hegjemonik²⁰⁾ të SHBA-ve në NATO, pranuar nga të gjithë. Rol katalitik do ta quante Mark Smith, kontributin amerikan në zgjerimin deri në vitet 1982, pasi SHBA-të ishin nxitësit në zgjerim, duke ngritur çështjen brenda Aleancës, por pa ushtruar ndikim vendimtar mbi rezultatin.²¹⁾ Ndërsa Ronald Asmus, lidhur me çështjen e zgjerimit me vendet e Balltkikut, do të theksonte se pa angazhimin e SHBA-ve dhe presidentit Klinton, zgjerimi nuk do të kishte ndodhur dhe këto vende do të liheshin jashtë këtij raundi. Ishte këmbëngulja e këtij të fundit para presidentit Jeltsin për të drejtën e vendeve të Balltkikut për t'u anëtarësuar në NATO.²²⁾

19) Monograph on "The evolution of NATO political consultation 1949-1962", ORIGINAL: ENGLISH 2nd May 1963, NATO SECRET NHO/63/1. <https://www.nato.int/archives/docu/d630502e.htm>

20) Frank Schimmelfennig, *Multilateralism in Post-Cold War NATO: Functional Form, Identity-Driven Cooperation*, Paper for AUEB International Conference on "Assessing Multilateralism in the Security Domain, 3-5 June 2005, Delphi, Greece, f. 28.

21) Mark Smith, *NATO enlargement during the Cold War: strategy and system in the Western alliance*, Palgrave, 2000, f. 5.

22) Ronald D. Asmus, *Opening NATO's door: how the alliance remade itself for a new era*, Columbia University Press, New York, 2002, f. 234.

Shqetësimi i SHBA-vë në ndarjen e kostove brenda Aleancës

Një pjesë të rekordeve të marrëdhënieve NATO – SHBA i zë problemi i ndarjes së barrës, pasimbrojtja është e kushtueshme dhe problematike, veçanërisht kur bëhet fjalë për atë kolektive. Në demokracitë pluraliste, përdorimi i forcës ushtarake për luftë apo për qëllime të tjera politike përveç se karrikon qeverinë, ndez edhe debatin politik. Aleancat midis demokracive pluraliste për qëllime lufte apo për misione të tjera të sigurisë shfaqin problemet e bashkëpunimit transnacional, midis të cilave edhe çështjen e ndarjes së barrës e cila nuk nënkupton vetëm kosto ekonomike, por edhe politike.²³⁾

Koncepti origjinal i Aleancës ishte që SHBA-të dhe Evropa të ishin pak a shumë partnerë të barabartë, duke nënkuptuar ndarje të barabartë të kostove të Aleancës. Kjo ka ekzistuar që në fillimet e aleancës, ku u ra dakort për financim të përbashkët të kostove të infrastrukturës së NATO-s, që gjithsesi nuk përbën koston kryesore, pasi shpenzimet më të mëdha ishin nga vendet për të mbajtur forcat e tyre ushtarake. Nëse pas Luftës së Dytë Botërore Evropa u përqëndrua në rimëkëmbjen ekonomike, SHBA-të mbuluan shpenzimet më të mëdha.²⁴⁾ Po si ka evoluar problem i ndarjes së barrës gjatë viteve?

Në vitet 1950, WUDO-ja, kishte nevojë për një infrastrukturë të përbashkët (fusha ajrore, një seli dhe projekte të komunikimeve të sinjalit) kostoja e së cilës ishte vlerësuar rreth 32 milion pound. Pjesa më e

23) Peter Kent Forster and Stephen J. Cimbala, *The US, NATO and Military Burden-Sharing*, Frank Cass, London & New York, 2005, f. 1

24) Stanley R. Sloan, *NATO, the European Union, and the Atlantic Community: The Transatlantic Bargain Challenge*, 2nd Edition, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland, 2005, f. 83.

madhe e tyre do të vendoseshin në Francë dhe Hollandë, por do të përdorëshim nga të gjithë anëtarët e Traktatit të Brukselit, prandaj kostoja e ndërtimit nuk mund t'i ngarkohej vetëm Francës dhe Hollandës. Pesë Fuqitë, ranë dakord të ndanin koston e këtij programi, i njohur si "First Slice" (Feta e Parë), prej nga e ka origjinën parimi i ndarjes së koston, i miratuar nga NATO-ja, i cili do të ishte bazë për të gjitha programet të mëpasme të infrastrukturës. Për problemin e ndarjes së koston (referuar Deputetëve të Këshillit, në mars të vitit 1951) ishin hedhur disa ide. Një sugjeronte që kontributi i çdo vendi të bazohej në "aftësinë e tij për të paguar". Kjo ide konsiderohej e vështirë, pasi ishte e pamundur që vendet e Aleancës të binin dakord për një formulë që përcaktonte aftësinë e secilit prej tyre për të paguar. Një e dytë sugjeronte nocionin "komb përdorues" i cili nënkuptonte që çdo komb do të kontribuonte në përpjesëtim me masën në të cilën forcat e tij do të përdorin objektet në fjalë. Edhe ky sugjerim u përjashtua, pasi ishte e vështirë të paracaktoheshin përmasat e sakta në cilat vendet anëtare do t'i përdorin këto mjete në kohë lufte. Ka pasur edhe një sugjerim të tretë që e lidhte kontributin me masën e përfitimeve ekonomike që vendet pritëse do të nxirrnin nga kryerja e projekteve në territorin e tyre. Deputetët e Këshillit, nuk ranë dakord me këto sugjerime, por pranuan një formulë që e çonte në shtatë numrin e vendeve kontribuese. Shtoheshin edhe SHBA-të dhe Kanadaja, pasi edhe ato do ta përdornin këtë infrastrukturë. Ky ishte programi "Second Slice" (Feta e dytë), kostoja e të cilit ishte vlerësuar 79 milion pound. Programi i Tretë i Infrastrukturës, i paraqitur nga SHAPE, në vitin 1952, ishte vlerësuar me një kosto prej 152 milion pound dhe si kontribuese u shtuan Danimarka, Itala dhe Norvegjia, sepse disa instalime do të duhej të bëheshin edhe në këto vende. Në programet e mëvoshme u shtuan si kontribuese Greqia dhe Turqia, por në çdo

rast diskutimet hapnin debat dhe vlerat zvogëloheshin, duke shënuar shkurtime në programe. Kështu Programi i katërt i Infstrukturës që ishte vlerësuar 297 milion pound, u shkurtua në 185 milion për të përfunduar në 80 milion. Pas Seancës Ministrore të dhjetorit 1952, Këshilli vendosi që të shmangeshin diskutimet e zgjatura për ndarjen e kostove dhe u hodh ideja për ndarjen e kostos së një programi afatgjatë, deri në fund të vitit 1957.²⁵⁾ Financimi dhe zbatimi i programeve të infrastrukturës së NATO-s përbëjnë zbatime të rëndësishme të konceptit të ndihmës së ndërsjellë dhe ndarjes së barrës.²⁶⁾

Shpenzimet amerikane të mbrojtjes i kanë kaluar ato të Rusisë dhe të vendeve aleate në Evropë, ky hendek ka ardhur duke u rritur edhe më shumë pas Luftës së Ftohtë e veçanërisht pas sulmeve të 11 shtatorit, ku shpenzimet ushtarake u rritën me 40% për vitin 2002. Ky disnivel kaq i madh, në rritjen e shpenzimeve ushtarake midis SHBA-ve dhe Evropës reflektohet edhe në aftësitë, në aspektin e armatimit më të fundit të teknologjisë së lartë. Situata ka rritur shqetësimet evropiane për mosbalancimin e fuqisë transatlantike, por edhe ka shtuar përpjekjet e zyrtarëve evropianë dhe amerikanë për të "ribalancuar" NATO-n, përmes zhvillimit të një "shtylle më të fortë evropiane" dhe mekanizmave e mjeteve alternative si: CFSP-ja për BE-në, riaktivizimi i WEU-së, krijimi i CJTF-së, zhvillimi i ESDI-së brenda NATO-s e deri te ESDP-ja për BE-në. Të gjitha këto mekanizma institucionale kanë reflektuar në përpjekjet për autonomi më të madhe evropiane e cila, ndonëse është mirëpritur nga liderët amerikanë, krijon shqetësim për mundësinë e çuarjes në "shkëputje".²⁷⁾

25) Lord Ismay, *NATO the First Five Years 1949-1954*, Paris, 1954, f. 115-118.

26) Po aty, f. 134.

27) Jolyon Howorth, John T.S. Keeler, "The EU, NATO and the Quest for European Autonomy" në *Defending Europe: The EU, NATO, and the Quest for European Autonomy*, 2003, f. 3-4.

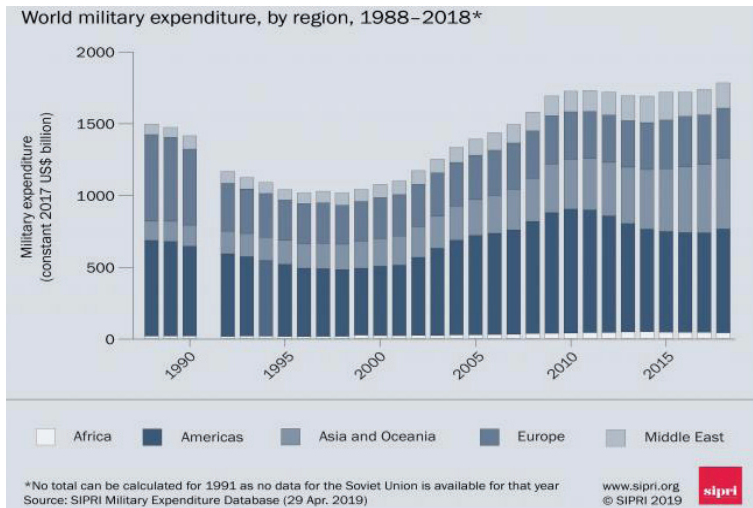


Figura1. World military spending 1998-2018.²⁸⁾

Debati mbi kontributin më të madh të SHBA-ve dhe më të vogël të Evropës për shpenzimet e mbrojtjes është një çështje që ka tensionuar marrëdhëniet NATO – SHBA dhe lidhet me shqetësimin amerikan mbi ndarjen e barrës së shpenzimeve. Majkëll Xhon Uilliams (Michael John Williams), drejtori i programit të NYU-së në marrëdhëniet ndërkombëtare në një intervistë për ndërlikimet e marrëdhënieve transatlantike dhe pasojat që mund të sjellin një NATO të dobësuar, sheh gjysmën plot të gotës, lidhur me çështjen e kontributit ushtarak evropian në NATO. NATO-ja është një organizatë ushtarake politike, dhe nuk ka të bëjë vetëm me armatimin, por edhe me diskutimin politik, vendimmarrjen, konsensusin dhe zhvillimin e aftësive. Ai pohon se vlera 2% e PBB-së për shpenzimet për mbrojtjen është veç një numër arbitrar, pasi nëse do të vlerësoheshin kostot e SHBA-ve në një konflikt evropian të mundshëm, ato do të ishin shumë herë më të larta nga çfarë SHBA-të po shpenzonin tani. Sipas tij, ideja e një kontributi më të vogël të Evropës

28) <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-and-military-expenditure/military-expenditure> aksesuar më, 17.03.2020.

nuk është e vërtetë, pasi ata po bëjnë shumë misione paqeruajtjeje, pajtimi dhe stabilizimi në Afrikë, Evropë apo diku tjetër dhe kjo është jashtëzakonisht e vlefshme për SHBA-të.

Që pas Luftës së Dytë Botërore, SHBA-të kanë mbështetur, financiarisht mirëmbajtjen e një rendi botëror liberal. Në marrëveshjen transatlantike, evropianët pranuan hegjemoninë ekonomike amerikane në këmbim të mbrojtjes, pra një sistem të qeverisjes globale dhe të shmangies së konflikteve përmes negociatave dhe arbitrazhit. Pikërisht ky mirëkuptim amerikano-evropian ekziston në NATO. Por kohët e fundit, duket se SHBA-të nuk janë më të interesuara të investojë financiarisht dhe emocionalisht për sa i përket udhëheqjes me këto organizata transatlantike. Problematika midis udhëheqjes së NATO-s dhe SHBA-ve nuk filloi me presidentin Trump. Edhe presidenti Obama kishte ndjekur një politikë të jashtme të dobët e cila nuk siguroi një udhëheqje të madhe.²⁹⁾

Ky qëndrim është sintetizuar në strategjinë "Amerika e Parë", duhet thënë një qasje agresive e SHBA-ve ndaj ndarjes së barrës së NATO-s, tregtisë, marrëveshjes bërthamore JCP0A me Iranin dhe trajtimit të refugjatëve, çka ka shtuar dyshimet mbi mbështetjen amerikane për NATO-n. Sipas ekspertëve të sigurisë, largimi i SHBA-ve nga NATO-ja, por edhe nga Evropa do ta detyronte këtë të fundit të krijonte forcat e veta ushtarake dhe të sigurisë. Pavarësisht këtyre fakteve, SHBA-të, janë të angazhuara për një NATO të fortë, dhe buxheti i administratës Trump, për FY2019, për Kongresin ka rritur në një masë të madhe kontributin e forcave të SHBA-ve në NATO dhe në Sigurinë Transatlantike. Megjithatë, shpenzimet e administratës Trump për NATO-n janë më të mëdha se ato të administratës Obama. Strategjia e re kërkon përpjekje

29) Eileen Reynolds, *The Case for NATO*, New York University, Jul 10, 2017.
<https://www.nyu.edu/about/news-publications/news/2017/july/michael-williams-on-nato.html>

më të mëdha ushtarake evropiane dhe veçon Rusinë dhe Kinën, si sfida kryesore për sigurinë e SHBA-ve. Buxheti për mbrojtjen e administratës Trump FY2019, krahasuar me nivelin e shpenzimeve në Nismën Evropiane të Mbrojtjes FY2017, gati ka dyfishuar shpenzimet e SHBA-ve nga 3.4 miliardë dollarë në 6.5 miliardë dollarë.³⁰⁾

Në NSS-në amerikane (dhjetor 2017) presidenti Trump teksa vlerësonte Rusinë dhe Kinën si dy kërcënimet më serioze me të cilat SHBA-të po përballëshin, pohon se Rusia po punonte për të dobësuar besueshmërinë e angazhimit të Amerikës ndaj Evropës dhe për të minuar unitetin transatlantik. Me pushtimet e saj të Gjeorgjisë dhe Ukrainës, Rusia kishte shkelur sovranitetin e tyre dhe vijonte të kërcënonte fqinjët e saj me pozicionimin bërthamor dhe përparimin e aftësive sulmuese. Në anën tjetër, vlerësonte se, një Evropë e fortë dhe e lirë ishte me rëndësi jetike për SHBA-të, dhe se këto të fundit mbeteshin shumë të përkushtuara ndaj aleatëve dhe partnerëve evropianë. Por, duke qenë se SHBA-të po përmbushin përgjegjësitë e tyre mbrojtëse, prisnin që edhe aleatët evropianë të rrisin shpenzimet për mbrojtjen në 2% të PBB-së, deri në vitin 2024.³¹⁾

Për vitin 2017, shpenzimet e SHBA-ve mbizotëronin ndaj shpenzimeve ushtarake në nivel global. Kështu, SHBA-të shpenzuan 38.2% të të gjitha shpenzimeve ushtarake botërore në vitin 2017, që në shifra do të përktheheshin: SHBA-të i kaluan 8 herë shpenzimet e Rosisë, 4 herë shpenzimet e Kinës, 12 herë shpenzimet e Britanisë së Madhe, 10 herë shpenzimet e Francës, 14 herë shpenzimet e Gjermanisë dhe 24 herë shpenzimet e Italisë.³²⁾

Edhe NDS-ja (shkurt 2018) e Sekretarit të Mbrojtjes,

30) Anthony H. Cordesman, *The U.S., NATO, and the Defense of Europe: Shaping the Right Ministerial Force Goals*, Working Draft June 27, 2018, f. 3-4.

31) Po aty, f. 9.

32) Anthony H. Cordesman, *The U.S., NATO, and the Defense of Europe: Shaping the Right Ministerial Force Goals*, Working Draft June 27, 2018, f. 17.

riafirmon po këto sfida dhe pritshmëri amerikane. Sërish, Rusia, vlerësohet si një nga kërcënimet kryesore për SHBA-të dhe theksohet vlera e partneriteteve strategjike dhe NATO-s. Aty theksohet se Rusia kërkon autorizimin e vetos ndaj kombeve fqinje, lidhur me vendimet ekonomike dhe diplomatike të qeverive të tyre për të shkatërruar NATO-n, por edhe për të ndryshuar strukturat e sigurisë dhe ekonomike evropiane dhe të Lindjes së Mesme në favor të saj. Tentativat për të sabotuar proceset demokratike në Gjeorgji, Krime dhe Ukrainë janë shqetësuese, teksa shoqërohen me zgjerimin dhe modernizimin e arsenalit të saj bërthamor. Në këtë kontekst strategjia vlerëson aleancat dhe partneritetet në një rrjet të zgjeruar për të adresuar sfidat e kohës dhe njëkohësisht fton aleatët evropianë të përmbushin angazhimet e tyre për të rritur shpenzimet e mbrojtjes dhe të modernizimit. Të gjitha këto vlerësime tregojnë se strategjia "Amerika e Parë" synon rigjallërimin e udhëheqjes amerikane dhe jo tërheqjen e saj nga bota. Ato riafirmojnë përparësinë që ka në strategjinë e SHBA-ve angazhimi amerikan në Evropë.³³⁾

Zvogëlimi i Evropës në qasjen strategjike Amerikane

Mendimi i përgjithshëm për SHBA-të dhe Evropën është se të dyja rajonet janë kulturalisht shumë afër, ndajnë vlera të përbashkëta demokratike, liberale dhe humanitare, dhe se marrëdhënia e SHBA-ve me Evropën zë një peshë specifike në politikën e jashtme të SHBA-ve. Po, pavarësisht këtyre konsideratave, nga ana tjetër, që nga krijimi i NATO-s, SHBA-të, kanë qenë kritike për aftësinë ushtarake të Evropës dhe vullnetin politik të saj për të përdorur forcën për qëllime politike, si dhe për të ndarë ngarkesën ushtarake transatlantike me SHBA-të. Që prej Luftës në Libi (mars 2011), qarkullon mendimi se roli i NATO-s në strategjinë amerikane ka ndryshuar,
33) Po aty, f. 10.

dhe se ai i Evropës është zvogëluar, pasi tanimë ka më pak përparësi strategjike.³⁴⁾

Në një kohë kur Evropa ka zhvilluar rrjetin e institucioneve ndërlidhëse dhe ka shkuar drejt integritit të ekonomive kombëtare dhe politikave të mbrojtjes, interesat gjeostrategjikë të SHBA-ve po drejtohen në Azi. Në këtë rajon nuk ka institucione të tilla apo modele sjelljeje, sikurse ekuilibrat e politikës së pushtetit dhe rivalitetet kombëtare janë shumë më të përhapura. Prandaj, SHBA-të përqëndrohen në krijimin e një strukture sigurie në Azi, për të balancuar fuqinë në rritje të Kinës.³⁵⁾ Në Evropë, nevoja për mbrojtje kolektive, për të cilën SHBA-të kanë qenë të domosdoshme që nga hyrja në Luftën e Parë Botërore, është në rënie, ndërsa ajo e menaxhimit të krizave po merr rëndësi.

Ka disa dekada që vëmendja e SHBA-ve është përqëndruar në Azi³⁶⁾, madje, në vitet '90, rajoni i pellgut të Azi-Paqësorit ishte partneri më i madh tregtar i Amerikës, gati një e treta më e madhe se ajo përtej Atlantikut. Edhe në strategjinë amerikane të mbrojtjes (janar 2012), në Prioritetet e Shekullit XXI, deklarohet se "vendodhja kryesore" e kërcënimeve kundër SHBA-ve

34) Magnus Petersson, *The US NATO Debate From Libya to Ukraine*, Bloomsbury Academic, New York, London, New Delhi, Sydney, 2015, f. 3-4.

35) Clay Clemens, *NATO and the Quest for Post-Cold War Security*, Palgrave Macmillan, London, 1997, f. 51.

36) "Është duke u bërë gjithnjë e më e qartë se në shekullin XXI, qendra e gravitetit strategjik dhe ekonomik në botë do të jetë Azia Paqësori, nga nënkontinenti Indian deri në brigjet perëndimore të Amerikës. Dhe një nga detyrat më të rëndësishme të qeverisjes amerikane gjatë dekadave të ardhshme do të jetë bllokimi i një investimi të rritur ndjeshëm - diplomatik, ekonomik, strategjik, dhe të tjera - në këtë rajon. Në qeverinë e SHBA-ve, nën udhëheqjen e presidentit Obama, diplomatët tanë, udhëheqësit ushtarakë dhe ekspertët e tregtisë dhe zhvillimit po punojnë fort për forcimin e marrëdhënive tona në rajon për të na vendosur në një kurs për përparim të gjerë dhe të qëndrueshëm." Hillary Rodham Clinton, *America's Pacific Century*, U.S. Department of State, Honolulu, HI, November 10, 2011.
<https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/11/176999.htm> 26.02.2020.

dhe interesave të saj ishte në Azinë e Jugut dhe Lindjen e Mesme. Ky ripërcaktim i ri i strategjisë u shoqërua me rënien e angazhimit dhe pranisë amerikane në Evropë. Kështu, në vitin 2012, SHBA-të tërhoqën dy nga katër Brigadat që kishin në Evropë. Në janar të vitit 2015, Pentagoni konfirmoi mbylljen e 15 bazave ushtarake amerikane në Evropë. Deri në vitin 2010, pritej që trupat ushtarake të dislokuara në Evropë të zvogëloheshin në afro 60,000. Rënia e interesit për Evropën dhe qasja ndaj Azisë tregon se SHBA-të po tregojnë më pak interes për të udhëhequr aktivitetet e NATO-s, të cilat lidhen me kushtet evropiane. Shumë ekspert sugjerojnë se, aleatët evropianë të NATO-s, duhet t'i adresojnë vet sfidat e sigurisë në një model të ri transatlantik të ndarjes së barrës, dhe që roli i SHBA-ve duhet të jetë në thelb "i përqendruar në nenin V".³⁷⁾

Në 70-vjetorin e NATO-s, debati kryesor për sigurinë në Evropë u përqëndrua në perspektivën e një ushtrie evropiane dhe rrugët e mundshme për të siguruar një autonomi strategjike evropiane, e nxitur edhe nga diskursi i qeverisë së SHBA-ve, që sugjeron se angazhimi i tyre kushtëzohet nga aftësia e rritur evropiane. Kjo ka çuar disa qeveri evropiane dhe të NATO-s që të ngrënë hipotezën se si do të ishte siguria evropiane pa angazhimin e SHBA-ve.³⁸⁾

Në debatin për marrëdhënien SHBA - NATO, ekspertë të ndryshëm sugjerojnë ndryshime drastike në rolin e Amerikës në NATO. Sipas Beri Posen (Barry R. Posen), profesori i MIT-së, ideja e qeverive të SHBA-ve (qofshin këto demokrate apo republikane), se SHBA-të duhet të dominojnë botën ushtarakisht,

37) Magnus Petersson, *The US NATO Debate From Libya to Ukraine*, Bloomsbury Academic, New York, London, New Delhi, Sydney, 2015, f. 6-7.

38) Defending Europe: scenario-based capability requirements for NATO's European members <https://www.iiss.org/blogs/research-paper/2019/05/defending-europe>

ekonomikisht dhe politikisht i ka nxitur ato të zgjerojnë rrjetin e angazhimeve të sigurisë (ndërrjet ushtarake në Somali, Haiti, Bosnje, Kosovë, Iran, Libi apo në Afganistan e Irak pas 11 shtatorit 2001) dhe të bazave ushtarake të epokës së Luftës së Ftohtë. Kjo është një strategji e padisiplinuar, e shtrenjtë (vetëm angazhimi në Gjirin Persik, konsumon të paktën 15% të buxhetit të mbrojtjes së SHBA-ve) dhe e përgjakshme, që shkakton një dëm të pashprehur për sigurinë kombëtare të SHBA-ve dhe dekurajon aleatët të paguajnë për mbrojtjen e tyre, duke shtuar edhe më shumë kostot e politikës së jashtme amerikane. Nëse gjatë viteve 1990, pasojat menaxhoheshin lehtësisht, sepse SHBA-të gëzonin një pozitë të fuqishme, gjatë dekadës së fundit, fuqia e vendit është përkeqësuar dhe politikëbërësit nuk kanë bërë zgjedhjen e duhur se në cilat luftra duhej të angazhoheshin dhe në ç'mënyrë duheshin zhvilluar ato. Në këtë situatë, profesor Poseni sugjeron se, "është koha që SHBA-të të braktisin strategjinë hegjemoniste dhe ta zëvendësojnë atë me një kufizim". Kjo do të kërkojë tërheqjen nga reforma globale dhe mbështetje në mbrojtjen e sigurisë së ngushtë të interesave kombëtare, çka nënkupton një ushtri me një forcë më të vogël, tërheqjen e një numri të madh të trupave amerikane nga bazat e tjera, si dhe stimulimin e aleatëve që të siguronin vet sigurinë e tyre. Në këtë mënyrë SHBA-të do të shpenzonin vetëm në kërcënimet më të ngutshme ndërkombëtare, duke ruajtur prosperitetin dhe sigurinë për një periudhë afatgjatë.³⁹⁾

Po çfarë nënkupton strategjia e kufizimit sipas Poseit?

"Së pari, SHBA-të duhet të rindërtojnë aleancat e saj në mënyrë që vendet e tjera të ndajnë përgjegjësinë aktuale për mbrojtjen e tyre. NATO-ja është çështja më e lehtë; SHBA-të duhet të tërhiqen nga struktura e komandës ushtarake

39) Barry R. Posen, *Pull Back. The Case for a Less Activist Foreign Policy*, Foreign Affairs, Vol. 92, No. 1 (2013), f. 116-128.

dhe aleanca të kthehet kryesisht në organizatën politike të dikurshme. Evropianët mund të vendosin vetë nëse duan të ruajnë strukturën e komandës ushtarake nën kujdesin e BE-së ose ta çmontojnë atë plotësisht. Shumica e trupave amerikane duhet të kthehen nga Evropa në shtëpi, megjithëse me marrëveshje të ndërsjellë, SHBA-të mund të mbanin një numër të vogël të bazave detare dhe ajrore në kontinent".

Strategjia e kufizimit, sipas tij, do të tkurrë trupat ushtarake amerikane në mënyrë të konsiderueshme, do të zvogëlojë shpenzimet, gjithashtu do t'u dërgojë aleatëve mesazhin se ka ardhur koha që ata bënë më shumë për veten e tyre dhe do të shmangë perceptimin se SHBA-të do të zgjidhin të gjitha problemet e sigurisë në botë.⁴⁰⁾ Posei e mbyll argumentin me parashikimin se ky kufizim do të jetë gradual, duke iu dhënë kohën e nevojshme aleatëve të forconin ushtritë e tyre dhe të zhvillonin mekanizmat politikë dhe diplomatikë për t'u kujdesur për punët e tyre. Gjithsesi, thelbi i idesë së tij është Evropa duhet të marrë kontrollin e sigurisë së vet. Angazhimi në luftën kundër terrorizmit ngriti pyetje të rëndësishme për ndarjen e peshave midis SHBA-ve, aleatëve të NATO-s dhe shteteve të tjera. NATO-ja u ngarkua për paqeruajtjen ushtarake në Afganistan dhe ishte një koalicion që përfshinte shumicën e shteteve më të pasura në botë dhe fuqinë kryesore ushtarake në botë, për këtë arsye siguroi legjitimitet ndërkombëtar. Rastet e Afganistanit dhe Irakut reflektojnë çështjen e ndarjes së peshave midis aleatëve ose midis "koalicioneve të vullnetit" të përfshirë në operacione luftime ose paqeje.⁴¹⁾

Trupat shumëkombëshe franceze, italiane, amerikane dhe të britanike u vendosën në Liban në vitin 1982 në një sistem ndërkombëtar të rregulluar nga konflikti ushtarako-ideologjik i Luftës së Ftohtë. Ishin SHBA-

40) Po aty, f. 116-128.

41) Peter Kent Forster and Stephen J. Cimbala, *The US, NATO and Military Burden-Sharing*, Frank Cass, London & New York, 2005, f. IX-XI.

të ato që morën barrën më të madhe të përgjegjësisë politike, ekonomike dhe ushtarake për aksionin libanez në kontekstin e një krize nga konkurrenca e superfuqive. As NATO-ja, dhe as KB-të nuk kishin një rol aktiv në këtë rast.⁴²⁾

Ndërhyrja në Afganistan është justifikuar si vetëmbrojtje legjitime kundër një organizate terroriste që shkeli vlerat dhe normat themelore të Perëndimit dhe tregoi se ishte e vendosur për të përdorur dhunën kundër vendeve anëtare të NATO-s. Për këtë arsye, pas sulmeve të shtatorit 2001, anëtarët e Aleancës, shfaqën solidaritet dhe gatishmëri për t'u bashkuar me SHBA-të në luftën kundër Al-Kaidës. Lufta në Afganistan nuk u zhvillua nën komandën e NATO-s, por të SHBA-ve, pasi administrata e Bushit synonte të parandalonte kufizimet politike ndërqeveritare në sjelljen e luftës. Kurse lufta në Irak nuk siguroi një konsensus dhe konvergencë të politikave në NATO, pasi i mungonte legjitimiteti. Lufta zhvillohej jashtë rajonit të komunitetit, nuk ishte një veprim i vetëmbrojtjes dhe nuk ishte i motivuar nga mbrojtja e vlerave të komunitetit.⁴³⁾

Gjatë vitit 2011, pjesën më të madhe të debatit të SHBA-ve lidhur me NATO-n e zinte Lufta civile në Libi, midis regjimit të diktatorit libian Gadafi dhe kundërshtarëve të tij. Dy ditë pas Rezolutës 1973 të Këshillit të Sigurimit të KB-ve (që autorizonte vendet anëtare të KB të krijonin një zonë pa fluturime mbi Libinë për të mbrojtur popullsinë civile), më 19 mars 2011, forcat britanike, franceze dhe amerikane filluan Operacionin Odyssey Dawn, dhe prej 23 marsit NATO-ja mori gradualisht kontrollin e operacionit, të quajtur Operacioni Mbrojtës i Unifikuar. Pas gjashtë muajsh bombardimesh të rënda,

42) Po aty, f. 4.

43) Frank Schimmelfennig, *Multilateralism in Post-Cold War NATO: Functional Form, Identity-Driven Cooperation*, Paper for AUEB International Conference on "Assessing Multilateralism in the Security Domain, 3-5 June 2005, Delphi, Greece, f. 40.

në 31 tetor 2011, NATO-ja mbaroi operacionin. Lufta në Libi shkaktoi një diskutim gjithëpërfshirës të SHBA-ve në lidhje me politikën amerikane të sigurisë. Debati për aspektet e jashtme ishte më shumë për ndarjen e barrës në NATO midis SHBA-ve dhe Evropës, dhe veçanërisht kush duhet të merrte drejtimin në një operacion të tillë. SHBA-të donin që shtetet anëtare evropiane të NATO-s të merrnin drejtimin, dhe anëtarët evropianë të NATO-s dhe partnerët e NATO-s të bënin punën në rajonin e tyre. Disa anëtarë të Kongresit shprehën skepticizëm ndaj Luftës së Libisë dhe e panë atë si një çështje evropiane për t'u zgjidhur, disa të tjerë as nuk i konsideruan SHBA-të si anëtare të NATO-s. Sidoqoftë, më "skeptikët" e shihnin problemin në drejtim të ndarjes së padrejtë të barrës midis SHBA-ve dhe partnerëve të saj evropianë. Që nga Samiti i Rigës në 2006, NATO-ja ka pasur një "udhëzim dy përqind" për shpenzimet e mbrojtjes së anëtarëve të saj. Por, veç SHBA-ve ishin vetëm disa nga anëtarët e NATO-s që e përmbushin atë udhëzim dhe kjo ishte arsyeja pse çështja e ndarjes së barrës ngrihej ngrihet herë pas here. Më 24 qershor 2011, Dhoma e Përfaqësuesve debatoi për një rezolutë që supozohej të kufizonte fondet e mbrojtjes së SHBA për mbështetjen e operacionit të NATO-s në Libi, por kjo mund të dëmtonte materialisht marrëdhëniet e SHBA-ve me aleatët e NATO-s.⁴⁴⁾

Si në çdo debat, edhe këtu kishte dy palë, një që mbështeste fondin e mbrojtjes për operacionin e NATO-s në Libi, dhe, tjetra që kërkonte kufizimin e fondeve. Mbështetësit argumentonin se Aleatët kishin marrë rolin kryesor në Libi, dhe se mbështetja e SHBA-ve ishte thelbësore për jetën e civilëve që rezikoheshin, për lëvizjet demokratike në të gjithë Lindjen e Mesme, por edhe për besimin e aleatëve në NATO, nga të cilët SHBA-të do të mund të kërkonin mbështetje

44) Magnus Petersson, *The US NATO Debate From Libya to Ukraine*, Bloomsbury Academic, New York, London, New Delhi, Sydney, 2015, f. 29-33.

në të ardhmen. Ndërsa kundërshtarët ankoheshin për mungesën e gatishmërisë dhe aftësisë së anëtarëve evropianë të NATO-s për të përdorur më vete forcën ushtarake, pasi SHBA-të nuk mund të paguanin për operacione që nuk përbënin interes jetësor për sigurinë e tyre. Kishte të tjerë që shkonin edhe më tej, duke e konsideruar NATO-n si një organizatë të vjetëruar, dhe se në vend që të shpenzohej para për mbrojtjen e saj, Kongresi duhet të shpenzonte para për mbrojtjen sociale dhe të zvogëlonte taksat e korporatave. Por, përkundër këtyre zërave, mendimi i përgjithshëm në debatin e Kongresit, lidhur me luftën në Libisë, ishte se NATO-ja duhet të punojë për sigurinë kolektive dhe vlerat perëndimore përmes bashkëpunimit institucional dhe se SHBA-të duhet të përfshihen me partnerët e saj në NATO.⁴⁵⁾

Lufta në Libi (2011) tregoi se SHBA-të donin ta drejtonin NATO-n "nga pas", dhe se nga evropianët kërkohej që të kujdeseshin për problemet e tyre. Përqëndrimi i SHBA-ve në Azi e forcoi edhe më shumë këtë ide. Kishte ekspertë që aludonin se NATO-ja ishte shndërruar në një aleancë "post-amerikane". Kriza e Ukrainës e vuri sërish NATO-n në qendër të debatit për politikën amerikane të sigurisë. Në këtë rast, reagimet e SHBA-ve ishin të shpejta dhe thelbësore, pasi presidenti Barak Obama mori drejtimin: u akorduan fonde për të forcuar praninë ushtarake amerikane në Evropë; zyrtarë të lartë amerikanë vizituan Poloninë dhe Rumaninë (anëtarët e reja të NATO-s) ku u dërguan edhe forcat amerikane dhe të NATO-s, në zbatim të Nenit V të Traktatit të Atlantikut të Veriut; gjithashtu, u zbatuan edhe sanksionet ekonomike dhe politike ndaj Rusisë.

Po cili ishte ndikimi i krizës së Ukrainës në trendin afatgjatë të politikës së sigurisë amerikane? Cila është gadishmëria dhe aftësia e SHBA-ve për t'u përfshirë në çështjet e sigurisë evropiane në të ardhmen?

Magnus Petersson, në *The US NATO Debate From Libya*

45) Po aty, f. 36-41.

to Ukraine, argumenton se tendenca afatgjatë tregon se SHBA-të nuk janë as të afta dhe as të interesuara të kujdesen përgjithmonë për problemet e sigurisë në Evropë, kjo për shkak të uljes së aftësisë ushtarake dhe vullnetit politik që ato kanë për t'u përfshirë në rajone, që nuk janë më përparësi strategjike e tyre. Përfundimi është se Evropa do të duhet të marrë më shumë përgjegjësi për sigurinë e vet.⁴⁶⁾

Megjithatë, ishte më shumë hegjemonia dhe udhëheqja amerikane në NATO, sesa angazhimet me vlerë që çuan në bashkëpunim. Në çdo rast konvergjenca e lartë e politikave lidheshin me udhëheqjen e fortë dhe thelbësore të SHBA-ve. Kështu, administrata amerikane ishte forca kryesore lëvizëse e fushatave ajrore në Bosnje-Hercegovinë dhe Kosovë, dhe pa ushtrinë amerikane nuk do mund të realizoheshin ndërhyrjet ushtarake. Administrata amerikane ishte gjithashtu forca kryesore lëvizëse e zgjerimit të NATO-s.⁴⁷⁾

Richard Rupp, në librin e tij *NATO After 9/11: An Alliance in Continuing Decline*, teksa analizon arsyet e ndarjes transatlantike pohon se janë një mori traktatesh, marrëveshjesh dhe çështjesh që e ndajnë Aleancën që nga mesi i viteve 1990, midis të cilave: *Protokolli i Kiotos; Detyrimet e KB-ve; Gjykata Penale Ndërkombëtare; Konventa për të Drejtat e Fëmijëve; Konventa për eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit kundër grave; Traktati i Raketave Antibalistike; Traktati Gjithëpërfshirës i Ndalimit të Testeve; Protokolli i Verifikimit mbi Konventën e Armëve Biologjike; Traktati i ndalimit të minave; Subvencione bujqësore; Tarifat e çelikut; Sanksionet mbi Kubën dhe Akti i Helms-Burton.*⁴⁸⁾

46) Po aty, f. 1-2.

47) Frank Schimmelfennig, *Multilateralism in Post-Cold War NATO: Functional Form, Identity-Driven Cooperation*, Paper for AUEB International Conference on "Assessing Multilateralism in the Security Domain, 3-5 June 2005, Delphi, Greece, F. 41-43.

48) Rupp, Richard E., *NATO After 9/11: An Alliance in Continuing Decline*, Palgrave Macmillan, New York, 2006, f. 71.

Konkluzione

Pavarësisht mosmarrëveshjeve dhe krizave që pati SHBA Brenda Alencës ato nuk sollën fundin e Aleancës së Atlantikut, ndaj mënyra si u tejkaluan këto situata dhe si u minimizuan dëmet që i solli Aleancës në tërësi dhe lidhjeve të tyre bilaterale ishin çështje të analizës. Në shqyrtim umor edhe kontributi i presidentit Klinton, jo vetëm për stabilizimin e marrëdhënieve me Rusinë, por edhe për amortizimin e shqetësimit të kësaj të fundit nga procesi i zgjerimit të NATO-s në Qendër dhe në Lindje të Evropës. Gjithashtu, vëmendje të posaçme i kushtuam edhe disa mosmarrëveshjeve që kanë tensionuar situatën në NATO, të cilat lidhen me: shqetësimet e SHBA-ve për çështjen e autonomisë evropiane; të ndarjes së barrës së shpenzimeve ushtarake; të hendekut midis SHBA-ve dhe Evropës në rritjen e shpenzimeve ushtarake dhe në aftësitë në armatimet e teknologjisë së lartë. Kjo situatë ka rritur shqetësimet evropiane për mosbalancimin e fuqisë transatlantike, në këtë kontekst analiza u fokusua edhe në masat që janë marrë nga Evropa për të ribalancuar NATO-n, përmes mekanizmave dhe mjeteve alternative si: CFSP-ja, riaktivizimi i WEU-së, krijimi i CJTF-së, zhvillimi i ESDI-së dhe ESDP-ja. Po në këtë punim, u ndalem në zhvendosjen e interesave strategjike të SHBA-ve në pellgun Azi - Paqësor e cila ka ulur interesin e SHBA-ve për të investuar financiarisht dhe emocionalisht në udhëheqjen në Aleancë, situatë që ka nxitur dyshime për një tërheqje të mundshme të SHBA-ve nga NATO-ja dhe interesat e saj në Evropë. Për të sqaruar këto dyshime u analizua roli i programit "Amerika e parë" në nxitjen e aleatëve evropianë për të marrë më shumë përgjegjësi për sigurinë e tyre. Analiza u zgjerua edhe me situata të tjera që përfshijnë NATO-n dhe SHBA-të, si: kriza e Irakut, pjesëmarrja në Afganistan, angazhimi në Bosnje, në Kosovë, në Libi e deri te sugjerimet për

ndryshimet drastike lidhur me rolin e Amerikës në NATO, siç ishte strategjia e kufizimit.

Nga sa pamë, SHBA-të kanë zhvilluar një sistem marrëdhëniesh të ngushta politike dhe të sigurisë me një numër partnerësh të Atlantikut, duke shmangur aleancat e ndërlikuara dhe në mënyrë të veçantë ndërveprimin e aleancave me fuqitë evropiane, kjo për shkak të situatave të sigurisë, por edhe të karakteristikave të tjera të partneritetit. Në fund të fundit, ishte ekuilibri i ndërlikuar i interesave midis Britanisë, Francës, SHBA-vë dhe RFGJ që ndihmuan ruajtjen e partneritetit Atlantik, nën kushtin thelbësor, kërcënimi nga Moska.

Aleanca ka ndryshuar ndjeshëm që nga fundi i Luftës së Ftohtë, tashmë, strategjia dhe planifikimi i NATO-s nuk drejtohet nga koncepti i kontrollit, por nga adresimi i kërcënimeve të reja dhe rreziqet e tjera pas Luftës së Ftohtë. Kjo nënkupton që prania e NATO-s dhe e SHBA-ve në Evropë do të vijojë për ruajtjen e partneritetit dhe sigurinë globale.

Roli i SHBA-ve për sigurinë në Evropë ishte i pallogaritshëm pasi jo vetëm mbajti larg prej saj Rusinë, por gjithashtu i shërbeu integritetit evropian, duke përfshirë edhe Gjermaninë brenda saj dhe duke shmangur rikthimin e nacionalizmit të vjetër evropian. Por, është e nevojshme të pohohet se pas Luftës së Ftohtë, vendi i Evropës në diplomacinë dhe strategjinë amerikane është zvogëluar. Planifikimi amerikan i mbrojtjes "Longrange" është riorientuar gjithnjë e më shumë larg Evropës, megjithëse SHBA-të kanë mbetur të përkushtuara për të vendosur rreth 100,000 trupa aty, kryesisht në Gjermani.

Bibliografi

- Ronald D. Asmus, *Opening NATO's door: how the alliance remade itself for a new era*, Columbia University Press, New York, 2002
- Ronald D. Asmus, "NATO's Double Enlargement: New Tasks, New Members" në Clay Clemens, *NATO and the Quest for Post-Cold War Security*, Palgrave Macmillan, London, 1997
- Mark Smith, *NATO enlargement during the Cold War: strategy and system in the Western alliance*, Palgrave, 2000.
- Peter Kent Forster and Stephen J. Cimbala, *The US, NATO and Military Burden-Sharing*, Frank Cass, London & New York
- Stanley R. Sloan, *NATO, the European Union, and the Atlantic Community: The Transatlantic Bargain Challenged*, 2nd Edition, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland, 2005
- Anthony H. Cordesman, *The U.S., NATO, and the Defense of Europe: Shaping the Right Ministerial Force Goals*, Working Draft June 27, 2018
- Lord Ismay, *NATO the First Five Years 1949-1954*, Paris, 1954
- Lucile Eznack, *Crises in the Atlantic Alliance: Affect and Relations among NATO Members*, Palgrave Macmillan, 2012.
- David M. Andrews, *The Atlantic Alliance Under Stress US-European Relations After Iraq*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Magnus Petersson, *The US NATO Debate From Libya to Ukraine*, Bloomsbury Academic, New York, London, New Delhi, Sydney, 2015
- Walter, Laqueur, *Evropa në kohën tonë 1945-1992*, Dituria, Tiranë, 1996.
- *NATO, North Atlantic Treaty Organization: its development and significance* Department of State publication, Washington, 1957
- Rupp, Richard E., *NATO After 9/11: An Alliance in Continuing Decline*, Palgrave Macmillan, New York, 2006
- Frank Schimmelfennig, *Multilateralism in Post-Cold War NATO: Functional Form, Identity-Driven Cooperation*, Paper for AUEB International Conference on "Assessing Multilateralism in the Security Domain, 3-5 June 2005, Delphi, Greece
- Barry R. Posen, *Pull Back. The Case for a Less Activist Foreign Policy*, *Foreign Affairs*, Vol. 92, No. 1 (2013)
- Monograph on "The evolution of NATO political consultation 1949-1962", original: english 2nd May 1963, nato secret NHO/63/1. <https://www.nato.int/archives/docu/d630502e.htm>

- Jolyon Howorth, John T.S. Keeler, "The EU, NATO and the Quest for European Autonomy" në *Defending Europe*: 2003.
[https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-and-military-expenditure/military-expenditureaksesuar më, 17.03.2020](https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-and-military-expenditure/military-expenditureaksesuar%20m%26%2017.03.2020)
- Eileen Reynolds, *The Case for NATO*, New York University, Jul 10, 2017.
<https://www.nyu.edu/about/news-publications/news/2017/july/michael-williams-on-nato.html>
- Clay Clemens, *NATO and the Quest for Post-Cold War Security*, Palgrave Macmillan, London, 1997, Hillary Rodham Clinton, *America's Pacific Century*, U.S. Department of State, Honolulu, HI, November 10, 2011.
<https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/11/176999.htm> 26.02.2020
- *Defending Europe: scenario-based capability requirements for NATO's European members* <https://www.iiss.org/blogs/research-paper/2019/05/defending-europe>



Dr. Noela MAHMUTAJ
Fakulteti i Drejtësisë - Pedagoge
Kolegji Universitar "Wisdom"
e-mail: noela.mahmutaj@wisdom.edu.al



**QASJET KONCEPTUALE
SOVJETIKE DHE RUSE NË FAZËN
FILLESTARE TË STUDIMITTË
LUFTËS SË FTOHTË**

Abstrakti

Artikulli jep një analizë të shkurtër mbi fazën fillestare të Luftës së Ftohtë, e cila parashtrohet në qasjet konceptuale sovjetike dhe më tej në ato ruse. Gjatë regjimit komunist shikojmë më shumë një propagandë në hulumtimet e studiuesve sovjetikë, e cila nuk është e bazuar në fakte dhe dokumenta. Ndërkohë pas rënies së regjimit komunist shikohet një tjetër realitet në studimet shkencore. Qëllimi i këtij artikulli është të krahasohen studimet sovjetike dhe ato ruse mbi konfrontimin mes SHBA dhe Bashkimit Sovjetik gjatë fillimit të Luftës së Ftohtë.

Fjalët kyçe: Bashkimi Sovjetik, SHBA, Lufta e Ftohtë, konfrontim, ideologji.

SOVIET AND RUSSIAN CONCEPTUAL APPROACHES TO THE INITIAL PHASE OF THE COLD WAR STUDY

Abstract:

The article provides a brief analysis of the initial phase of the Cold War, which is set out in Soviet conceptual approaches and further in Russian ones. During the communist regime, we see more propaganda in the research of Soviet scholars, which is not based on facts and documents. Meanwhile, after the fall of the communist regime, another reality is seen in scientific studies. The purpose of this article is to compare Soviet and Russian studies on the confrontation between the US and the Soviet Union during the beginning of the Cold War.

Keywords: Soviet Union, USA, Cold War, confrontation, ideology.

Histografia e Luftës së Ftohtë është zhvilluar nën ndikimin e dukshëm të interesave politike dhe ekonomike të dy superfuqive (SHBA-së dhe Bashkimit Sovjetik), të cilët gjatë kësaj periudhe ishin të interesuar për të justifikuar deri diku veprimet e tyre. Kjo u pa qartë edhe në shkollat sovjetike dhe amerikane duke u përpjekur për t'i kaluar njëri-tjetrit përgjegjësinë shpërthimit të Luftës së Ftohtë. Normalisht, çështja e përgjegjësisë për shpërthimin e konfliktit midis SHBA dhe Bashkimit Sovjetik ishte në qendër të vëmendjes si në historografinë ruse, ashtu edhe në atë amerikane.

Gjatë periudhës sovjetike, në histori dominoi interpretimi i Luftës së Ftohtë si një agresion ideologjik dhe politik i vendeve të Perëndimit kundër Bashkimit Sovjetik dhe kampit socialist, që vazhdimisht pati një konfrontim të përshkallëzuar ideologjik. Historianët sovjetikë i kushtuan rëndësi të madhe konfrontimit ideologjik dhe politik mes dy superfuqive në periudhën e Luftës së Ftohtë, të cilët i kanë kushtuar vëmendje të veçantë, pasi ajo kishte mbështetjen propagandistike në arenën ndërkombëtare, duke justifikuar politikën e vetë dhe duke ekspozuar qëndrimin e anës kundërshtuese¹⁾.

Pra, në literaturën sovjetike ishte në thelb propaganda paqësore e Bashkimit Sovjetik. Ky fakt është parë mjaft qartë në veprat e Vachllav Vorovskiy (revolucionar rus, shkrimtar dhe kritikues letrar), Vladimir Trukhanovskiy (historian sovjetik dhe rus, shkrimtar, diplomat), Nikolay Bespalov (arkitekti i nderuar rus, profesor i asociuar), Vladimir Hvostv (historian sovjetik dhe specialist në historinë moderne dhe të marrëdhënieve ndërkombëtare), të cilët kanë vënë në

1) Беглов С.И. "Внешнеполитическая пропаганда. Очерки теории и практики", Учебное пособие для факультета журналистики (lat. Beglov S.I "Vneshnepolitcheskaya propaganda", Oчерki teorii I praktiki. - Москва, 1984 г. fq. 68-69.

dukje politikën e ndjekur nga qeveria sovjetike²). Autorët kanë nxjerrë në pah natyrën paqesore te doktrinës së politikës së jashtme sovjetike, si dhe tregojnë një pjesë të shtetit sovjetik në zgjidhjet e çështjeve të ndryshme ndërkombëtare dhe për rolin konkret në politikën botërore të pasluftës.

Sipas teoricienit sovjetik Georgi Plekhanov, propaganda sovjetike (duke përfshirë edhe politikën e jashtme) kishte për qëllim përhapjen e regjimit komunist dhe mënyrën e jetesës sovjetike. Sipas tij, propaganda është një aktivitet shpirtëror dhe praktik në formimin e besimit komunist, është qëndrimi i duhur për politikën e partisë dhe të shtetit³).

Në veprën "*Historia e politikës së jashtme të BRSS 1945-1980*" (në org: "История внешней политики СССР, том второй 1945-1980 гг.") të autorëve sovjetikë, si: Igor Bllatov, Valentin Falin, Leonid Kutakov etj., argumentohet se, Bashkimi Sovjetik pati një ndikim të madh në çështjet ndërkombëtare, pasi kishte bërë kontribute vendimtare në zgjidhjen e çështjeve me rëndësi politike, konkretisht në vendosjen e paqes së qëndrueshme dhe të bashkëpunimit ndërkombëtar.

Me fjalë të tjera, sipas tyre, fal politikës paqesore të Bashkimit Sovjetik, ka pasur një ndryshim rrënjësor dhe pozitiv në marrëdhëniet midis Bashkimit Sovjetik dhe vendeve të tjera socialiste të Evropës me shtetet kryesore perëndimore⁴).

Por më vonë, ky këndvështrim mbi politikën e qeverisë sovjetike ndryshoi, pasi u shfaqën qasje më të balancuara, ku dhe shumë studiues dhe shkencëtarë të

2) Vayenaya literatura, URL, <http://militera.org/>

3) Гасюк А. Геннадьевич, Внешнеполитическая пропаганда СССР накануне Великой Отечественной войны: 1939-1941 гг., кандидат исторических наук, 2008.

4) А. И. Блатов, В. М. Фалин... История внешней политики СССР, том второй 1945-1980 гг, ИЗДАТЕЛЬСТВО «НАУКА» • МОСКВА 1981, URL: <http://militera.lib.ru/docs/0/pdf/hvp2.pdf>

fushës filluan të kërkojnë përgjigje për shumë pyetje, në të cilat një rol të rëndësishëm kishin analizat e ballafaqimit të dy fuqive kryesore, SHBA-së dhe Bashkimit Sovjetik, në sistemin e krijuar bipolar.

Konkretisht, kjo u pa e qartë pas rënies së regjimit komunist në vitin 1991, e cila solli studime serioze në zhvillimin e histografisë kombëtare. Pra, në studimet moderne ruse pati një kthesë të madhe për përceptimin e propagandës sovjetike, ku shume historianë e studiues rusë argumentonin se pjesa më e madhe e historisë dhe e studimeve shkencore sovjetike përbëheshin kryesisht nga punime dhe të dhëna falsifikuese mbi historinë e politikës së jashtme të Bashkimit Sovjetik.

Pas viteve 1990, pati rritje të konsiderueshme sasisore dhe cilësore në kërkimet shkencore. Një nga ndihmesat më domethënëse për kërkimet shkencore mbi Luftën së Ftohtë ishte edhe hapja e arkivave. Praktikiisht të gjitha studimet e reja u bazuan të materialet e gjetura nga arkivat e ish-Komitetit Qendror, apo edhe arkivat e Ministrisë së Punëve të Jashtme të Federatës Ruse.

Duhet theksuar gjithashtu se, një tjetër faktor i favorshëm për hulumtimin e Luftës së Ftohtë ishte qasja jo e ndarë e klasave apo e dogmave ideologjike, sic është parë konkretisht në histografinë sovjetike. Në vitet 1990 u botuan studime të shumta, të cilat normalisht përmbajë një risi të re mbi studimin e Luftës së Ftohtë. Një nga studimet e njohura, që cilësohet si kontribut i madh në histografinë ruse, është vepra "*Lufta e Ftohtë: qasje të reja, dokumenta të reja*"⁵⁾ nga studiues të njohur rus si: Aleksander Chubaryan, Mikhail Narinskiy dhe Leonid Nezhinskiy, të cilët kanë pasqyruar politikën e jashte sovjetike në vitet e Luftës së Ftohtë.

Në këtë studim ka jo vetëm informacione të ndryshme

5) Чубарьян А.О. "Холодная война: новые подходы, новые документы" (lat. Chubar'yan A.O "Holodnaya voyna: novie podhodi, novie dokumenti") Отв. ред. М.М. Наринский. - Москва, 1995г.

dhe të pathëna, por njihet si një studim kritik ndaj politikës së Bashkimit Sovjetik. Pra, kuptojmë se në histografinë ruse u shfaq dëshira kritike për të vlerësuar kursin e politikës së jashtme të Bashkimit Sovjetik.

E rëndësishme të theksohet se, fillimi i Luftës së Ftohtë filloi të shikohej jo vetëm si një periudhë e vështirë në marrëdhëniet midis Bashkimit Sovjetik dhe ish aleatëve të saj, por edhe si një ngjarje politike me ndikim të madh në historinë e zhvillimit njerëzor. Gjithashtu, duhet nënvizuar se një nga çështjet më të diskutueshme të histografisë kombëtare ruse në fund të shek. XX dhe fillim të shek. XXI, kishte të bënte me problemet e korrelacionit të ideologjisë dhe të interesave kombëtare, si dhe siguria e ndërsjellë kombëtare dhe ekspansioni i politikës së jashtme të Bashkimit Sovjetik.

Edhe pse Lufta e Ftohtë, si një fenomen i madh në marrëdhëniet ndërkombëtare në gjysmën së dytë të shekullit XX, i përkiste të kaluarës, në mendjen e njerëzve u ruajtën ende shumë momente të Luftës së Ftohtë, ku implikimet e saj politike deri diku vazhdojnë të ndikojnë edhe sot në vendet, të cilat e kanë përjetuar regjimin komunist (duke përfshirë njëkohësisht edhe Shqipërinë). Prandaj, gjatë viteve 1990 dhe në fillimi të shekullit XXI interesi për hulumtimin e historisë së Luftës së Ftohtë, jo vetëm që nuk zvogëlua, por mori një vrull të ri në studimet ruse.

Libri *"Lufta e Ftohtë 1945-1963. Perspektiva historike"* (në org. Холодная война 1945-1963 гг. Историческая ретроспектива) të historianëve Aleksandër Chubaryan dhe Nikolay Egorov⁶⁾, u bazuar në materiale të reja arkivore dhe duke marrë parasysh edhe debatet e vazhdueshme. Ky studim paraqiti një interpretim modern i fazave kryesore të formimit dhe zhvillimit të

6) Коллектив авторов "Холодная война 1945-1963 гг. Историческая ретроспектива" (lat. Chubaryan A.O, Egorova N.I "Holodnaya voyna 1945-1963 gg. Istoricheskaya prespektiva"), Москва, 2003 г. fq. 316

konfrontimit mes Perëndimit dhe blloqeve ushtarake-politike sovjetike që nga mesi i 1940 deri në fillim të viteve 1960. Gjithashtu, u konfirmua në mënyrë të vendosur, që planet e Bashkimit Sovjetik ishin bazuar kryesisht në konceptin e sigurisë gjeografike, pra, udhëheqja sovjetike preferoi zhvillimin e marrëdhënieve ndërkombëtare të pasluftës në përputhje me sistemin tradicional të ekuilibrit të forcës dhe ndarjen e botës në sfera të ndikimit⁷⁾.

Gjithashtu, një interes të madh patën edhe veprat e Anatolij Utkin⁸⁾ (historian sovjetik dhe rus), i cili në një nivel të lartë shkencor dha prova të pashmangshmërisë së rritjes së konfliktit gjeopolitik midis Bashkimit Sovjetik dhe Shteteve të Bashkuara në periudhën e pasluftës. "Në Evropën Lindore, amerikanët panë një rrezik që e quajtën ekspansionizmi sovjetik. Megjithatë, ishte e qartë se lufta ishte përfundimisht e pakthyeshme, dhe asgjë nuk mund t'a ndryshojë këtë fakt, sepse nuk ishte Bashkimi Sovjetik, por udhëheqësit e rendit të vjetër në Evropën Lindore, të cilët bënë kolapsin e pashmangshëm. Aleancat anti-sovjetike u përpoqën të ushtrojnë kontroll mbi zhvillimin ekonomik në botë. Lufta e Ftohtë ishte tragjedia më e madhe e shekullit XX"⁹⁾ - shprehet historiani në studimin e tij.

Normalisht hapja e arkiva ndihmoi në hulumtimet e mëtejshme, pasi u studiuan shumë dokumenta, ku u zbuluan problemet e historisë së Luftës së Ftohtë, duke përfshirë edhe qeverisjen sovjetike lidhur me proceset e krijimit të politikave dhe të vendimeve të tyre në politikën e jashtme. Këto dokumenta janë të lidhura me fushën e politikës, e ekonomisë dhe ideologjisë, ku dhanë përgjigjen e shumë pikëpyetjeve nga studiuesit

7) По ату.

8) Уткин Анатолий "Мировая холодная война" (lat, Utkin A. "Mirovaya holodnaya voyna"), Алгоритм - Эксмо, 2005г.

9) Уткин Анатолий "Мировая холодная война" (lat, Utkin A. "Mirovaya holodnaya voyna"), Алгоритм - Эксмо, 2005г, fq. 523

rusë duke hedhur poshtë shumë studime të kryera gjatë regjimit komunist nga hulmutuesit sovjetikë. Kjo qasje konkretisht u pa edhe në Shqipëri pas rënies së regjimit komunist, ku shumë studiues në bazë të dokumentave të nxjerra nga arkivat e shtetit, kanë sjellë dhe po sjellin hulmutime dhe fakte të panjohura për opinionin publik.

Referenca:

- Беглов С.И. "Внешнеполитическая пропаганда. Очерки теории и практики", Учебное пособие для факультета журналистики (lat. Beglov S.I "Vneshnepoliticheskaya propaganda", Ocherki teorii i praktiki. - Москва, 1984 г.
- А.И. Блатов, В.М. Фалин... История внешней политики СССР, том второй 1945-1980 гг, ИЗДАТЕЛЬСТВО «НАУКА» • МОСКВА 1981, URL: <http://militera.lib.ru/docs/0/pdf/hvp2.pdf>
- Гасюк А. Геннадьевич, Внешнеполитическая пропаганда СССР накануне Великой Отечественной войны: 1939-1941 гг., кандидат исторических наук, 2008.
- Чубарьян А.О. "Холодная война: новые подходы, новые документы" (lat. Chubar'yan A.O "Holodnaya voyna: novie podhodi, novie dokumenti") Отв. ред. М.М. Наринский. - Москва, 1995г.
- Коллектив авторов "Холодная война 1945-1963 гг. Историческая ретроспектива" (lat. Chubaryan A.O, Egorova N.I "Holodnaya voyna 1945-1963 gg. Istoricheskaya prespektiva"), Москва, 2003 г. fq. 316
- Уткин Анатолий "Мировая холодная война" (lat. Utkin A. "Mirovaya holodnaya voyna"), Алгоритм - Эксмо, 2005г.
- Vayenaya literatura, URL, <http://militera.org/>¹⁰⁾

10) **Shënim:** Militera - është website për literaturën ushtarake sovjetike, e cila është themeluar në vitin 2001 nga Akademia Ruse e Shkencave.



Msc. Enea SHEQI
Asistent Avokat
e-mail: enea.sheqi@yahoo.com



**ANTIDISKRIMINIMI DHE
AUTONOMIA NË TË DREJTËN
PRIVATE**

Abstrakt

Në të drejtën private autonomia e vullnetit shihet si një instrument thelbësor i shfaqjes së vullnetit të personave në marrëdhënie juridike të caktuara. Nga ana tjetër antidiskriminimi është një parim tepër i rëndësishëm kushtetues, i cili mundëson edhe ruajtjen e të drejtës për të qenë i barabartë jo vetëm në ligj, por edhe në fakt. Të drejtat me karakter publik gjithmonë e më shumë po zënë vend në të drejtën private, duke mos patur më një ndarje të prerë të drejtë private-të drejtë publike. Përfshirja e të drejtave me karakter publik në të drejtën private po i hap rrugën "konstitucionalizimit të së drejtës private". Ruajtja e balancës ndërmjet të lirisë për të diskriminuar dhe shmangja e diskriminimit për arsye të caktuara nga ana tjetër, përbëjnë një sfidë të legjislaionit të sejcilit shtet. Ky punim synon që të analizoj këto dy parime në përputhje me njëra tjetrën, duke e ilustruar me praktikën gjyqësore vendase e europiane. Gjithashtu është synuar që të jepen metodat e përshtatshme ligjore për të realizuar parimin e mosdiskriminimit në të drejtën private.

Fjalë kyçe: Liri kontraktore, anti-diskriminim, konstitucionalizim i së drejtës private, proporcionalitet.

Abstract

In private law autonomy of will is an essential instrument of manifesting the will of persons in certain legal relationships. On the other side antidiscrimination is another important constitutional principle that enables the preservation of the right to be equal not only before law, but also in fact. The rights with public character more and more and more are taking place in private law, without having a big distinction between public law and private law. The inclusion of rights

with public character in private law is paving the way to "the constitutionalization of private law". Keeping the balance between the freedom to discriminate and non discrimination for certain reasons is a challenge for the legislation of every country. This article aims to analyze these two principles in accordance with each other, by illustrating it with national and European case law. Also, it is aimed to be provided the appropriate legal methods to accomplish the principle of antidiscrimination in private law.

Key words: Freedom of contract, anti-discrimination, constitutionalization of private law, proportionality.

I. Hyrje

Në të drejtën private është e shprehur qartë që palët janë në një barazi juridike me njëra tjetrën, pra ndërmjet tyre palët kanë të njëjtën status juridik. Palët për të realizuar qëllimet e tyre ekonomike apo sociale, kryejnë veprime juridike të cilat i krijojnë nën vullnetin e autonominë e plotë të tyre. Autonomia e vullnetit dhe liria kontraktore, dy parime tepër të rëndësishme i shërbejnë palëve për të justifikuar veprimet e tyre dhe për të realizuar qëllimet që ato kanë. Nëpërmjet këtyre parimeve palët zgjedhin lirisht dhe hyjnë në marrëdhënie kontraktore me palët të cilat ato duan, duke diskriminuar në këtë mënyrë palë të tjera. Liria për të diskriminuar është një liri themelore në të drejtën private, në ndryshim nga e drejta publike. Liria kontraktore mund të pretendohet shpesh herë nga palët si e shkelur apo si e pazbatuar, por përkundër parimeve universale si ato të barazisë dhe diskriminimit, ajo nuk zbatohet duke i dhënë përparësi këtyre të drejtave thelbësore të njeriut.

E drejta për të qenë i barabartë nga ana tjetër dhe e drejta për të mos u diskriminuar nga ana tjetër janë dy

parime universale, të cilat mbrojnë çdo individë në të drejtat e tyre të ligjshme. Mbrojtja nga diskriminimi synon që të mbrojë personat apo grupe të caktuar të personave nga trajtimi i diferencuar ndaj tyre kur situata është e njëjtë. Individët mund të diskriminohen në mënyrë të drejtpërdrejtë ose të tërthortë për arsye nga më të ndryshmet. Pra kemi një interferencë ndërmjet parimit të barazisë dhe mosdiskriminimit nga njëra anë dhe parimit të lirisë dhe shfaqjes së autonomisë së vullnetit nga ana tjetër.

Për të zgjidhur këtë problem në të drejtën private nuk janë parashikuar rregulla specifike, por është referuar në disa parime të tjera si ai i mirëbesimit. Mirëbesimi është një parim tepër i rëndësishëm i së drejtës private i cili nënkupton veprimin e personave me ndershmëri, me qëllimin për të qenë i hapur e i ndershëm me palën tjetër, pa i fshehur atyre të dhëna apo fakte të cilat janë thelbësore apo të rëndësishme, duke qenë i hapur e duke mos dashur të rëndojë pozitën e palës tjetër.¹⁾ Arsyeja e referimit në këtë parim është për të gjetur rrugën për të futur parimin e diskriminimit në të drejtën private. Futja e këtij parimi në të drejtën private nga shumë autorë kundërshtohet sepse konsiderohet si një kufizim i lirisë së palëve për të shfaqur vullnetin e tyre në të drejtën private.

Në këtë mënyrë i është hapur rruga të drejtave kushtetuese të përfshihen në të drejtën private e përkatësisht të drejtave të njeriut. Në disa vende kjo përcaktohet edhe si konstitucionalizim i së drejtës private. E rëndësishme është që të gjenden mënyrat dhe metodat e duhura për të gjendur një përshtatje të këtyre parimeve me njëra tjetrën, duke ngushtësuar rrethin e problemeve e të interferimeve. Gjithashtu përkrah të

1) https://www.traverssmith.com/media/1333036/good_faith__what_does_it_mean_july_2013.pdf

gjitha kritikave të përfshirjes së të drejtave të njeriut në të drejtën private, gjithashtu duhet thënë që ky limitim i autonomisë së vullnetit i shërben disi edhe rregullimit të marrëdhënieve juridike civile, pasi asnjë liri nuk mund të ekzistojë pa limitimet e saj.²⁾

II. Kuadri ligjor shqiptar mbi diskriminimin

Parimi i barazisë në të drejtën shqiptare është i përcaktuar që në Kushtetutë³⁾ ku shprehimisht është shprehur se të gjithë janë të barabartë përpara ligjit dhe askush nuk mund të diskriminohet padrejtësisht për shkaqe si: gjinia, raca, feja, etnia, gjuha, bindjet politike, fetare a filozofike, gjendja ekonomike, arsimore, sociale apo përkatësisë prindërore. Pra askush nuk mund të diskriminohet pa një arsye të përligjur e objektive.

Për të zbatuar këtë parim të rëndësishëm jo vetëm në marrëdhëniet me organet shtetërore por edhe në marrëdhëniet private është miratuar edhe Ligji për mbrojtjen nga diskriminimi.⁴⁾ Ky akt është tepër i rëndësishëm pasi synon që të adresojë zgjidhjen e të gjitha problemeve me karakter diskriminues në Shqipëri si dhe të rrisë ndërgjegjësimin e njërzve për të luftuar diskriminimin mbi cdo lloj baze. Ky ligj synon që të krijojë barazi përpara ligjit dhe mbrojtje të barabartë nga ligji si dhe që të mbrojtje efektive nga diskriminimi dhe nga çdo formë sjelljeje që nxit diskriminimin.⁵⁾ Në këtë ligj një seksion i vecantë i është kushtuar diskriminimit në marrëdhëniet e punës. Kështu është forcuar mbrojtja ndaj diskriminimit në marrëdhëniet e punës, duke shtuar edhe dispozita të tjera përkrah atyre të kodit të punës.

2) Eduard Picker, Anti-discrimination as a Program of Private Law, German Law Journal, Vol 04, No.08, fq.780.

3) Neni 18 i Kushtetutës së Republikës së Shqipërisë.

4) Ligji për mbrojtjen nga diskriminimi (LMD), nr 10 221, datë 04.10/2010.

5) Neni 2 i LMD-së.

Gjithashtu në ligj i kushtohet rëndësi edhe diskriminimit në arsim, duke synuar që të shmangë të gjitha format e mënyrat e saj si një fenomen shqetësues e negativ.

Diskriminimi në ofrimin e të mirave dhe shërbimeve është një nga format më të shpeshta që prek marrëdhëniet private të palëve. Sipas ligjit personi fizik ose juridik që ofron të mira apo shërbime për publikun, me pagesë ose jo, ndalohet të diskriminojë një person tjetër, i cili kërkon t'i arrijë ose t'i përdorë ato:

- duke refuzuar t'i japë një personi apo grupi personash të mira apo shërbime për shkaqet e përmendura në arsyet e diskriminimit;
- duke refuzuar t'i ofrojë një personi të mira apo shërbime në mënyrë të ngjashme, ose me cilësi të ngjashme, ose në kushte të ngjashme me ato në të cilat këto të mira apo shërbime i ofrohen publikut në përgjithësi.

Ky nen zbatohet veçanërisht për:

- mundësi për të hyrë në një vend ku publiku lejohet të hyjë ose për të përdorur një vend, i cili lejohet për t'u përdorur nga publiku;
- mundësi për të marrë ose për të përfituar nga të mirat apo shërbimet që kanë të bëjnë me shëndetin;
- kontributin dhe mundësinë për të përfituar të mira nga skemat e mbrojtjes shoqërore, duke përfshirë asistencë sociale, sigurime shoqërore, mbrojtje të fëmijëve, përfitim për shkak të aftësisë së kufizuar, apo ndonjë skemë tjetër të mbrojtjes sociale ose avantazh tjetër social të ofruar për publikun;
- mundësi për të përdorur ose për të hyrë në një institucion arsimor;
- sistemimin në një vend ku ofrohet strehim;
- shitjen ose dhënien me qira të banesave dhe të mjediseve të tjera;

- shërbimet e bankës dhe mundësi për të siguruar grante, huadhënie, depozita bankare ose financim;
- lehtësi për argëtim, çlodhje e freskim;
- lehtësi për transport ose udhëtim;
- shërbimet e profesioneve të lira.

Ndalohet për një person fizik ose juridik, që ofron të mira dhe shërbime për publikun, të mos pranojë ose të kundërshtojë realizimin e ndryshimeve ose përshtatjeve të nevojshme dhe të duhura, të cilat synojnë të mundësojnë përfitimin e këtyre të mirave dhe shërbimeve nga një person me aftësi të kufizuara, për sa kohë që këto modifikime apo përshtatje nuk imponojnë një barrë të shpërpjesëtuar ose të paligjshme mbi personin që ofron të mirat dhe shërbimet. Nuk përbëjnë diskriminim dallimet në shpërblime dhe përfitime, të vendosura për shkaqet e përmendura më sipër kur këto dallime janë të arsyeshme dhe në përpjesëtim me një rrezik, i cili vlerësohet në bazë të të dhënave aktuale dhe statistikore të vërtetueshme dhe të lidhura ngushtë me rrezikun. Kostot lidhur me shtatzaninë dhe amësinë nuk mund të rezultojnë shkak për dallime në shpërblimet dhe përfitimet e individit. Ndalimi i diskriminimit nuk zbatohet për caktimin e një moshe të veçantë për mundësi të përfitimeve sociale, të të mirave, lehtësive dhe shërbimeve, nëse ekzistojnë kritere të arsyeshme e objektive për caktimin, pa cenuar thelbin e së drejtës për përfitime dhe kur caktimi synon të arrijë një qëllim të ligjshëm për një interes publik, ose për të mbrojtur të drejtat e të tjerëve, gjithmonë në përpjesëtim të drejtë me gjendjen që e ka shkaktuar caktimin.⁶⁾

Në marrëdhëniet private por edhe në ato shtetërore diskriminimi shfaqet shpesh si një mënyrë për të zgjedhur e krijuar marrëdhënien e punës. Ky ligj i

6) Neni 20 i LMD-së.

adresohet shumë mirë edhe mbrojtjes nga diskriminimi në rastet e punësimit privat. Kështu ky ligj mbron punëmarrësit gjatë procedurës së rekrutimit të tyre në vendin e punës duke nxitur barazinë e drejtësinë në këtë proces. Gjithashtu punëmarrësit duhet që gjatë marrëdhënies së punës të trajtohen në mënyrë të barabartë si në shpërblim, kushtet e punësimit, trajnimet profesionale, pjesmarrjen në sindikata apo organizata të ndryshme, leje, etj.⁷⁾ Nga ana tjetër pjunëdhënësi është i detyruar që të zbatojë parimin e mosdiskriminimit, të nxisë barazinë si dhe të marrë të gjitha masat e duhura për të zbatuar këtë parim. Këto dispozita zbatohen po ashtu edhe për të vetëpunësuarit duke mos i përjashtuar nga fusha e zbatimit të ligjit për mbrojtjen nga diskriminimi.⁸⁾

Mbrojtja nga diskriminimi në shqipëri në Shqipëri mund të realizohet në disa mënyra. Ajo mund të realizohet me anë të mbrojtjes gjyqësore, ashtu dhe me anë të rrugës administrative duke u ankuar te Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi. Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi mbështet të gjithë personat që përballen me diskriminimin. Ai mund të shqyrtojë ankesat për diskriminim si dhe mund të vendos sanksione në rastet kur vërehen shkelje. Gjithashtu ai informon personat mbi të drejtat e tyre, si dhe ndihmon ata të kenë barazi e të mbrohen nga diskriminimi. Ai mund të publikojë raporte e rekomandime për çdo çështje që lidhet me diskriminimin në mënyrë që të luftojë këtë fenomen.⁹⁾

7) Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi, Broshurë informuese mbi Ligjin për mbrojtjen nga diskriminimi në fushën e punësimit, Tiranë, dhjetor 2018, fq.10-14.

8) Ligji për Mbrojtjen nga diskriminimi; Civil Rights Defender, Guidë udhëzuese mbi Ligjin për Mbrojtjen nga Diskriminimi, Tiranë, janar 2012, fq.7-9.

9) http://njohligjin.al/burime/leaflet%20for%20protection%20against%20discrimination_%20ALB.pdf

Tek mbrojtja gjyqësore personat e dëmtuar në rastet e diskriminimit mund të ngrenë pretendimet e tyre përkrah pretendimeve në rrugë administrative edhe në rrugë gjyqësore. Çdo person ose grup personash që pretendojnë se ndaj tyre është ushtruar diskriminim për një nga shkaqet e përmendura në ligjin për mbrojtjen ndaj diskriminimit, mund të paraqesin kërkesëpadi përpara gjykatës kompetente sipas përcaktimeve të Kodit të Procedurës Civile për dëmshpërblim sipas ligjit ose, sipas rastit, të kryejnë kallëzimin përpara organeve kompetente për ndjekje penale. Paraqitja e ankimit përpara komisionerit nuk është kusht për të paraqitur një kërkesëpadi dhe nuk përbën pengesë për personin e dëmtuar t'i drejtohet gjykatës ose organeve të ndjekjes penale, duke e lënë në dispozicion të personit të dëmtuar rrugën ligjore që dëshiron të ndjekë. Gjithashtu një organizatë me interes të ligjshëm ose komisioneri mund të paraqesë padi në emër të një personi ose grupi personash, me kusht që komisioneri ose organizata të ketë pëlqimin me prokurë të posaçme ose me deklaram përpara gjykatës të personit ose grupit të personave të dëmtuar nga diskriminimi.¹⁰⁾

Padia i paraqitet gjykatës kompetente jo më vonë se 5 vjet nga dita që ka ndodhur sjellja e pretenduar diskriminuese dhe jo më vonë se 3 vjet nga dita që i dëmtuari merr dijani për këtë sjellje. I dëmtuari nuk ka detyrim të njoftojë komisionerin para se të paraqesë një padi për diskriminim në gjykatë. Gjykata e njofton komisionerin për paraqitjen e çdo padie për diskriminim, duke qenë në koherencë me njëra tjetrën si dhe për të pasur një bashkëpunim ndër-institucional. Gjykata gjithashtu mund t'i kërkojë komisionerit, në çdo fazë të procedimit, që të paraqesë një mendim me shkrim, rezultatet e hetimit të tij, në qoftë se është

10) Neni 34 i LMD-së.

bërë hetimi, ose çdo informacion tjetër që ka rëndësi për çështjen. Paditësi që pretendon diskriminimin ka detyrim të sjellë prova në mbështetje të padisë, duke përdorur çdo lloj prove të ligjshme që mund të provojë sjelljen diskriminuese. Pasi paditësi paraqet prova, mbi të cilat bazon pretendimin e tij dhe në bazë të të cilave gjykata mund të prezumojë sjelljen diskriminuese, i padituri detyrohet të provojë se faktet nuk përbëjnë diskriminim sipas këtij ligji.¹¹⁾

Nëse gjykata vendos që ka shkelje të këtij ligji cakton dëmshpërblimin, duke përfshirë edhe një afat kohor për kryerjen e zhdëmtimit. Për sa i përket barrës së provës duhet thënë se personi i cili pretendon që është diskriminuar duhet që të mbështesë kërkesën e tij në fakte e prova. Ndërsa personi i paditur ka barrën e provës për të provuar të kundërtën e këtij fakti. Vendimi i gjykatës u komunikohet të gjitha palëve të interesuara, përfshirë komisionerin. Vendosja e masave, sipas ligjit për mbrojtjen nga diskriminimi, nuk përjashton vendosjen e masave sipas ligjeve të tjera.¹²⁾ Dëmshpërblimi përfshin, ndër të tjera, ndreqjen e shkeljeve ligjore dhe të pasojave të tyre përmes kthimit në gjendjen e mëparshme, kompensimin e dëhur për dëmet pasurore si dhe jopasurore, ose përmes masave të tjera të përshtatshme¹³⁾

III. Bashkimi Europian për mbrojtjen nga diskriminimi

Në Bashkimin Europian ka një tërësi rregullash që rregullojnë mbrojtjen nga diskriminimi dhe barazinë e palëve. Ky sistem i së drejtave nis që me Konventën Europiane të të Drejtave të Njeriut, ku edhe pse një akt

11) Neni 36, po aty.

12) Neni 37 i LMD-së.

13) Neni 38, po aty.

i hartuar nga Këshilli i Europës, ka përcaktuar trajtimin e barabartë të personave si dhe gëzimin e të drejtave të parashikuara në Konventë.¹⁴⁾ Neni 14 i KEDNJ-së dhe miratimi i Protokollit të 12 nga ana e Këshillit të Europës e zgjeroifushëzbatimin e ndakimit nga diskriminimi duke përfshirë garantimin e trajtimit të barabartë edhe në të drejtat e garantuara nga ana e legjislacionit të brendshëm nga ana e shteteve anëtare.

Karta e Bashkimit European për të Drejtat Themelore është një tjetër instrument i rëndësishëm ku shpreh ndalimin e diskriminimit për arsye të ndryshme.¹⁵⁾ Por aktet më të rëndësishme në Bashkimin European që kanë garantuar mbrojtje në fushat e së drejtës private janë ato të mbrojtjes nga diskriminimi në punësim, mbrojtje sociale, dhe në marrjen e mallrave e shërbimeve.

Direktiva për barazinë në punësim është një akt i cili ndalon diskriminimin për shkak të orientimit seksual, besimit fetar, moshës dhe aftësisë së kufizuar në fushën e punësimit. Ndërsa Direktiva e barazisë raciale ndalon diskriminimin për shkak të racës ose etnisë në kontekstin e punësimit, por gjithashtu në përfshirjen tek sistemi i ndihmës sociale dhe sigurimeve shoqërore, si dhe mallrat dhe shërbimet. Këto ishin dy akte tepër të rëndësishme të miratuara nga ana e Bashkimit European për të garantuar atyre akses në punësim në mënyrë të barabartë e të padiskriminuar. Një akt i cili i pasoi këto dy direktiva i nxjerrë në vitin 2004 ishte dhe direktiva për trajtimin e barabartë gjinor në lidhje me aksesin në ofrimin e mallrave dhe shërbimeve duke shtrirë edhe më shumë sferën e mbrojtjes nga diskriminimi në marrëdhëniet private.

Diskriminimi në praktikën shqiptare por edhe në kontekstin european e ndërkombëtar është ndarë në disa forma duke përfshirë në të diskriminimin e drejtpërdrejtë e atë të tërthortë.

14) Neni 14 i Konventës Europiane të të Drejtave të Njeriut.

15) Neni 21 i Kartës së të Drejtave Themelore të Bashkimit European.

Diskriminimi i drejtpërdrejtë ndodh kur një person trajtohet, është trajtuar ose do të trajtohet në mënyrë më pak të favorshme sesa një tjetër, në një situatë të krahasueshme në krahasim me sesi janë trajtuar ose do të trajtoheshin të tjerët në një situatë të ngjashme. Nga ana tjetër diskriminim i tërthortë ndodh atëherë kur një rregull, kriter apo një praktikënë dukje neutrale prek një grup të përcaktuar në një mënyrë më negative duke krahasuar me të tjerët në një situatë të ngjashme.

Në çështjen Shënhait (Schönheit)¹⁶⁾, pensionet e punonjësve me kohë të pjesshme u llogaritën duke përdorur një normë të ndryshme nga ajo e punonjësve me kohë të plotë. Kjo normë e ndryshme nuk bazohej tek ndryshimet e kohës së kaluar në punë. Pra, punonjësit me kohë të pjesshme morën një pension më të vogël sesa punonjësit me kohë të plotë, edhe duke marrë në konsideratë kohëzgjatjen e ndryshme të shërbimit, efektivisht nënkuptonte se punonjësit me kohë të pjesshme po paguheshin më pak. Ky rregull neutral për llogaritjen e pensioneve zbatohet në mënyrë të barabartë për të gjithë punonjësit me kohë të pjesshme. Megjithatë, për shkak se 88 për qind e punonjësve me kohë të pjesshme ishin gra, efekti i rregullit ishte disproporcionalisht negativ për gratë në krahasim me burrat.¹⁷⁾

Për ofrimin e mallrave dhe shërvimeve në gjykatat e brendshme ka patur mjaft raste ku janë hasur veprime me natyrë diskriminuuese. Për shembull në një çështje të trajtuar në Belgjikë një person u gjobit dhe u ndoq penalisht për shkak se refuzonte që të lejonte

16) GJED, Hilde Shënhait kundër Qytetit Frankfurt am Main dhe Silvia Beker kundër Landit Hesen, Bashkim çështjesh C-4/02 and C-5/02 [2003] ECR I-12575, 23 Tetor 2003 (ECJ, Hilde Schönheit v. Stadt Frankfurt am Main and Silvia Becker v. Land Hessen, Joined Cases C-4/02 and C-5/02 [2003] ECR I-12575, 23 October 2003).

17) Komisioni European, A handbook on European discrimination law, korrik 2010, fq 23.

akomodomin e personave me origjinë kongoleze në hotelin e tij, edhe pse ata kishin të ardhura të mjaftueshme për të mbuluar shpenzimet e qëndrimit në këtë ambient. Edhe pse personat në fjalë paraqitën referenca të kënaqshme nga pronarë të kaluar që kishin qenë të rregullt në pagesa si dhe e provuan se kishin të ardhurat e mjaftueshme kjo marrëveshje u refuzua vetëm me justifikimin se pronari në fjalë kishte pasur probleme në të shkuarën me klientë të huaj.¹⁸⁾

Gjithashtu një tjetër rast i trajtuar nga ana e Gjykatës Europiane të Drejtësisë ka të bëjë me vendosjen e një kriteri diskriminues i cili në dukje mund të ketë impakt pozitiv ose të rrisë përfaqësimin gjinor në një kategori të caktuar, apo pjesmarrjen e tyre në nivel përfaqësimi.

Në këtë rast¹⁹⁾ ku kishim të bënim me punësimin dhe rekrutimin e profesrovë në universitet u gjet një praktikë diskriminuese. Një kandidatë femër e cila aplikoi për postin e profesorit iu dha prioritet mbi aplikimin e një kandidati tjetër i cili ishte i gjinisë së kundërt edhe pse ai ishte më i kualifikuar se kandidatja femër. Kjo për shkak se legjislacioni vendas i jepte prioritet kandidatëve femra, pa u nënshtruar kurrëfarë testi objektiv dhe as duke marrë parasysh kushtet specifike të secilit aplikant. Ky ishte një rast i mirëfilltë diskriminimi i cili filloi të ndryshonte edhe praktikën e shteteve në këtë drejtim.²⁰⁾

Në legjislacionin e shumë vendeve, ashtu dhe në legjislacionin ndërkombëtar është lejuar diskriminimi në disa raste të vecanta, pasi ka kaluar një test me kriterë të caktuara. Ky është një justifikim objektiv i cili synon që të shmangë mosdiskriminimin duke i lënë në dorë palëve më shumë liri. Edhe pse është i lejuar diskriminimi në rrethana të caktuara, ai kurrësesi nuk

18) Vendim i Gjykatës Penale Antëerpen në Belgjikë, 6 Dhjetorit 2004.

19) Rasti C-407/98, Abrahamsson v Fogelqvist, 2000.

20) Ervis Çela, Parimi i barazisë dhe mosdiskriminimit në të drejtën private ndërkombëtare, Disertacion, Tiranë, qershor 2013, fq.76.

mund të jetë disproporcional, por duhet që të realizohet me mjetet dhe me masat e përshtatshme. Arsyet e realizimit të diskriminimit nga palët janë për shkak se synohet që të arrihet një qëllim, ku pa u mundësuar diskriminimi i mundëson humbje palës që diskriminon. Ky diskriminim është i lejuar, por kufiri i dallimit të tij me diskriminim është tepër i vogël, saqë e bën tepër të vështirë për t'u dalluar.

Praktika e Gjykatës Europiane të Drejtësisë në këtë drejtim²¹⁾ nuk ka qenë e unifikuar duke vendosur në mënyra të ndryshme, pasi e ka realizuar testin, duke i trajtuar çështjet rast pas rasti. Duhet thënë që me anë të këtij diskriminimi synohet një qëllim i ligjshëm, por ajo që duhet të bëhet kujdes është përdorimi i masave dhe metodave që nuk i shkaktojnë humbje shumë të mëdha palës që diskriminohet. Në shumicën e rasteve diskriminimi është lejuar dhe justifikuar me faktin se i shërben një justifikimi ekonomik apo është i bazuar tek tregu.²²⁾ Për shembull një punëdhënës punëson më shumë një kategori të caktuar punëmarrësish pasi ambientin e tij e frekuentojnë ose kërkohet që të shërbehet nga kjo kategori punëmarrësish. Por në këtë rast është e rëndësishme që të mos bihet pre, e stereotipeve që mund të cojnë më pas në një ide se një profesion i caktuar i shërben vetm një target grupi personash.

IV. Konkluzione

Autonomia e vullnetit dhe liria kontraktore, dy parime tepër të rëndësishme i shërbejnë palëve për të justifikuar veprimet e tyre dhe për të realizuar qëllimet që ato kanë. Liria për të diskriminuar është një liri themelore në të

21) Rasti C-170/84, Bilka Kaufhaus GmbH v Karin Weber von Hartz, 1986.

22) Ervis Çela, Parimi i barazisë dhe mosdiskriminimit në të drejtën private ndërkombëtare, Disertacion, Tiranë, qershor 2013, fq.100.

drejtën private, në ndryshim nga e drejta publike. E drejta për të qenë i barabartë nga ana tjetër dhe e drejta për të mos u diskriminuar nga ana tjetër janë dy parime universale, të cilat mbrojnë çdo individë në të drejtat e tyre të ligjshme. Pra kemi një interferencë ndërmjet parimit të barazisë dhe mosdiskriminimit nga njëra anë dhe parimit të lirisë dhe shfaqjes së autonomisë së vullnetit nga ana tjetër.

Shqipëria ka hartuar kuadrin e vetë ligjor i cili i shërben mbrojtjes nga diskriminimi. Në këtë përfshihet jo vetëm Ligji për Mbrojtjen nga Diskriminimi, por edhe aktet e tjera ligjore e nënligjore, apo direktivat e përafuara me ato të Bashkimit Europian që synojnë të adresojnë të gjitha mbrojtjet ligjore për të luftuar këtë fenomen. Kështu i është ofruar jo vetëm mbrojtje ligjore, por edhe administrative, duke i lënë në dorë mjete efektive ankimi palëve. Praktika e Bashkimit Europian në këtë drejtim është tepër e zgjeruar edhe e shumë duke përfshirë shumë çështje që kanë shërbyer për kuptimin e këtij fenomeni, por edhe për vendosjen e standarteve për shtetet e tjera. Direktivat e hartuara nga ana e BE-së, si dhe praktika e GJED-së i kanë lejuar shtetet anëtare të kenë një kuadër ligjor të rregulluar duke luftuar qoftë diskriminimin e drejtpërdrejtë ashtu edhe atë të tërthortë, duke ezaruar edhe disa nga problemet që lindin në këtë drejtim.

Bibliografia

- Konventa Europiane e të Drejtave të Njeriut.
- Karta e të Drejtave Themelore të Bashkimit European.
- Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë.
- Ligji për mbrojtjen nga diskriminimi (LMD), nr 10 221, datë 04.10/2010.
- Ervis Çela, Parimi i barazisë dhe mosdiskriminimit në të drejtën private ndërkombëtare, Disertacion, Tiranë, qershor 2013.
- Eduard Picker, Anti-discrimination as a Program of Private Law, German Law Journal, Vol 04, No.08.
- Komisioni European, A handbook on European discrimination law, korrik 2010.
- Komisioneri për Mbrojtjen nga Diskriminimi, Broshurë informuese mbi Ligjin për mbrojtjen nga diskriminimi në fushën e punësimit, Tiranë, dhjetor 2018.
- Civil Rights Defender, Guidë udhëzuese mbi Ligjin për Mbrojtjen nga Diskriminimi, Tiranë, janar 2012.
- GJED, Hilde Shënheit kundër Qytetit Frankfurt am Main dhe Silvia Beker kundër Landit Hesen, Bashkim çështjesh C-4/02 and C-5/02 [2003] ECR I-12575, 23 Tetor 2003 (ECJ, Hilde Schönheit v. Stadt Frankfurt am Main and Silvia Becker v. Land Hessen, Joined Cases C-4/02 and C-5/02 [2003] ECR I-12575, 23 October 2003).
- Rasti C-170/84, Bilka Kaufhaus GmbH v Karin Eeber von Hartz, 1986.
- Rasti C-407/98, Abrahamsson v Fogelqvist, 2000.
- Vendim i Gjykatës Penale Antëerpen në Belgjikë, 6 Dhjetorit 2004.
- https://www.traverssmith.com/media/1333036/good_faith__what_does_it_mean_july_2013.pdf
- http://njohligjin.al/burime/leaflet%20for%20protection%20against%20discrimination_%20ALB.pdf



Av. Msc. Iris ALIAJ
Këshilltare e Ministrit të Drejtësisë të RSh
Pedagoge e ftuar
Kolegji Universitar "Wisdom"
e-mail: irisaliaj85@gmail.com



GARANTIMI I AKSESIT NË DREJTËSI NËPËRMJET NDIHMËS JURIDIKE FALAS¹⁾

1) Disa pjesë të këtij artikulli janë realizuar në bashkëpunim me Drejtorinë e Ndihmës Juridike Falas (DNJF)

Abstrakt

Reforma në drejtësi dhe ndryshimet ligjore që u ndërmorën në këtë kuadër kanë pasur në fokus garantimin e të drejtës së aksesit të barabartë në sistemin e drejtësisë për të gjithë, veçanërisht me fokusin tek qytetarët në nevojë dhe kategoritë e veçanta të përfituesve të parashikuara në ligj. Në këtë kuadër, Shtetit Shqiptar ka ndërmarrë të gjitha hapat e nevojshme për ngritur një sistem të ndihmës juridike, të drejtë, transparent dhe eficient. Aksesi në sistemin e drejtësisë është një parim themelor i shtetit të së drejtës. Në mungesë të tij, qytetarët nuk janë në gjendje të përcjellin zërin e tyre, të ushtrojnë të drejtat, të sfidojnë diskriminimin dhe të bëjnë përgjegjës vendimmarrësit.

Fjalë kyçe: Reformë, ndihmë juridike, mosmarrëveshje, të drejta të njeriut, drejtësi.

**GUARANTEEING ACCESS TO JUSTICE
THROUGH FREE LEGAL AID****Abstract**

The justice reform and legal changes that were undertaken in this context have focused on guaranteeing the right of equal access to the justice system for all, especially with a focus on citizens in need and special categories of beneficiaries provided by law. In this context, the Albanian State has taken all necessary steps to establish a system of legal aid, fair, transparent and efficient. Access to the justice system is a fundamental principle of the rule of law. In its absence, citizens are unable to convey their voice, exercise their rights, challenge discrimination and hold decision-makers accountable.

Keywords: *Reform, legal aid, disputes, human rights, justice.*

Hyrje

Sipas ligjit ndërkombëtar dhe evropian për të drejtat e njeriut¹⁾, nocioni i aksesit në drejtësi i detyron shtetet të garantojnë të drejtën e secilit individ për të shkuar në gjykatë ose, në disa rrethana, një organ alternative përzgjidhjen e mosmarrëveshjeve për të marrë një zgjidhje nëse të drejtat e individit janë shkelur. Kjo e drejtë u mundëson individëve që të drejtët e tyre të zbatohen. Aksesit në drejtësi si përfshin një numër të të drejtave thelbësore të njeriut, siç është e drejta për të një gjykim të drejtë sipas nenit 6 të KEDNJ-së dhe nenit 47 të kartës themelore të BE-së. Të drejtat, dhe e drejta për një mjet efektiv ligjor sipas nenit 13 të KEDNJ-së dhe nenit 47 të Kartës. Një element tjetër i aksesit në drejtësi është e ndihma juridike falas, për të cilën do të ndalemi më gjatë në këtë artikull duke analizuar disa pjesë ng alegjislacioni i brendshëm.

Neni 42 i Kushtetutës të Republikës së Shqipërisë përcakton bazat për garantimin e një procesi të rregullt ligjor. Sipas këtij neni, kushdo, për mbrojtjen e të drejtave, të lirive dhe të interesave të tij kushtetues dhe ligjorë, ose në rastin e akuzave të ngritura kundër tij, ka të drejtën e një gjykimi të drejtë dhe publik brenda një afati të arsyeshëm nga një gjykatë e pavarur dhe e paanshme e caktuar me ligj.

Nocioni i "procesit të rregullt ligjor" përfshin disa komponentë si: aksesit në drejtësi, të qenit të pranishëm në procesin gjyqësor, barazia në mjete dhe e drejta për t'u vënë në dijeni për faktet e argumentet e palës kundërshtare dhe anasjelltas dhe e drejta për një gjykim

1) https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2016-handbook-on-access-to-justice_en.pdf

të drejtë dhe publik brenda një afati të arsyeshëm, nga një gjykatë e pavarur dhe e paanshme etj. Të gjithë këta komponentë përbëjnë garancitë e nevojshme për të garantuar funksionimin e parimeve bazë të shtetit të së drejtës.

Një formë specifike e të drejtës për një proces të rregullt ligjor është edhe e drejta për akses në drejtësi. Aksesit në drejtësi është garancia kushtetuese që i mundëson individëve mbrojtjen e të drejtave të shkelura. Shtetet janë të detyruara të garantojnë të drejtën e çdo individi për t'iu drejtuar gjykatës apo organeve të tjera të administratës publike.

Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut e ka interpretuar gjerësisht çështjen e aksesit në drejtësi, duke argumentuar se është me rëndësi themelore për funksionimin e demokracisë dhe shtetit ligjor: *"Shteti i së drejtës nuk mund të konceptohet pa u njohur individëve të drejtën dhe mundësinë për t'iu drejtuar gjykatës"*.

Mbrojtja e këtyre të drejtave nëpërmjet aksesit në institucionet e së drejtës, përbën një nga parimet themelore kushtetuese dhe konventore, parim të cilit i është dhënë një rëndësi e veçantë që në krijimet e institucioneve të para të së drejtës.

Një nga format më të rëndësishme të aksesit në drejtësi në funksion të së drejtës për një proces të rregullt ligjor si pjesë substanciale e nenit 6 të KEDNJ është aksesit në ndihmën juridike falas të garantuar nga shteti.

Në këtë kuadër, në Republikën e Shqipërisë, Reforma në Drejtësi, e konsideruar si fryt i përpjekjeve të shumta për të krijuar bazën e një mentaliteti të ri në sistemin gjyqësor por jo vetëm, solli një sërë ndryshimesh themelore legislative duke i dhënë një rëndësi parësore garantimit të aksesit në drejtësi të qytetarëve përfshirë edhe shërbimin ligjor falas, reduktimit të kostove si dhe rritjes së cilësisë dhe performancës në dhënien e shërbimeve.

Shkurtimisht, në vijim do të parashtrohen disa nga risitë kryesore që passolli reforma në drejtësi në kuadër të aksesit në drejtësi për qytetarët, duke u përqendruar kryesisht në ndihmën juridike të garantuar nga shteti si një formë e posaçme e aksesit në drejtësi.

(a) Ndryshimet kushtetuese që garantojnë aksesin në drejtësi

Thelbi i reformës në drejtësi në vendin tonë, kishte të bënte pikërisht me miratimin e ndryshimeve kushtetuese, ku nga 26 nene të Kushtetutës, që i përkasin sistemit të drejtësisë, reforma ndryshoi 21 prej tyre, dhe ndër të tjera u shkrinë tre institucione të përcaktuara në Kushtetutë dhe u parashikua krijimi i të paktën 12 institucione të reja (përmendim këtu Këshilli i Lartë Gjyqësor, Këshilli i Lartë i Prokurorisë, Inspektorati i Lartë i Drejtësisë në funksion të garantimit të sistemit të pavarur dhe të paanshëm të drejtësisë).

Në kuadër të aksesit, ndryshimet kushtetuese dhe ligjore kanë sjellë një sërë risish, si në drejtim të juridiksionit të Gjykatës Kushtetuese, të subjekteve që legjitimohen, kushteve dhe kriterëve, procedurave dhe afateve ligjore për t'u respektuar dhe plotësuar, me qëllim të një aksesit më të madh, qasjeje sa më cilësore të subjekteve kërkues ndaj gjykimit kushtetues, dhe për më shumë efektivitet të vetë Gjykatës Kushtetuese, si mjet ankimi kombëtar.

Gjithashtu, në kuadër të zbatimit të reformës në drejtësi, shteti shqiptar mori masa për të ndryshuar mekanizmin, mjetet ligjore dhe ligjin që garantonte ofrimin e ndihmës juridike. Qëllimi kryesor i këtyre ndryshimeve ishte krijimi i një sistemi efektiv të ndihmës juridike të ofruar nga shteti, i cili do të garantojë aksesin në institucionet administrative dhe gjyqësore me fokus të veçantë individët pa të ardhura të mjaftueshme,

grupet e marginalizuara, grupet në nevojë etj. Kështu për të garantuar aksesin e individëve në nevojë apo grupeve të marginalizuara u ndërmorën hapa konkrete për të reformuar të gjithë sistemin e vjetër që garantonte ndihmën juridike.

Konkretisht, në vitin 2017, si pjesë e paketës ligjore të reformës në drejtësi, u miratua ligji nr. 111/2017 "Për ndihmën juridike të garantuar nga shteti", i cili shfuqizoi ligjin e mëparshëm duke ofruar një qasje të re ndaj aksesit të grupeve vulnerabël. Sipas Komisionerit për të Drejtat e Njeriut të Këshillit të Evropës, miratimi i ligjit të ri ishte i mirëpritur, ashtu si dhe përkushtimi i autoriteteve për ta bërë ndihmën juridike falas të qëndrueshme specifikisht për grupet që janë të dobëta ekonomikisht për të cilët duhet të ketë vëmendje të shtuar të autoriteteve për t'i garantuar akses efektiv në drejtësi. Ligji i ri, përcjell një shtrirje më të plotë nga pikëpamja normative duke e zgjeruar rrethin e subjekteve dhe objektit të ndihmës juridike falas.

(b) Vështrim historik i kuadrit ligjor mbi ndihmën juridike

Në legjislacionin shqiptar, për herë të parë, ligjvënësi ka miratuar një *lex specialis* për ndihmën juridike në vitin 2008, specifikisht me anë të ligjit nr. 10039, datë 12.2008, "Për ndihmën juridike"²⁾. Me miratimin e ligjit për ndihmën juridike, sistemi i ndihmës juridike pritej të ndryshonte në mënyrë rrënjësore pasi ky ligj parashikonte përgjegjësi konkrete të agjencive shtetërore dhe atyre publike në zbatimin e standardeve të avancuara të ndihmës juridike. Ligji nr. 10039/2008, parashikonte kushtet dhe procedurat për dhënien e ndihmës juridike nga shteti për personat pa mjete

2) <http://www.tlas.org.al/sites/default/files/Ligji%20Ndihmes%20JuridikeVersioni%20i%20miratuar%20nga%20Parlamenti.pdf>

të mjaftueshme për të paguar shërbimin e dhënies së ndihmës juridike. Organi kompetent për dhënien e ndihmës juridike në bazë të kërkesës së subjektit përfitues³⁾ ishte Komisioni Shtetëror për Ndihmën Juridike (KSHNJ), organ kolegjal shtetëror i përbërë nga 5 anëtarë, me një mandat 4 vjeçar me të drejtë rizgjedhjeje të menjëhershme vetëm një herë.

Ndihma juridike klasifikohej në ndihmë juridike parësore dhe dytësore, ndërsa subjektet përfitues ishin personat në pamundësi financiare, të miturit si dhe personat që përfitonin nga mbrojtja sociale. Ndihma juridike parësore dhe dytësore jepej nga personat që ushtronin profesionin e avokatit sipas një liste të përcaktuar nga KSHNJ, në bashkëpunim me Dhomën Kombëtare të Avokatisë ku KSHNJ, në funksion të zbatimit të politikës shtetërore për ndihmën juridike merrte vendime të detyrueshme për zbatim nga avokatët, monitoronte cilësinë e shërbimit të dhënë, madje ishte edhe një ndër subjektet iniciues të procedimit disiplinorsipas ligjit nr. 9109 datë 17.07.2003, "Për profesionin e avokatit në Republikën e Shqipërisë". Një dispozitë e rëndësishme e këtij ligji, ishte dhe bashkëpunimi me organizatatjofitimprurëse, të specializuara në fushën e dhënies së ndihmës juridike, të cilat lidhnin kontrata bashkëpunimi me KSHNJ me qëllim dhënien e ndihmës juridike për subjektet përfitues.

Ofrimi ose jo i ndihmës juridike falas ishte në diskrecion të kryetarit të KSHNJ, ku referuar nenit 15 të ligjit, vendimi jepej duke pasur parasysh: 1) vlerën relative të ankesës apo pasurisë së përfshirë; 2) bazueshmërinë në ligj të argumenteve ligjore dhe pretendimeve, të cilat paraqiten në emër të kërkuarit apo përfituesit; 3)

3) Shih nenin 16 të ligjit nr.10039/2008.

mundësinë e suksesit të ankesës apo të mbrojtjes; 4) kompleksitetin e çështjes; 5) aftësinë e kërkuesit apo të përfituesit, që të vetëpërfaqësohet. Ndaj vendimit të kryetarit mund të bëhej ankim në KSHNJ brenda 10 ditëve nga data e njoftimit të tij, ndërsa kundër vendimit të refuzimit të dhënies së ndihmës juridike mund të bëhej ankim në gjykatën kompetente për gjykimin e mosmarrëveshjeve administrative.

Nga një analizë e dispozitave të këtij ligji konstatohet se procedura e parashikuar ishte relativisht e vakët duke lënë vend për vakum ligjor arsye të cilat, së bashku me zvarritjet dhe periudhën e gjatë nga hyrja në fuqi deri në zbatimin e ligjit sollën në mos funksionimin *de facto* të këtij ligji dhe rrjedhimisht cënimin e aksesit në drejtësi të personave në nevojë. Komisioni Evropian në Progres-Raportin për Shqipërinë, për vitin 2012,⁴⁾ ka shqyrtuar në detaje ecuritë mbi të drejtën për akses në gjykatë dhe progresin që solli zbatimi i këtij ligji, duke theksuar se: *"Pak përparim është bërë në lidhje me aksesin në drejtësi. Zbatimi i ligjit "Për ndihmë juridike falas" ka qenë i ngadaltë për shkak të buxhetit të pamjaftueshëm dhe mungesës së koordinimit ndërmjet institucioneve përgjegjëse. Gjithashtu, nuk zbatohen me efektivitet as aktet nënligjore për rekrutimin e avokatëve të ndihmës juridike falas dhe as procedurat për kërkimin e ndihmës juridike falas. KSHNJ ka trajtuar disa çështje, por ndërgjegjësimi për ligjin dhe shërbimet e Komisionit mbeten të pamjaftueshme, përfshi edhe rangun e nëpunësve shtetërorë që merren me kategoritë e cënueshme. Aksesi në drejtësi për kategoritë e cënueshme nuk është i garantuar, kryesisht për shkak të tarifave të larta të administrimit gjyqësor"*.

Në vitin 2017, në kuadër të këtyre përpjekjeve për të përmirësuar sistemin e ndihmës juridike dhe për ta bërë një mjet efektiv për qytetarët, u miratua edhe ligji për ndihmën juridike të garantuar nga shteti, i cili ka

4) http://www.parlament.al/Files/Integrimi/2012_progress_report_en_23392_1.pdf fq. 17-18

për qëllim krijimin e një sistemi për organizimin dhe ofrimin e ndihmës juridike falas për të siguruar qasje të barabartë për të gjithë individët në sistemin e drejtësisë, si dhe të sigurojë ofrimin e shërbimeve të ndihmës juridike në mënyrë profesionale, cilësore, efikase dhe efektive. Në bazë të këtij ligji ndihma juridike falas ofrohet si për ndihmën juridike parësore ashtu edhe për atë dytësore. Përsa i përket ofrimit të ndihmës juridike parësore, ligjvënësi ka parashikuar mjete ligjore jo-shteruese në formën e dhënies së informacioneve në tërësi për sistemin ligjor të Republikës së Shqipërisë, akteve normative në fuqi, si dhe të drejtat dhe detyrimet e subjekteve të ligjit dhe metodat për ushtrimin e këtyre të drejtave në procesin gjyqësor dhe në atë jashtëgjyqësor.

Gjithashtu, ndihmë juridike parësore në kuptim të ligjit konsiderohet edhe dhënia e këshillimit, dhënia e ndihmës në hartimin dhe përpilimin e dokumenteve të nevojshme për të vënë në lëvizje administratën shtetërore, përfaqësimi përpara organeve administrative ose procedurave për të kërkuar ndihmë juridike dytësore.

Ligji parashikon se ndihmë juridike parësore do të jepet edhe nëpërmjet dhënies së këshillimit mbi procedurat e ndërmjetësimit dhe zgjidhjeve alternative të mosmarrëveshjeve, si dhe dhënia e të gjitha formave të tjera të mbështetjes së nevojshme juridike, që nuk përbëjnë ndihmë juridike dytësore.

Ligjvënësi ka parashikuar një spektër të gjerë dhe jo shterues për sa i përket ofrimit të ndihmës juridike parësore ku përveç dhënies së këshillimeve, informacionit të përgjithshëm mbi sistemin ligjor, mjeteve ligjore mbrojtëse, zgjidhjes së mosmarrëveshjeve nëpërmjet ndërmjetësimit apo formave të tjera alternative, ka garantuar dhe ofrimin e shërbimit ligjor për mosmarrëveshje që lidhen me veprimtarinë

e institucioneve administrative, aktet e tyre etj. Ky ligj në mënyrë të posaçme, nëpërmjet ofrimit të ndihmës juridike parësore ka garantuar akses para institucioneve administrative në të tre elementët e shërbimit ligjor falas duke parashikuar këshillim ligjor, përgatitje aktesh dhe përfaqësim pranë tyre.

Ligji i ri i ndihmës juridike të garantuar nga shteti ashtu sikurse u përmend më sipër, ndryshoi mekanizmin e mëparshëm që ofronte ndihmë ligjore falas, Komisionin Shtetëror për Ndhimën Juridike, duke krijuar Drejtorinë e Ndhimës Juridike Falas. Kjo drejtori, e cila është në varësi të Ministrisë së Drejtësisë administron, bazuar në urdhrin përkatës të Ministrit të Drejtësisë, qendrat e shërbimit të ndihmës juridike parësore, në ambientet e gjykatave të rretheve gjyqësore ose në ambiente të tjera të përshtatshme, në përputhje me legjislacionin në fuqi për administratën shtetërore.

Në bazë të ligjit ndihma juridike parësore ofrohet pranë qendrave të shërbimit të ndihmës juridike parësore. Në kuptim të ligjit kjo qendër është njësi e specializuar për dhënien e ndihmës juridike parësore, e organizuar si njësi e drejtpërdrejtë e ofrimit të shërbimeve, sipas legjislacionit në fuqi për organizimin dhe funksionimin e administratës shtetërore.

Organi kompetent i qeverisjes qendrore që miraton krijimin e qendrave të shërbimit të ndihmës juridike parësore është Ministria e Drejtësisë. Kjo procedurë realizohet pasi Ministria të ketë marrë më parë mendimin e Këshillit të Lartë Gjyqësor, organ ky i krijuar në zbatim të Reformës në Drejtësi dhe ndryshimeve kushtetuese.

Për sa s'qaruar më sipër, ndihma juridike parësore do të ofrohet pranë qendrave të shërbimit të ndihmës juridike parësore nga punonjës që do të marrin trajnim të posaçëm, nga organizatat jofitimprurëse, si dhe nga klinikat ligjore të themeluara pranë institucioneve të arsimit të lartë.

Aktualisht, janë hapur dhe funksionojnë 7 Qendra të Shërbimit të ndihmës juridike parësore, nën administrimin e DNJF në qytetet Tiranë, Lushnje, Durrës, Shkodër, Lezhë, Pogradec dhe Gjirokastrë, ndërkohë që Ministria e Drejtësisë është duke hapur qendra të tjera në qytete të ndryshme. Brenda vitit 2021, Ministria e Drejtësisë do të vijojë me hapjen e qendrave të reja të shërbimit të ndihmës juridike parësore, konkretisht në Fier, Dibër dhe 3 qendra të tjera (qytetet /qarku është duke u identifikuar dhe vlerësuar), duke e çuar numrin total të qendrave të administruara në 12 qendra⁵⁾.

Në qendrat e shërbimit të ndihmës juridike parësore janë të punësuar "punonjës me trajnim të posaçëm", ku sipas kriterëve të rekrutimit të përcaktuara nga DNJF është punonjësi i diplomuar nga një program i ciklit të dytë të studimeve në drejtësi, sipas legjislacionit në fuqi për arsimin e lartë dhe që i është nënshtruar një trajnimi të posaçëm, i cili ofron ndihmë juridike parësore në qendrat e shërbimit të ndihmës juridike parësore. Eksperienca për t'u punësuar në këto njësi shërbimi të ndihmës juridike kërkohet jo më pak se 1 vit eksperiencë në punë si jurist ose avokat⁶⁾.

Një nga risitë thelbësore të ligjit nr. 111/2017, "Për ndihmën juridike të garantuar nga shteti" në kuadër të aksesit në drejtësi është përcaktimi i organizatave jofitimprurëse të autorizuara si ofruese të shërbimit të ndihmës juridike parësore. Aktualisht janë autorizuar 12 organizata jofitimprurëse, të cilat krahas qendrave të shërbimit të ndihmës juridike parësore dhe Klinikave të Ligjit pranë Institucioneve të Arsimit të Lartë, përmes eksperiencës së tyre shumëvjeçare sigurojnë ofrimin e shërbimeve të ndihmës juridike falas tek qytetarët në qytetet e Tiranës, Durrësit, Elbasanit, Shkodrës, Beratit etj.

5) Informacion i marrë nga Drejtoria e Ndihmës Juridike Falas

6) Informacion i marrë nga faqja e internetit DNJF: <https://ndihmajuridike.gov.al/index.php/vende-vakante/>

Gjithashtu, një ndër ofruesit e shërbimit të ndihmës juridike parësore janë edhe Klinikat e Ligjit, bazuar në nenin 16 të ligjit nr. 111/2017, DNJF bashkëpunon me klinikat ligjore, sipas kushteve dhe kriterëve të parashikuara në marrëveshjet përkatëse të bashkëpunimit për trajnimin dhe përditësimin e njohurive të studentëve të përfshirë pranë këtyre klinikave, mbi çështjet e lidhura me ndihmën juridike parësore.

Këto institucione kanë vendosur në dispozicion të qytetarëve zyra të brendshme të përshtatshme për pritjen e klientëve, të aksesueshme edhe nga persona me aftësi të kufizuara. Klinikat, referuar marrëveshjes së bashkëpunimit do të ofrojnë shërbimin e ndihmës juridike parësore sipas standardeve të përcaktuara nga Ministri i Drejtësisë dhe së bashku me qendrat e shërbimit të ndihmës juridike parësore dhe organizatat jofitimprurëse të autorizuara do të ofrojnë ndihmë juridike parësore falas për çdo subjekt përfitues sipas përcaktimeve të ligjit nr. 111/2017.

Gjatë pandemisë të Covid-19 u prezantuan për herë të parë shërbimet online, ku Ministria e Drejtësisë në bashkëpunim me Fondacionin Shoqëria e Hapur për Shqipërinë, për të garantuar aksesin e qytetarëve nëpërmjet ndihmës juridike falas, ka mundur për të gjithë qytetarët ofrimin e shërbimeve ligjore online përmes platformës *juristionline.al*. Gjithashtu, në funksion të garantimit të shërbimit ligjor falas dhe informimit të qytetarëve Ministria e Drejtësisë në bashkëpunim me OSFA ka vendosur në dispozicion një numër të gjelbër falas, 0800 10 10 për të gjithë qytetarët, për t'iu ardhur në ndihmë sidomos edhe referuar situatës së pandemisë.

Ligji parashikon edhe forma të tjera të ofrimit të ndihmës juridike falas, si ndihma juridike dytësore. Ndihmë juridike dytësore konsiderohet shërbimi

juridik që ofrohet për përpilimin e akteve të nevojshme për të vënë në lëvizje gjykatën; ofrimi i këshillimit, përfaqësimit dhe mbrojtjes para gjykatës në çështjet administrative, civile dhe në çështjet penale, për të cilat nuk zbatohet mbrojtja e detyrueshme, sipas përcaktimeve të legjislacionit procedural penal. Kjo formë e ndihmës juridike ofrohet nga avokatët e trajnuar për të ofruar këto shërbime, shërbimet e të cilëve duhet të ofrohen në bazë të standardeve të përcaktuara dhe mbikqyren në vijimësi prej Drejtorisë së Ndihmës Juridike Falas (DNJF).

Ashtu, sikurse u përmend më sipër, qytetarët mund ti drejtohen gjykatës, institucioneve të administratës publike, por edhe të përjashtohen nga tarifat apo nga të gjitha shpenzimet e procesit gjyqësor, deri në ekzekutimin e vendimit gjyqësor dhe të kenë mundësi të përfitojnë shërbime jo-diskriminuese, dhe gjithëpërfshirëse të cilat promovojnë aksesin në drejtësi, si dhe orientojnë fokusin tek qytetari.

Këto janë fillesat e objektivave të shtetit shqiptar për sa i përket aksesit në drejtësi, të cilat fokusohen në zbatimin e ligjit për ndihmën juridike të garantuar nga shteti nga të gjithë aktorët, në zgjerimin e shërbimeve të ndihmës juridike parësore në të gjithë Shqipërinë dhe specializimin e avokatëve ofrues të ndihmës juridike dytësore.

Një tjetër risi e sjellë nga ky ligj është krijimi i një rrjet i institucional të cilët ngarkohen me përgjegjësinë e ofrimit të shërbimeve të ndihmës juridike përse cilën formë të ndihmës juridike, përmendim këtu ndihmën juridike parësore, dytësore, përjashtimin nga të gjitha shpenzimet e procesit gjyqësor deri në ekzekutimin e vendimit.

Fokusi dhe prioriteti aktual qëndron në dhënien e një shërbimi ligjor cilësor dhe efektiv, duke synuar që parimi i barazisë së armëve midis palëve të garantohet

efektivisht jo vetëm në formë por dhe përmbajtje. Ky objektiv shihet ngushtësisht i lidhur me një tjetër komponent shumë të rëndësishëm të ofrimit të ndihmës juridike falas që është cilësia dhe mbikqyrja e këtij shërbimi. Garantimi dhe ofrimi i shërbimit, rastet e trajtuara, cilësia dhe profesionalizmi që shoqëron këto shërbime janë ngushtësisht të lidhura me njëra-tjetrën, si pjesë e një pakete unike shërbimi dedikuar qytetarit

Instrumentet e mësipërme kanë për qëllim dhe në fokus shërbimin kundrejt qytetarëve por njëkohësisht shërbejnë edhe për të përmirësuar qasjen nda shërbimeve, mjetet ligjore dhe me një qëllim final, sistemin e drejtësisë.

Literatura:

Legjislacioni

- Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë
- Konventa Evropiane për të Drejtave e Njeriut
- Karta e BE-së për të Drejtat Themelore
- Ligji nr. 10039, datë 12.2008, "Për ndihmën juridike"
- Ligji nr. 111/2017 "Për ndihmën juridike të garantuar nga shteti"
- Ligji nr. 9109, datë 17.07.2003, "Për profesionin e avokatit në Republikën e Shqipërisë"
- Ligji nr. 55/2018 "Për profesionin e avokatit në Republikën e Shqipërisë".

Raporte

- Manual për të drejtën evropiane që kanë të bëjnë me aksesin në drejtësi
- Komisioni Evropian në Progres-Raportin për Shqipërinë, për vitin 2012



Dr. Mimoza SADUSHI
Presidente
Dhoma Kombëtare e Noterisë



Dr. Sajmir SHATKU
Noter i Dhomës Tiranë



NOTERI PUBLIK SI GARANTUES I PARIMIT “PACTA SUNT SERVANTA”¹⁾

1) Parim i lashtë i të drejtës Romake, që do të thotë: “marrëveshja mes palëve duhet të mbahet”

Abstrakt

Noteri cilësohet nga e historia e të drejtës si zyrtar publik apo juridik, i cili ka kompetencën të njohë nënshkrime, të administrojë betime, të njësojë dokumente me originalin, të hartojë akte, të pranojë dhe të lëshojë dëshmi trashëgime, testamentare dhe jo vetëm, etj. Duhet pranuar se ky rol është evidentuar që në periudhën e mesjetës¹⁾, kur shumica e akteve të qyteteve dhe tregtarëve hartoheshin dhe merrnin vlerë si norma civile ashtu dhe në asistimin e gjykimeve të çështjeve civile e penale para noterit publik, njohur edhe me emërtimin kancelar. Roli i tij ka ardhur vazhdimisht duke u rritur deri në ditët e sotme, kur marrëdhëniet ndërmjet individëve janë shtuar dhe përforcuar dhe të drejtat e tyre bëhen më të kërkueshme se në periudhat e mëparshme të historisë.

Noteri është një person i autorizuar nga shteti për të noterizuar dokumente të caktuara²⁾ dhe për të përcaktuar vlefshmërinë e tyre në përputhje me të drejtat e palëve. Pra, nisur nga këto kompetenca të tyre, mund të themi se Noterët janë një nga elementët kryesorë të sektorit ligjor në vendin tone dhe që realizojnë konkretizimin final të vullnetit të individëve në përputhje me dispozitat ligjore në fuqi.

Fjalët kyçe: Pacta sunt servanda, kontratë sportive, zgjidhje e njëanshme, Matuzalem, Ariosa, GJAS³⁾.

-
- 1) Luarasi.A, "Historia e Shtetit dhe e së drejtës" Luarasi, Tiranë 2007
 - 2) Kodi i Etikës Profesionale të Noterëve, datë 24.6.2002, i miratuar nga Ministri i Drejtësisë, me Nr. Prot. 5719/1. paligjshme; si dhe llojet e dokumenteve të përgatitura e të përdorura nga noterët dhe procedurat për çdo lloj dokumenti.
 - 3) Gjykata e Arbitrazhit Sportiv

Hyrje

Ndër veprimet më të rëndësishme që konkretizojnë të drejtat reale dhe personale ndërmjet individëve, janë aktet e shitblerjes së pasurive të luajtshme e të paluajtshme, dëshmitë e trashëgimive, kontratat e shumëllojshme, deklaratat noteriale të detyrimeve dhe të drejtave, etj, nëpërmjet të cilave krijohen dhe shuhen të drejta të caktuara duke përmbushur në këtë mënyrë ligjore vullnetin e palëve pjesëmarrëse.

Duke u nisur nga kjo kompetencë e tij, mund të evidentojmë lidhjen e drejtpërdrejtë me parimin e njohur të së drejtës romake "*pacta sunt servanda*", parim i cili lidhet me zbatimin dhe garantimin e sjelljes korrekte, duke përfshirë atë të mirëbesimit të marrëveshjeve mes palëve.

Raste kazuale nga respektimi i parimit

"pacta sum servant"

Ky përkufizim i së drejtës romake dhe asaj ndërkombëtare është sanksionuar në Konventën e Vjenës⁴⁾, duke bërë të mundur në këtë mënyrë respektimin e të drejtave që buronin nga traktatet për shtetet pjesëmarrëse e të shtetasve të tyre në veprime me natyrë juridiko-publike, civile dhe ato juridiko-private, duke u bazuar në respektimin reciprok dhe të ndërsjelltë mes shtetit dhe shtetasve.

Duke iu referuar të drejtës ndërkombëtare, parimi "*pacta sunt servanda*" është një shprehje zhvillimit kontraktor e lidhur me mirëbesimin, duke u dhënë të drejtën palëve që të kërkojnë që detyrimet dhe të drejtat e tyre të ndërsjella të respektohen. Sipas saj, pjesëmarrësit në marrëdhëniet e detyrimeve janë të detyruar t'i përmbushin detyrimet e veta dhe janë

4) Konventa e Vjenës për të Drejtën e Traktateve midis Shteteve dhe Organizatave Ndërkombëtare ose midis Organizatave Ndërkombëtare, 1986

përgjegjës për përmbushjen e tyre. Detyrimi mund të shuhet vetëm me pajtimin e vullnetit të pjesëmarrësve në marrëdhëniet e detyrimeve ose në bazë të ligjit. Nga kjo rregull bëhet përjashtim në rast të lindjes së rrethanave të jashtëzakonshme dhe në rast të ndryshimit të rrethanave pas lidhjes së kontratës. Ky parim është në pajtim me parimin e lirisë së rregullimit të marrëdhënieve të detyrimeve dhe duhet të respektohet me rreptësi.

Të njëjtin parim mund ta evidentojmë edhe në kontratat private të hartuara para noterit dhe se mospërmbushja e detyrimeve përkatëse të tyre është një shkelle e qartë e paktit. Në këtë moment merr vlerë roli i madh që luan noteri në zbatim e këtij pakti në të gjithë veprimtarinë noteriale. Gjatë punës së tij noteri shërben si një katalizator i interesave të palëve, duke shmangur çdo lloj abuzimi dhe konflikti të mundshëm ndërmjet tyre, si dhe duke i vënë ata në dijeni për çdo aspekt apo klauzolë që mund të ndikojnë në përputhjen e vullnetit.

Kjo është një kërkesë e domosdoshme për efikasitetin e të gjithë sistemit noterial⁵⁾ në vendin tonë.

FIFA kundër Matuzalem.⁶⁾

Kjo çështje ka veç përmbajtjes së saj dhe relevancës ndaj momentit të prishjes së njëanshme të kontratës ka një rëndësi historike, pasi është hera e parë që një vendim i Gjykatës së Arbitrazhit Sportiv rrëzohet nga Tribunali Federal i Zvicrës me arsyetimin se shkel "*parime themelore të së drejtës*", të ashtuquajturën "*thelbin e rendit publik*". Kjo është dhe hera e parë që një vendim i GjAS-it është rrëzuar mbi bazë të ligjit material dhe jo procedural.

5) Ligji nr. 7829 datë.1.06.1994, "Për Noterinë", i ndryshuar, nenet 22 dhe 23

6) Vendim i Tribunalit Federal të Zvicrës, 4A_558/2011 i 27 marsit 2012.

Faktet e çështjes;

Kjo çështje ka të bëjë me një futbollist me origjinë braziliane, por shtetas italian i quajtur Francelino Matuzalem da Silva ("Matuzalem"), i cili ka luajtur me një sërë klubesh të njohura evropiane si Lazio, Real Zaragoza, Shakhtar Donetsk etj. Në qershor të 2004 ai hyri në një marrëdhënie punësimi me klubin ukrainas FC Shakhtar Donetsk. Ishte një kontratë me afat të përcaktuar prej 5 vitesh, e cila hyri në fuqi në 1 korrik 2004 deri më 1 korrik 2009. Në 2 korrik të 2007 (dmth një ditë pasi mbaroi periudha e mbrojtur), Matuzalem zgjidhi në mënyrë njëanshme e të menjëhershme kontratën për të luajtur për klubin spanjoll Real Zaragoza SAD. Nuk ka dyshim që ai në mënyrë të njëanshme dhe të parakohshme zgjidhi kontratën e punës pa një shkak të justifikuar.

Shaktiori (Shakhtar) nisi procedurat pranë Dhomës së FIFA-s për Zgjidhjen e Mosmarrëveshjeve ("FIFA DZM"), e cila vendosi që Shaktiori të dëmshpërblehej në masën 6.8 milion Euro.⁷⁾ Ky vendim u apelua përpara GjAS-it nga të dyja palët. Në 19 maj 2009, GjAS mori vendimin ku Matuzalem urdhërohej t'i paguante Shaktiorit 11 858 934 Euro plus 5% interesa të mbledhura që nga 5 korriku i 2007-s.⁸⁾ Matuzalem dhe Real Zaragoza u konsideruan si bashkarisht dhe individualisht përgjegjës për shumën në fjalë. Ky vendim i GjAS-it u bë i njohur si "çështja Matuzalem" dhe shumë komente janë bërë për të, pasi ishte hera e parë që GjAS, kur përllogariti kërkesën për dëmet, mori në konsideratë jo vetëm vlerën e mbetur të pagave në kontratë (siç ishte zbatuar edhe në çështjen Webster⁹⁾), por gjithashtu edhe humbja e përfitimit nga vlera e

7) Vendim i Dhomës së Zgjidhjeve të Mosmarrëveshjeve të FIFA, i datës 2 nëntor 2007.

8) GjAS 2008/A/1519-1520.

9) GjAS 2007/A/1298; 2007/A/1300.

Matuzalemit, psh të ardhura që mund t'i vinin klubit nga lojtari si mundësitë për transferimin e kartonit të tij etj. Shumë komentues pretenduan që GjAS e përdori Matuzalemin për ta bërë shembull në botën e futbollit që kontrata duhet respektuar. Kolegji gjyqësor i GjAS-it arsyetoi se qëllimi i nenit 17 të Rregulloreve të FIFA-s mbi Statusin dhe Transferimet e Lojtarëve (që trajton pasojat e zgjidhjes së kontratës pa shkak të ligjshëm) është:

"[...]parimisht nuk ka gjë tjetër për të siguruar stabilitetin kontraktual, dmth për të shtrënguar parimin pacta sunt servanda në botën e futbollit ndërkombëtar, duke vepruar si një parandalues ndaj prishjeve e përfundimeve të njëanshme të kontratës, qofshin shkelje nga klubi apo lojtari[...]"¹⁰⁾

Kolegji më tej deklaroi se:

"Efekti parandalues i Nenit 17 të Rregullores së FIFA-s duhet të arrihet përmes rrezikut të pashmangshëm për një palë që të pësojë sanksione disiplinore, nëse përmbushen disa kushte dhe, në çdo rast, rreziku për të paguar një kompensim për dëmet të shkaktuara nga prishja apo zgjidhja e pajustificuar. Me fjalë të tjera, si lojtarët dhe klubet paralajmërohen: nëse dikush prish apo përfundon kontratën pa një shkak të ligjshëm, do të ketë një kompensim financiar, dhe ky kompensim do të llogaritet në përputhje me të gjitha ato elemente të nenit 17 të Rregulloreve të FIFA-s që janë të zbatueshme për çështjen në fjalë, përfshirë të gjithë kriteret jo-ekskluzivë të listuar në paragrafin 1 të nenit të mësipërm, bazuar në rrethanat e posaçme të çdo çështje, që Kolegji do ta konsiderojë të përshtatshme për ta zbatuar."¹¹⁾ Tribunali Federal i Zvicrës e la në fuqi këtë vendim në 2010.¹²⁾

10) GjAS 2008/A/1519-1520, paragrafi nr. 80.

11) GjAS 2008/A/1519-1520, paragrafi nr. 82.

12) Vendim i Tribunalit Federal të Zvicrës, 4A_320/2009 i 2 qershorit 2010.

Meqenëse as Real Zaragoza e as Matuzalemi e kishin të pamundur të paguanin shumën e rreth 12 milion Eurove, Komiteti Disiplinor i FIFA-s i njoftoi ata më 14 korrik të 2010 se (i) ndaj tyre do të niste një procedim disiplinor dhe se (ii) do të zbatoheshin sanksionet përkatëse në përputhje me nenin 64 të Kodit Disiplinor të FIFA-s. Më 31 gusht të 2010 Komiteti Disiplinor i FIFA-s vendosi që:

[...]

3. Lojtari Matuzalem Francelino da Silva dhe klubi Real Zaragoza SAD i jepet një afat përfundimtar tolerimi prej 90 ditësh nga data e njoftimit të këtij vendimi për t'i shlyer debinë e tyre kreditorit.

4. Nëse brenda këtij afati debia nuk është paguar, kreditori mund të kërkojë me shkrim nga FIFA që një përjashtim nga pjesëmarrja në çdo veprimtari futbollistike të sanksionohet për lojtarin Matuzalem Francelino da Silva dhe/ose ekipit të parë të klubit Real Zaragoza SAD t'i zbriten (6) pikë në ligën kombëtare që ai garon. Sapo kreditori të ketë paraqitur këtë apo këto kërkesa, lojtari Matuzalem Francelino da Silva do të sanksionohet me përjashtim nga pjesëmarrja në çdo veprimtari futbollistike dhe/ose ekipit të parë të klubit Real Zaragoza SAD t'i zbriten automatikisht (6) pikë në ligën kombëtare që ai garon pa nevojën që të merret një vendim tjetër nga Komiteti Disiplinor i FIFA-s. [...] ky përjashtim do të qendrojë në fuqi derisa e gjithë shuma e papaguar të shlyhet plotësisht [...]

Më 1 shtator 2010, Zaragoza i transferoi 500 000 Euro Shaktiorit. PAGESA të mëtejshme nuk u bënë as nga Matuzalemi e as nga Zaragoza. Si Zaragoza ashtu edhe Matuzalemi apeluan vendimin para GjAS. Më 29 qershor 2011, GjAS i njoftoi palët se i ka rrëzuar të dy apelimet dhe miratoi vendimin e Komitetit Disiplinor të FIFA-s.¹³⁾ Matuzalemi e apeloj këtë vendim të GjAS-it para

13) GjAS 2010/A/2261 Real Zaragoza SAD v/ FIFA dhe GjAS 2010/A/2263 Matuzalem Francelino da Silva v/ FIFA.

Tribunalit Federal të Zvicrës. Në vendimin historik të përmendur edhe në fillim të shtjellimit të kësaj çështjeje të mbajtur më 27 mars 2012, Tribunali Federal i Zvicrës e rrëzoi vendimin e GjAS-it, duke arsyetuar se dhunon parime themelore të së drejtës (rendi publik). Kjo është hera e parë që Tribunali Federal i Zvicrës ka rrëzuar një vendim të GjAS-it bazuar në thelbin e rendit publik dhe jo thjesht mbi gabime procedurale.

Tribunali Federal e përmbledh arsyetimin e tij si më poshtë:

"Kërcënimi i një përjashtimi të pakufishëm profesional bazuar në nenin 64 (4) të Kodit Disiplinor të FIFA-s përbën një kufizim të dukshëm dhe të rëndë të të drejtave private të lojtarit dhe shpërfill kufijtë themelore të zotimeve ligjore siç parashikohet në nenin 27 (2) të Kodit Civil (zvicëran). Nëse do të dështonte shlyerja e detyrimit, vendimi nën apel do të çonte jo vetëm në atë që lojtari do të ishte subjekt i arbitraritetit të punëdhënësit të mëparshëm të tij, por gjithashtu në kufizimin e lirisë së tij ekonomike më të tillë ashpërsi që bazat e ekzistencës së tij ekonomike rrezikohen pa asnjë justifikim të mundshëm nga ndonjë interes mbizotërues të FIFA-s apo anëtarëve të saj. Në vështrim të ndëshkimit që përfshin, vendimi i GjAS-it i 29 qershorit 2011 përmban një dhunim të dukshëm dhe të rëndë të privatësisë dhe është në kundërshtim me rendin publik".¹⁴⁾

Shohim pra, që në këtë rast Komiteti Disiplinor i FIFA-s ashtu edhe GjAS në mbështetje të vendimit të këtij Komiteti, nuk kanë mbajtur qendrim të pastër juridik ndaj çështjes në fjalë, duke vendosur para parimeve themelore të së drejtës, respektimit të të drejtave dhe lirive themelore të njeriut, interesat politikë të FIFA-s, ku vendimi më shumë sesa synonte të zgjidhte në mënyrë të drejtë mosmarrëveshjen kishte për qëllim

14) Vendim i Tribunali Federal të Zvicrës 4A_558/2011 në pikën 4.3.5.

të bënte një shembull për të parandaluar përsëritjen e rasteve të tjera në të ardhmen. Ishte vetëm Tribunali Federal i Zvicrës, që në rastin konkret kishte rol të pastër kushtetues, ai i cili përmes lupës kushtetuese arriti të determinojë se interesi i individit në këtë rast, respektimi i një të drejte themelore të tij që përkon me klauzolën e rendit publik, prevalojnë mbi interesat politike të FIFA-s për të shtrirë influencën e saj edhe në çështje të ndjeshme si marrëdhënia kontraktore e punës mes lojtarit punëmarrës dhe klubit punëdhënës.

Analizë e vendimeve të GjAS në çështjet Ariosa kundër Club Olimpia¹⁵⁾ dhe Club Olimpia kundër Ariosa¹⁶⁾.

Një paraqitje e shkurtër e fakteve që lidhen me mosmarrëveshjen:

Sebastian Ariosa është një lojtar uruguajan që kishte lidhur një kontratë pune me Club Olimpia, të Paraguajit, për periudhën 17.01.2011 në 31.12.2015. Në maj të vitit 2013 ky lojtar u diagnostikua me kancer, dhe klubi e lejoi të kthehet në vendin e tij për të ndjekur trajtimin adekuat. Në qershor të vitit 2013 palët lidhën një marrëveshje, ku klubi njihte se i kishte 121,000 U\$D (tetë muaj paga). Në dhjetor të vitit 2013, ndërsa lojtari iu nënshtrua trajtimeve me kimioterapi, klubi e pezulloi kontratën, gjoja se lojtari nuk ishte në gjendje të kryente detyrimin e tij për të luajtur. Pas korrespondencës mes dy palëve lojtari e refuzoi këtë pozicion dhe ndërpreu kontratën në 08.01.2013. Pesë ditë më vonë klubi refuzoi ndërprerjen dhe kërkoi praninë e lojtarit në klub në mënyrë që të rifillonte stërvitjen. Gjithashtu e informoi lojtarin se dy paga mujore janë depozituar me Federatën e Paraguait, ku kërkohet lëshimi i një fature nga lojtari,

15) TAS 2015/A/3871 Ariosa c. Club Olimpia.

16) TAS 2015/A/3882 Club Olimpia c. Ariosa.

të cilin lojtari nuk ishte në gjendje të bënte, pasi ishte punonjës dhe jo kompani. Në shkurt të vitit 2014, lojtari paraqiti një kërkesë para Dhomës së Zgjidhjeve të Mosmarrëveshjeve të FIFA-s (këtëj e tutje DZM e FIFA-s). Në përgjithësi, ajo që sjell ky vendim, përveç rregullimeve përkatëse, është një sens i përbashkët: diçka shumë e thjeshtë, por shumë e rëndësishme dhe në dukje e pamjaftueshme në shumë raste.

Shkelja e përsëritur e kontratës nga klubi në këtë rast ishte shumë e qartë edhe më parë se lojtari të sëmurej bazuar në dhënien e vonuar të pagave për shumë muaj dhe mungesa e dispozitave mbi sigurimet shoqërore apo sigurime të tjera. Pezullimi i mëvonshëm i kontratës nga klubi për shkak se lojtari do t'i nënshtrohej kimioterapisë për të trajtuar kancerin e tij ishte shkelja përfundimtare dhe flagrante e kësaj çështjeje.

Pra, në 20.08.2014, pasi lojtari paraqiti një kërkesë padi kundër klubit, DZM e FIFA-s vendosi në favor të lojtarit, duke pranuar se klubi kishte shkelur kontratën pa arsye të ligjshme, duke i dhënë lojtarit të drejtën për pagesën jo vetëm të pagave të prapambetura, por edhe të kompensimit për vlerën e mbetur të kontratës, plus një interes 5%. DZM-ja kuptoi se rregulloret e FIFA-s duhej të mbizotërojnë mbi çdo rregullore kombëtare të rënë dakord nga palët, në mënyrë që të kemi një grup standard rregullash. DZM-ja theksoi se një sëmurdje nuk është shkak i ligjshëm për të ndaluar pagimin e pagave për lojtarin apo edhe më keq, për zgjidhjen e kontratës ose pezullimin e efekteve të saj. DZM-ja deklaroi se është përgjegjësia e klubit për të siguruar se lojtari vazhdon të marrë pagën e tij, e cila gjithashtu mund të merret përmes sigurimit.

Megjithatë, DZM-ja hodhi poshtë pretendimet për dëm moral, për specifikat e sportit dhe për shpenzimet mjekësore, duke theksuar se këto nuk janë provuar sa duhet. Gjithashtu hodhi poshtë bonusin e pjesëmarrjes

në Kupën e Libertadores 2013, pasi që lojtari nuk kishte marrë pjesë në asnjë nga ndeshjet e kësaj kupe, dhe kërkesën e pagimit të muajit të trembëdhjetë, duke deklaruar se nuk kishte bazë kontraktuale. Arsyet e vendimit iu njoftuan të dyja palëve në 16.12.2014, dhe të dyja palët e apelian.

Klubi kërkoi, ndër të tjera, që vendimi i DZM-së të rrëzohet; të refuzohet kërkesa e lojtarit si jo në përputhje me ligjin e Paraguit dhe kompensimi të fiksohet në një vlerë jo më shumë se 42.500 U\$D, bazuar në nenin 25 të ligjit 88/91, me zbritjes e shumës së harxhuar nga Olimpia për të zëvendësuar lojtarin. Lojtari, nga ana tjetër, kërkoi ndër të tjera, që vendimi të rrëzohet pjesërisht për pjesët jo të pranuar, dhe kërkoi sërish dëmshpërblim moral, dëmshpërblim për specifikat e sportit, muajin e trembëdhjetë për të gjithë kontratën dhe bonuset për Kupën e Libertadores të 2013.

Gjetjet e GjAS-it:

Ligji i zbatueshëm: Kolegji GjAS-it përcaktoi një tërësi ligjesh të zbatueshme, duke ndjekur hierarkinë e treguar nga neni R 58 i Kodit të GjAS: të parat rregulloret e FIFA-s, dhe si alternativë ligjin zviceran. Meqë ligji zviceran njeh lirinë kontraktuale, ligji i zgjedhur nga palët mund të merret parasysh. Në këtë rast, palët zgjodhën ligjin Paraguaiian, dhe për aq kohë sa nuk është në kundërshtim me ligjin e detyrueshëm zviceran, kjo duhet të zbatohet.

1. Rregulloret e FIFA mbi të drejtën kombëtare

Olimpia kërkoi uljen e kompensimit të dhënë për vlerën e mbetur të kontratës, vetëm në shpërblimin e mbetur për vitin që përfundoi. Sipas ligjit Paraguaiian kërkesa e klubit nënkupton se lojtari do të marrë dy muaj e gjysmë pagë, në krahasim me dy vjet të plota. Kolegji analizoi se ligji Paraguaiian parashikon një

kompensim të vlerës së mbetur të kontratës për vitin korrent, ndërsa neni 17 i Rregullores për Statusin dhe Transferimet e Lojtarëve (RSTL) e FIFA-s i referohet një kompensim për vlerën e pjesës së mbetur të kontratës. Meqë në fillim duhet të zbatohen rregulloret FIFA-s, në kuadër të hierarkisë së përshkruar në nenin R58 të Kodit, duhet të jepet kompensimi në vlerën e pjesës së mbetur të kontratës. Kjo konfirmoi vendimin e DZM-së.

2. Shpenzimet për zëvendësimin e lojtarit nuk mund të zbriten.

Olimpia kërkoi zbritjen e shumës së shpenzuar me zëvendësimin e lojtarit: 240000 U\$D që iu desh të paguante për zëvendësimin e lojtarit. Kolegji vërejti se kjo kërkesë nuk ka asnjë bazë ligjore, ajo qëndron vetëm në përshkrimin e një kostoje që Olimpia paraqiti. Kërkesa nuk ka mbështetje ligjore, dhe për këtë arsye ajo u refuzua. Ky është një aspekt shumë i rëndësishëm: nuk ka asnjë përgjegjësi lojtari për "nevojën" e Olimpia-s për të kontraktuar një lojtar tjetër, kështu që nuk mund të jetë barrë e lojtarit.

3. Kompensimet e dhëna nga ligji i detyrueshëm kombëtar zbatohen, edhe në qoftë se nuk janë përfshirë në kontratë.

E drejta për pagën e trembëdhjetë është e parashikuar në ligjin e Paraguait dhe është detyrim ligjor. Neni 17 i RSTL e FIFA-s thekson se një nga kriteret që merren parasysh për të përcaktuar shumën e kompensimit është ligji kombëtar. DZM-ja e mohoi këtë të drejtë, pasi ajo nuk ishte rënë dakord në kontratë. Megjithatë, GjAS kuptoi se, siç u shpjegua më lart, ligji i zbatueshëm për këtë kontratë është i shumëfishtë, duke përfshirë edhe të drejtën kombëtare. Për më tepër, vetë kontrata përcakton ligjin 88/91 si ligjin e zbatueshëm. Pra, për të vendosur nëse paga e trembëdhjetë duhet të jepet, Kolegji analizoi

nëse ligji kombëtar është i detyrueshëm apo jo dhe nëse kishte ndonjë pjesë të kontratës që tregon qëllimin e palëve për të përfshirë pagën e trembëdhjetë brenda shpërblimit të rënë dakord.

Kolegji konkludoi se nëse nuk ka një marrëveshje që shpreh të kundërtën, të drejtat që rrjedhin nga ligji vendor dhe kontrata janë kumulative, jo përjashtuese. Për më tepër, kjo e drejtë buron nga legjislacioni i detyrueshëm i punës, dhe nuk është e nevojshme të përfshihet ose të destinohet për t'u përfshirë në setin e shpërblimit të kontratës. Duke marrë parasysh gjithë këtë, muaji i trembëdhjetë është dhënë për të gjithë periudhën e kontratës, pasi që ajo kurrë nuk është paguar.

Lojtari është një punëtor, kështu që ligji i detyrueshëm i punës duhet të zbatohet për të siç zbatohet edhe për çdo punëtor tjetër. Ligji dhe kontrata duhet të shihen si kumulative në një interpretim indubio pro operario. Pse ligji kombëtar zbatohet këtu dhe jo në kërkesën e Olimpia-s për një kompensim të reduktuar sipas të njëjtit ligj? Sepse FIFA nuk e rregullon pagën e muajit të trembëdhjetë, ndërkohë që e rregullon kompensimin në rast shkelje të kontratës.

4. Përmbajtja e klauzolës është thelbësore për të gjykuar nëse ka vend për bonuse.

Kolegji theksoi se kushti i përcaktuar në kontratë për pagesën shpërblimeve shtesë (bonuset), ishte që kontrata të jetë ende në fuqi, dhe jo, siç DZM-ja gabimisht e konsideroi, pjesëmarrja e lojtarit në ndeshje. Prandaj, meqë kontrata ende nuk ishte ndërprerë kur ekipi mori pjesë në Kupën e Libertadores të vitit 2013, dhe edhe pse lojtari nuk ka marrë pjesë në asnjë nga ato ndeshje, kishte vend për bonuset.

5. Dëmet morale: sjellje të jashtëzakonshme dhe të rënda.

Kolegji së pari analizoi se edhe pse dëmi moral nuk

rregullohet nga RSTL e FIFA-s, ligji zviceran dhe i Paraguait e rregullojnë atë, dhe ata janë të zbatueshëm për shkak të marrëveshjes së palëve dhe nenit R58 të Kodit të GjAS-it, siç është sqaruar më lart. Kolegji arsyetoi në lidhje me natyrën e këtij dëmi, se e drejta për të marrë një kompensim për dëm moral, nuk ka natyrë ndëshkuese, por kompensuese: është pjesë e detyrimit për të riparuar dëmin e shkaktuar. Megjithatë, Kolegji alarmon rrezikun e abuzimit me këtë mundësi, dhe prandaj ai thekson se duhet të jetë e qartë se sjellja e klubit ishte edhe e jashtëzakonshme (se tejkaloi atë që shoqëria duhet ta ketë) dhe e rëndë (që një person i arsyeshëm e konsideron këtë të pabesueshme).

Dëmi moral u kuptua në këtë rast si ankth dhe pasiguri të shkaktuar nga Olimpia tek lojtari. Kolegji theksoi se është në rregull që të kërkohen prova për të provuar dëmin, por ngaqë ky është një dëm i brendshëm, është e njohur se demonstrimi i tij është më i vështirë. Kolegji theksoi mprehtësisht: "Të kërkosh prova materiale në një dëm jo material, me të vërtetë që mund të jesh duke kërkuar të pamundurën", atë që njihet si *probatio diabolica*. Prandaj, vendimmarrësi ka mundësinë e një gjykimi të duhur. Që është, mundësia për të shqyrtuar rrethanat dhe për të përcaktuar nëse është e vlefshme dhe e mundshme për të konkluduar nëse është shkaktuar dëm moral. Dëmi moral duhet të nxirret natyrshëm.

Kolegji kuptoi se një vendim që nuk i kushton asgjë personit që kryen aktin e paligjshëm mund të shtojë dëmin e shkeljes. Kjo, jo vetëm duke e lënë të dëmtuarin në të njëjtën situatë që do të kishte pasur në qoftë se padia e tij nuk do të ishte pranuar, por edhe më keq, duke pranuar se ekziston një akt i paligjshëm kundër tij, dhe ligji nuk bën asgjë në lidhje me këtë. Sjellja e Olimpia-s ishte e jashtëzakonshme dhe e rëndë për shkak të kontekstit dhe efekteve të saj.

Siç u përmend më parë, ky vendim është shkruar me sens të përbashkët dhe është njerëzor. Si rezultat, kështu i përshkroi Kolegji kontekstin dhe efektet: *“Duke qenë se patologjia e lojtarit është shpesh vdekjeprurëse, nuk është e ekzagjeruar të thuhet se lojtari po jetonte sfidën më të madhe të jetës së tij. Për shkak të natyrës dhe seriozitetit të patologjisë, Tribunali nuk ka dyshim të supozojë se lojtari ishte në një gjendje brishtësie. Energjia dhe qëllimi i lojtar duhej të ishte tërësisht i përqendruar në luftimin e sëmundjes së tij. Lufta për jetën e tij. Në këtë kontekst, Kolegji konsideron të vlefshme të supozojë se ajo çfarë Olimpia bëri, jo vetëm e shpërqendroi, por veçoi edhe si një shtresë ankthi shtesë mbi supet e lojtarit që do të kishte qenë e preferueshme të shmangej. Ky ankth shtesë i atribuohet tërësisht Olimpia-s, pasi është një ankth në sipër atij të nxitur nga vetë patologjia.*

Efektet - ankth dhe pasiguri - u përshkruan nga tre dëshmitarë: gruaja e lojtarit, një mik dhe mjeku i tij onkolog. Kolegji pranoi se dëshmitë e dy të parëve mund të jenë të njëanshëm. Megjithatë, ai gjithashtu konsideroi se vetëm rrethi intim i lojtarit mund të dinte se si ndihesh ai. Pra, edhe pse pesha e kësaj dëshmie u konsiderua e ndërmjetme, ajo ishte ende e rëndësishme. Vlera e dëshmisë së onkologut ishte natyrisht më e lartë, pasi ai mund të përshkruajë, si një profesionist, efektin e humorit të lojtarit në trajtim, pasi dëgjoi se Olimpia kishte pushuar kontratën e tij. Kolegji e përmbloodhi sjelljen e Olimpias si shkelje e pothuajse të gjitha detyrimeve të saj. Për më tepër, kjo u përsërit pasi nuk iu përmbajt para dhe pas nënshkrimit të marrëveshjes së dytë. Dhe me shumë rëndësi për t’u përmendur, është që klubi veçoi në keqbesim të hapur.

Ka dy akte shumë të qarta keqbesimi që theksohen nga Kolegji: depozitimi nga Olimpia i një sasive të caktuar që i detyrohej lojtarit në Federatë, në vend që ta depozitonte këtë shumë siç kishte bërë me pagesat e tjera në vitet e shkuara të kontratës, dhe duke kërkuar që lojtari të

dërgontë një faturë, gjë që ishte e pamundur për lojtarin pasi ai ishte punonjës dhe nuk kishte faturë. Në krye të kësaj, lojtari ishte në mes të trajtimit në Uruguai dhe nuk ishte në gjendje të shkonte në Federatën e Paraguait për ta zgjidhur këtë çështje.

Akti tjetër i qartë i keqbesimit ishte njoftimi i paracaktuar që iu dërgua lojtarit, ku i kërkohej lojtarit të kthehej në trajnim pasi ky i fundit kishte ndërprerë kontratën. Kjo kërkesë u bë në kohën kur lojtari po luftonte për jetën e tij, duke përdorur kimioterapi në Uruguai. Kolegji konsideron se veçanërisht këto dy veprime të klubit ishin të destinuara të hidhëronin lojtarin, të përkeqësonin gjendjen emocionale të tij. Është e përcaktuar qartë që klubi Olimpia nuk është përgjegjës për gjendjen e lojtarit, kështu që problemi nuk është që në origjinë, por në reagimin e klubit. Problemi është se si Olimpia reagoi ndaj sëmundjes së lojtarit; ndalimi i pagesave, pezullimi në mënyrë të njëanshme i kontratës dhe vënia e lojtarit në mungesë që kthehej në stërvitje në mes të trajtimit mjekësor të tij. Kjo është e jashtëzakonshme dhe e rëndë, dhe gjithashtu e paligjshme. "Një person me një sëmundje vdekjeprurëse është i brishtë, nuk është vetëm një çështje mirësjellje, por edhe humanizëm për t'i trajtuar ata me respekt dhe privilegj".

Është konsideruar se një sanksion që nuk perceptohet nga personi që ka kryer aktin e paligjshëm mund të shtojë dëmin e veprës, jo vetëm duke e lënë personin në të njëjtën situatë që ai / ajo ishte para kryerjes së veprës së paligjshme, por më keq, duke njohur se edhe pse ka një akt të paligjshëm, ligji nuk bën dot asgjë në lidhur me këtë. Duke krijuar kështu rëndësinë e dhënies së dëmshpërblimeve të tilla.

Vëmë re që, qëndrimi i GjAS në këtë rast ka qenë konform të gjitha kërkesave për respektimin e te drejtave dhe lirive themelore të njeriut, duke respektuar

dhe legjislacionin kombëtar të punës, lidhur me dhënien e pagës së trembëdhjetë edhe pse kontrata nuk e parashikonte. Në këtë rast GjAS-i, e ka vënë theksin plotësisht tek mbrojtja e lirive dhe të drejtave të palës më të brishtë të kontratës, punëmarrësit. Ky vendim mund të konsiderohet si sukses, në kuadër të veprimtarisë për mbrojtjen e të drejtave themelore të lojtarëve si punëmarrës.

Përfundime.

Aktorët politikë dhe ligjorë ndërkombëtarë të sportit, kanë bërë të mundur që të shkohet drejt standartizimit të procedurave, marrëdhënieve dhe natyrshëm edhe të rolit të parimit *pacta sunt servanda* në Kontratat Sportive. Kësisoj, marrim shembull Kontratën Sportive në futboll, ku veç të tjerash, janë të shprehura edhe kërkesat minimale të vendosura në marrëveshjen e UEFA-s dhe organizmave të tjera të futbollit evropian të përmendur më lart (Marrëveshja mbi standardet minimale).

Kuptohet që qëllimi i këtyre organizatave (FIFA, UEFA, UNESCO) është që të shtrijnë sa më shumë tentakulat e tyre të influencës edhe për pushtet juridik, veç atij ekonomik dhe politik që kanë në botën e sportit. Dhe ndërhyrja edhe në këtë çështje e shpreh më së miri manifestimin në praktikë të këtij synimi. Megjithë veçoritë që sporti ka si industri, natyrën e veçantë të kësaj industrie, marrëdhëniet e punës që krijohen mes sportistit dhe klubit që ai ka zgjedhur t'i përkasë, nuk janë çështje që i përkasin sportit, po çështje që më shumë lidhen me ekzgjencat shoqërore për rregull, nevojën e shoqërisë që të rregullojë marrëdhënie të caktuara ekonomiko-shoqërore, mbrojtjen e të drejtave themelore të njeriut (ndalimi i punës së detyruar, ndalimi i diskriminimit, e drejta për të fituar jetesën në mënyrë të ligjshme, liria e lëvizjes etj).

Në lidhje me pasqyrimin në praktikë të Kontratës së Punës Sportive, vëmë re që si në Evropë ashtu edhe SHBA na rezulton se po shkohet drejt një standardizimi global, duke patur parasysh që rregullimet juridike të marrëdhënies së punës sportive janë në një masë të gjerë të ngjashme nga shteti në shtet. Gjithashtu, roli specifik dhe synimi i Organizatave Ndërkombëtare të sportit, ndër të tjera, është pikërisht vendosja e standardeve në nivel global.

Bibliografia e shfrytëzuar

- Çela, K., *E Drejtë e Punës*, Botimet ILAR, Botimi XIII, Tiranë, 2018
- LIGJ Nr.7961, datë 12.7.1995 (i përditësuar), Kodi i Punës i Republikës së Shqipërisë,
- Botim i Qendrës së Publikimeve Zyrtare, Dhjetor 2014, neni 155 (3).
- Vendim i Tribunalit Federal të Zvicrës, 4A_558/2011 i 27 marsit 2012
- Vendim i Dhomës së Zgjidhjeve të Mosmarrëveshje të FIFA, i datës 2 nëntor 2007
- GjAS 2008/A/1519-1520
- GjAS 2007/A/1298; 2007/A/1300
- Vendim i Tribunalit Federal të Zvicrës, 4A_320/2009 i 2 qershorit 2010
- GjAS 2010/A/2261 Real Zaragoza SAD v/ FIFA
- GjAS 2010/A/2263 Matuzalem Francelino da Silva v/ FIFA
- Vendim i Tribunali Federal të Zvicrës 4A-558/2011 në pikën 4.3.5.
- TAS 2015/A/3871 Ariosa c. Club Olimpia
- TAS 2015/A/3882 Club Olimpia c. Ariosa
- Academic Journal of Interdisciplinary Studies, vol.3, no.1, March 2014, Rome, Italy, ISSN 2281-3993(print); ISSN 2281-4612 (online); pg.359;
- 14-International sport sciences congress, 01-04 november 2016, Belek, Antalya, Turkey; 1084/ International Legal Documents Regarding Sports Contract; pg.81;
- Shatku S., *Universality of Human Rights in the labour World*, pg.145; Konferenca e IV-të shkencore ndërkombëtare "Sistemi i Drejtësisë në Udhëkryqin e Transformimit"; Tiranë më, 04 maj 2016;
- Kodi Civil i Republikës së Shqipërisë;
- Konventa e Vjenës për të Drejtën e Traktateve midis Shteteve dhe Organizatave Ndërkombëtare ose midis Organizatave Ndërkombëtare, 1986;
- Ligji nr. 8790 dt. 10.5.2001 "Për Noterinë";

- Kodi i Etikës së Noterëve;
- Luarasi. A, "Historia e Shtetit dhe e së drejtës" Luarasi, Tiranë 2007;
- Puto.A, "E drejta Ndërkombëtare Publike"

